ECK BÁLINT

THURZÓ ELEK HUMANISTA PÁRTFOGOLTJA

ÍRTA:

KLENNER ALADÁR

okl. középisk. tanár.

BÖLCSÉSZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

RAJKAI LAJOS KÖNYVNYOMDÁJA
Pestszenterzsébet, Kertész-u. 4. — Telefon: 147-952.

TARTALOM:

BEVEZETÉS.

Korrajz — Rövid írói jellemzés — Közlések a dolgozatról — 5

A) LINDAUTÓL BÁRTFÁIG.

1. Gyermekkora — — — — — — — — — — — 8
2. A lipcsei egyetemen — — — — — — — — — 8
3. Lipcséből Krakkóba — — — — — — — — — 9
4. Krakkóban — — — — — — — — — — — 10
5. Beroaldus levelezőkönyvének kiadása — — — — 11
6. Olmützi Ágostonra írt dicsőítő verse — — — — — 12
7. Egyetemi lectorsága és az orszai diadalra írt verse — — 14
8. Verstana — — — — — — — — — — — — 15
9. Lucius Florus római történetének kiadása — — — — 24
10. Az orszai diadalmi ének római kiadása — — — — 24

B) A BÁRTFAI TANÍTÓ ÉS MORÁLFILOZÓFUS.

1. A krakkói lectorságtól a bártfai rektorságig — — — 26
2. Új környezetben — — — — — — — — — — 27
3. A Thurzó-panegyris — — — — — — — — — 29
4. A házasság kérdéséről írt műve — — — — — — 32
5. Első krakkói kirándulása és az elhanyagolt vallás panaszadala 36
6. Ismét Bártfán. A barátság és összetartás szükségességéről — 39
7. Iskolaigazgatóvá való előlépése. A házieszközök batyuja — 40
8. A világ megvetéséről és az erény szeretetéről írt dialógus — 44
9. Krisztus születésére írt verse — — — — — — — 50
10. Második krakkói kirándulása és az állam kormányzásáról írt dialógusa — — — — — — — — — — — 51
11. Verstanának második kiadása — — — — — — 57
12. Két Horatius-kiadványa a bártfai iskola számára — — 58
13. A bártfai iskolánál szerzett érdemei — — — — — 58
14. A morálfilozófus — — — — — — — — — 60

C) A VALLÁSOS POLGÁR ÉS POLITIKUS.

1. Újabb fordulat Eck életében — — — — — — — — 66
2. Budai útja és Szent Elekről írt himnusza — — — — 67
3. Városi jegyzősége és Szent Pálról írott munkája — — 68
4. Az írók olvasásának módjáról és a házasság kérdéséről írt művének új kiadása — — — — — — — — — 69
5. Az Úr feltámadásáról és Peristephanon című martirtörténete 71
6. Bártfai polgármestersége és Ad Proceres című politikai röpirata — — — — — — — — — — — 74
7. A világ megvetéséről írt művének újabb kiadása és második politikai röpirata — — — — — — — — — — 75
8. Augustinus-kiadása, politikai sikerei, harmadik röpirata — 76
9. Menekülése Bártfáról, a szentekről szóló epigrammáinak gyűjteménye és verstanának harmadik kiadása — — — 78
10. Hazatérése; A Révai-fiúk neveltetése — — — — — 79
11. Pannónia Gyásza — — — — — — — — — — 80
12. Utolsó nyomok — — — — — — — — — — 82

ECK BÁLINT ISMERT MUNKÁINAK JEGYZÉKE — — 84

FELHASZNÁLT MUNKÁK JEGYZÉKE — — — — 87

Bevezetés.

Eck Bálint, latin nevén Valentinus Eckius, vagy Valentinus Ecchius Philiripolitanus életpályája a XV-ik század legvégére és a XVI-ik század első felére esik. Olyan időszak ez, mely mind szellem, mind politikatörténeti szempontból egyaránt fordulópont a nemzet életében.

Politikai téren pártok mérkőzésével találkozunk. Ezek a párttusák felemésztették az ország anyagi és erkölcsi erejét, s védtelenül dobták oda a nemzetet a mohácsi síkon a hódító török sereg elé. A visszás állapotoknak a vereség sem vetett véget. Még el sem temették a halottakat, a Habsburg-ház, a török szultán és a Zápolya-párt között már tovább folyt a mérkőzés.

A politikai állapotoknak megfelelőleg szellemi téren is teljes az irányvesztettség. A régi tekintélyek már megsemmisültek, s újak még nem alakultak ki. A szellemi arisztokrácia határozott cél nélkül bolyongott a különböző áramlatok között, de oly megoldást, mely meghozta volna lelke nyugalmát, nem talált. Minden a bomlás, vagy a bölcs passzivitás nyomait mutatta.

A politikai és világnézeti fejetlenség döntő hatást gyakorolt a kor irodalmára is. A hirtelen kivirágzott kolostori irodalmat megfojtotta, a latin nyelvű világi irodalmat, a renaissance-szellem megtestesítőjét pedig átalakulásra bírta. A humanista irodalom művelői Mátyás korában még mind a királyi udvar köré csoportosultak, s munkáikban kivétel nélkül az olaszos ízlésnek hódoltak. A nagy király halálával azonban az udvar elvesztve hatalmát és fényét a humanisták szétszaladtak, s a plutokrata osztály politizáló alakjai, pártvezérei köré gyülekeztek. Szétoszlásuknak további következményei lettek: 1. Számuk gyarapodtával a kisebb maecenasok nem tudták őket hathatósan támogatni, mire kénytelenek voltak tanítóságot és városi hivatalokat vállalni, hogy ezáltal az új szellemnek, mely Mátyás alatt csak egy kivételes osztály tulajdona volt, terjesztőivé, népszerűsítőivé legyenek. 2. Tanítványaik, a városi polgári rétegek fiai a Habsburg-

befolyás erősbödésével Olaszország helyett már a közelebbi nyugat felé vették útjokat, s útat nyitottak az újabb nyugateurópai hatásoknak is. Különösen a német polgári humanizmus hatása erősbödött, ami érthető is, mert ez állt a legközelebb a nyelvében úgy is német városi lakosság gondolkodásmódjához.

*

Irónk, mint a mohács-körüli időszak egyik legjelesebb, legműveltebb humanistája, tipikus alakja ennek a zavaros, vajudo kornak. Az olaszos irányú udvari (ekkor már középeurópai) humanizmus légkörében nevelkedett. Mint kortársai közül a legtöbben, ő is városi tanítóságot vállalt. Amint polgári környezetbe került, tüstént távolodni kezdett az olaszos iránytól, s eleinte morális kérdéseken töprengett, majd mikor a filozófiai megoldást nem találta meg, a mélységesen vallásos német irányhoz pártolt. (Még a közvetlen Mátyás után következő korban is igen ritka volt humanistáknál a vallásos tárgy!) Amint az olaszos irányú humanizmus hatása alól felszabadulva a németes irány felé haladt, úgy változott a különböző világnézeti felfogások iránti érdeklődése is. Mig filozofált, addig a platonista tanokra akart mindent felépíteni; mikor vallásos korához érkezett el, a reformáció felé kezdett soródni. Jellemző azonban, hogy a végleges megoldást ő sem találta meg soha. Platonista korában a keresztyén tanokkal próbált egyezkedni, vallásos korában viszont az erazmista bölcsesség fokán állt meg, mindig irtózva a végső következmények levonásától. Mint a pártokra hullott ország többi humanistája, ő is belekeveredett a pártpolitikába, s amennyire Thurzó Elektől való függése engedte, mint annak mellékbolygója, ő is hatalmi pozició elérésére törekedett, miközben Ferdinánd szekerét tolta. Végeredményben, ha munkáinak nem is tulajdonítunk tulságosan nagy önértéket, sokszínű egyénisége miatt is értékes ő számunkra. Benne, mint egy mikrokozmoszban kicsinyítve szemlélhetjük az egész zavaros korszak irodalmi, politikai és világnézeti arculatát.

*

Irónk életének és munkásságának a feldolgozási módjáról is szeretnék még pár szót előre bocsátani. Mint rövid jellemzéséből is látható, a tagolás alapjául leginkább irodalmi és világnézeti érdeklődésének a változása kinálkozik. E szerint három nagy korszakot különböztettem meg: Az első korszak az olaszos műveltségű humanistáé; A második a humanizmus mozgalmát elnépszerűsítő, morális kérdéseket platonista alapon megoldó tanitóé; A harmadik pedig a politikai érvényesülést kereső német polgári humanistáé. Ahhoz mérten,

hogy egy író életpályáját soha sem lehet részekre vagdalni és elskatulyázni, s ez még nehezebb egy irányát vesztett, folyton kereső egyéniségnél, Eck életének ez a felosztása elég jellemző és élesen elváló szakaszokat ad. Szokatlan a feldolgozásban, hogy nem választottam külön az író életét és műveinek tárgyalását, hanem az egyes fejezeteken belül időrendben és művei szerint haladok, kivételt csak a legritkább esetben téve. Ennek az az oka, hogy az egész mohácsi korszak jórészt feldolgozatlan, (pl. még Thurzó Elekről sem jelent meg monográfia) s így mindazoknak az adatoknak, melyeket Eck életére vonatkozólag össze tudtam gyűjteni, mind munkáinak előszava, azok keltezése, vagy itt-ott a munka szövege közben elejtett megjegyzések a végső forrásai. Részint azért, mert műveinek életrajza, s írói kapcsolatainak összeállítása szempontjából is ilyen fontos szerep jut, részint, mert azok Középeurópa valamennyi könyvtárában szét vannak szórva, a kötetecske végén, a felhasznált munkák jegyzéke előtt időrendbe szedve összefoglaltam összes, jelenleg ismeretes munkájának címét, annak megjelölésével, hogy melyik könyvtárban találhatók meg. Végül közlöm, hogy dolgozatom nem teljes, mert egy pár címe szerint ismeretes munkához a legjobb igyekezetem mellett sem tudtam hozzájutni. Ezeket a hiányzó munkákat a jegyzékben külön megjelöltem.

A) Lindautól Bártfáig.

1. *GYERMEKKORA.* Eck Bálint a Bodeni tó partján, a bajorországi Lindau birodalmi szabad városban született.* Lindaunak ma csak 14.000 lakosa van, de a XV-ik század végén még élénk kereskedelmi központnak számított. Szüleiről nem tudunk sokat, valószínűleg egyszerű polgáremberek voltak. Hogy apját Jánosnak hívták az a krakkói egyetem matrikulájából derül ki, hová Bálintot 1511-ben jegyezték be.** Születésének az évét is csak körülbelül állapíthatjuk meg. Egyik tanítványának, Lupulusnak 1513-ból származó megjegyzése szerint talán 1494-ben pillantotta meg a napvilágot.***

Gyermekéveire még reménytelenebb homály borul, mint születésének körülményeire. Itt tág tere nyílik a találgatásnak. Weszprémi természetesnek találja, hogy tanulmányait, melyek már ekkor a humanitásban csúcsosodtak ki, szülővárosában kezdte meg.**** Gustav Bauch felfogása szerint a középkorvégi vagans diáknak nem igen volt pénze tanumányokra, s a gyermek alapítványokra és kegyes emberek jótékonyságára támaszkodva már egészen fiatalon a saját lábára került, s tehetsége és élelmessége döntötte el sorsát. Szerinte Eck is ilyen vagans diák volt, s már gyerekkorában bebolyongta a széles világot.*****

2. *A LIPCSEI EGYETEMEN.* Az első teljesen hiteles adat egyetemi hallgató korából származik. Nevét a lipcsei egyetem anyakönv-

* Maga nevezi magát Lindauensis-nek. Az egyetemi anyakönyvek, s humanista barátai is lindaui származásunak mondják.

** A bejegyzés így szól: Valentinus Joannis de Lyndow. (L. Muczkovszki 156 l.)

*** Lupulus említett sorai: „Nam quater hic quinos nondum compleverit aevi autumnos." Eck 1513-ban megjelent, Moravust dicsőítő munkájához vannak csatolva.

**** „Eckius Patria Lindauensis domi posteaquam studia, quae ab humanitate adpellantur, feliciter fuisset auspicatus, ..." Weszprémi Stephanus: Succinta Medicorum Biogr. Articulus XI.

***** Gustav Bauch: Walentin Eck u. Georg Werner. Zwei Lebensbilder aus der Zeit der Besitzergreifung Ungarns durch die Habsburger. Ungarische Revue 1894. 40 l.

vében az 1508-as tanév téli szemeszterének hallgatói közé találjuk bejegyezve. Úgy látszik, hogy egész lindaui inváziót indított meg, mert még ugyanezen év nyári félévében három földije is feltünt a lipcsei egyetemen: Melczer István, Pehr Kristóf és Eck Oswald neveire bukkanunk a matrikulában. Eck Oswald, miután ugyanazon városból való, mint Bálint, feltehető, hogy közeli rokona, talán testvére neki, s Bálint után jött Lipcsébe magával hozva két társát. A hallgatók között találjuk az ifjabb Agricola Rudolfot, a középeurópai humanizmus neves alakját is. Eckre rendkívül fontos, egész életére kiható esemény volt a vele való találkozás. Lipcsében igen szoros barátságot kötöttek, s haláluk napjáig fenntartották egymással az összeköttetést. Valószínű, hogy irónk minden ténykedéséhez kikérte barátja — később mestere — véleményét. Agricola azonban csak egy évig maradt Lipcsében. 1509-ben felkerekedett, s tanulmányai folytatására Krakkóba ment. Eck még két évig tartott itt ki. 1510-ben aztán a tanév befejeztével a lindaui társaság is feloszlott. Oswaldék a reformáció későbbi fellegvára, Wittenberg felé vették útjukat, Bálint viszont Agricola után Krakkóba ment. A két csoport útjai ekkor örökre szétváltak.

Eck Bálint Lipcsében úgy látszik theologiai és filozófiai tanulmányokkal foglalkozott, de érdeklődött a költészet iránt is. A német egyetem szelleme nem gyakorolt rá elhatározó befolyást. Megismerkedett az egyházatyák műveivel és alaposan tanulmányozta a bibliát, de nem kerülték el figyelmét a klasszikusok, s kora német humanistáinak művei sem. Valószínű, hogy azokat a német humanistákat, kikre későbbi műveiben hivatkozik, itt ismerte meg, bár nem egy van köztük (Heinrich Bebel), ki Krakkót is megjárta, s így neve és munkássága ott is ismert volt. Minden jel arra mutat, hogy az ifjú Eck már most fogékonyabbnak mutatkozott a klasszikus szépségek, mint a vallás elvont dogmái iránt. Talán éppen esztéta hajlamai hajtották kelet felé.

3. *LIPCSÉBŐL KRAKKÓBA.* Irónk irányválasztásán nem kell túlságosan csodálkoznunk. Németország és a középeurópai államok között igen nagy volt ekkor a jövés-menés. Lipcse Európa egyik legfontosabb kereskedő városa volt, s a kereskedelmi út, mely Északnyugat-Csehországot Észak-Németországgal összekötötte, rajta húzódott keresztül. A szellemi áramlatok is ezt az útat használták. Az olaszos színezetű magyar humanizmus, mely ekkorra már meghódította Krakkót is, s mely a bécsi és prágai udvarok humanisztikus tö-

rekvéseivel összeolvadva tipikus középeurópai színezetet vett fel, lassan bevette Morvaországot és Sziléziát. Boroszlóban Thurzó János, Olmützben Thurzó Szaniszló püspöki udvara köréből indult ki minden szellemi megmozdulás. Azok a német humanisták, akik az olasz humanizmus eszményéért lelkesedtek, eddig is kelet felé indultak, s Bécs, Prága, vagy Krakkó egyetemét látogatták. Eck, barátja Agricola után indult. A forgalmas kereskedelmi útat használta, s Olmützön is áthaladt. Hogy Olmützöt érintette, s hogy mindjárt pártfogó után is nézett, bizonyítja első önállóan megjelent munkája, melyben Augustinus Moravus kanonoknak mond köszönetet a kegyes támogatásért.*

4. *KRAKKÓBAN.* Új állomáshelyén 1511-ben iratkozott be az egyetem téli félévére. Az anyakönyvbe mint Valentinus Joannis de Lyndow-ot jegyezték be. Lakást a német hallgatók bursajában talált.** Ott folytatta tanulmányait, ahol Lipcsében abbahagyta. Itt is hallgatott még skolasztikai és filozófiai kollégiumokat. Fő mestere ezekben Boroszlói Mihály (Michael Wratislawiensis) volt. Róla később, midőn mind többet kezdett vallási kérdésekkel foglalkozni, nagy hálával emlékezett meg.*** Krakkóban azonban azt lehet mondani lassanként teljesen elfordult a vallás kérdéseitől. Mindinkább a régi auctorok tanulmányozására, a stílus kérdéseire, a metrikára, s csupa olyan inkább esztétikai problémára vetette magát, melyek az olaszos irányú humanizmusnak jellemző sajátjai. Ezekben a kérdésekben irányítója és eszményképe az ifjabb Agricola Rudolf volt, ki Lipcsében még a hallgatók padjában ült, itt azonban már katedrára került. Az ő előadásait hallgatta a legnagyobb buzgalommal, s mint látni fogjuk, első szárnypróbálgatásait is az ő felügyelete és útmutatása mellett végezte. Lakásuk is közös volt. Valószínű, hogy nem Németországban, hanem itt ismerte meg a nagy német humanista Heinrich Bebel munkásságát, ki korábban kétszer is (1492, 1495) megfordult Krakkóban, s ugyancsak a széptudományok művelésére vetette magát. Biztos, hogy Krakkóban ismerte meg Eck Laurentius Corvinus nevét. Corvinus a poetika tanára volt itt, s annak idején még Bebelt is tanította.****

* Valentini Eckii Philiripolitana panegyricus in laudem praestantissimi viri doctoris Augustini Moravi, Krakkó 1514. Unglericus.

** Több versét így keltezi: „Ex contubernio Germanorum."

*** Divi Aurelii Augustini: De vita christiana című munkája előszavában említi.

**** Bebel 1497-ben, Baselben kiadta Corvinus Cosmographiaját, s ennek előszavában köszönetet mond volt mesterének.

Eck tanulótársai és barátai között is egész sereg ismertebb nevet találunk. Lengyel ismerősei közül Samotulius Györgyöt, a híres humanistát emelhetjük ki. Ez később a lengyel kancelláriaprokancellárja és Posnan püspöke lett.* Már itt Krakkóban több magyar humanistával barátkozott össze. Új magyar barátai közül kettőnek a nevét emelhetjük ki: Kassai Antonius, vagy Joannes Antoniusét és az ugyancsak kassai Werner Györgyét** Kassai Antonius Páduában szerezte meg orvosi oklevelét, Erasmussal Bázelben ismerkedett össze. Sokat bolyongott, de mindig vissza-visszatért Krakkóba. Olmützben Thurzó Szaniszló udvari orvosa volt, tehát ő is a Thurzók körébe tartozott, mint később Eck is. Werner György tanulmányainak befejezése után visszatért hazájába, de továbbra is összeköttetésben maradt minkettőjükkel, s talán ő is előkészítette Eck magyarországi letelepülését. Sziléziai tanulótársai közül Ephorinus Anselmet, Lang Jánost, Pyrserius Mátyást és Werner Györgyöt említhetjük. Az utóbbi nem azonos a kassai Wernerrel. Itt Krakkóban ismerkedett meg a kiváló angol humanistával, VIII-ik Henrik angol király volt nevelőjével, Cox Lénárddal.** Cox Lénárd szintén baráti viszonyban volt Erasmussal. Kassai Antonius segítségével később Kassán lett rektor. A barátságot még akkor is fenntartotta Eckkel, mikor már régen elhagyta Magyarországot.

5. *BEROALDUS LEVELEZŐKÖNYVÉNEK KIADÁSA.* Eck Bálint itt Krakkóban végezte első szárnypróbálgatásait. Természetesen ebben is teljesen mesterére, Agricola Rudolfra támaszkodott. Agricola 1512-ben kiadta az idősebb Philippus Beroaldus levelezőkönyvét.*** Tankönyvnek szánta a füzetecskét, melyből tanítványai példát meríthettek a szép latin stílusra. Ebben a kiadványban szerepel először Eck Bálint neve. Nem saját alkotásával lépett a nyilvánosság elé, hanem mestere példájára ő is ilyen stílusmintákat tett közé. Wimpfeling Jakabnak, a neves elzászi humanistának az „Elegantiae minores"-éből gyűjtögette össze a szebb levéldíszeket, stílusszemelvényeket. A célja ugyanaz, mint Agricoláé: Hadd lássa a még kezdő humanista, hogyan kell szépen, fordulatosan, a szöveg hangulatához alkalmazodva fogalmazni.

* Életrajzát lásd: Janocki: Poloniae Auctorum Maecenatumque 1776. Volumen I. XCI.

** Valamennyiök rövid életrajza megtalálható a Janocianában.

*** Beroaldi Modo Epistolandi a Rudolpho Agricola. Krakkó, Florianus Uruglericusnál. 1512.

Ez a kiadvány most már kézzelfogható bizonyíték annak igazolására, hogy Agricolát, s vele együtt Eck Bálintot is ugyanazok az eszmék fűtötték, mint a magyar udvari humanizmus képviselőit. Úgy látszik, hogy már Németországban is ki voltak téve olaszos hatásoknak, — ezért jöttek Krakkóba — s most megtalálták a közvetlen kapcsolatot a középeurópai humanizmussal. Beroaldus személye kétségen kívül ilyen összefogó kapcsot alkot. Hiszen a magyar, osztrák és cseh humanisták csaknem valamennyien Beroaldo, Guarino, Ficino, vagy Aldus iskolájából kerültek ki. A kor két legjelentékenyebb magyar humanistája Bakócz és Váradi Péter állandó levelezésben is állt a híres olasz mesterrel. De amikor ezt megállapítjuk, nem mehetünk el említés nélkül Wimpfeling neve mellett sem. Ez a kiváló német tudós volt Németországban az első jelentékeny harcosa a humanisztikus iskolareformnak. Ha tudjuk, hogy Eck Bálint később mily fontos szerepet játszott a bártfai iskola átszervezésében és felvirágoztatásában, úgy rögtön fel kell, hogy keltse figyelmünket ennek az ismeretségnek a fontossága is. Wimpfeling ismeretét még Lipcséből hozta magával írónk. Neve annak a német polgári humanizmusnak a hatását mutatja, mely levonva az olaszos humanizmus következményeit, nem elégszik már meg költők, tudósok nevelésével, hanem demokratizálni akarja a tudományt, s áldásaiban az egyszerű polgárt is részesíteni kívánja.

Ecket, miután utolsó vizsgáit sikerrel megállta, 1513 nyarán a filozófia baccalaureusává avatták. Legközelebb megjelent munkáján már ezzel a tudományos címmel szerepel a neve. Tanulmányait körülbelül ezen a fokon abbahagyta, mert még élete végén megjelent munkáin sem használ magasabb címzést. Minden bizonnyal pénzhiány akadályozta meg továbbhaladását. Pénzhiány lehetett annak is az oka, hogy kiadványai megjelentetését egyelőre nem folytatta. Pedig az időt nem töltötte teljes tétlenségben. Miután a verstanra specializálta magát, ritmikai tanulmányai mellett valószínűleg versikéket is írt, melyeken gyakorlatilag alkalmazta a szabályokat. Ezek a versek azonban kéziratban maradva elvesztek, leszámítva a később megjelent verstanához csatolt példaverseket, melyek véleményem szerint szintén ennek a kornak a termékei.

6. *OLMÜTZI ÁGOSTONRA ÍRT DICSŐÍTŐ VERSE.* 1514-ben lépett írónk ismét a nyilvánosság elé, de most már önállóan és saját szerzeményű munkával.* Augustus Moravus Olomuciensis-hez (né-

* Valentini Eckii Philiripolitana panegyricus in laudem praestantissimi viri doctoris Augustini Moravi etc. Aeditus Krakkó. 1514 Florianus Unglericus.

met nevén Käsenbrot) intézett panegyrisét nyomatta ki, melyet azonban szintén korábban írt — talán még 1511-ben, mikor Olmützön áthaladt — mert hőse 1513 végén már meghalt, s így dicsőítő-vers írásának már nem lett volna sok értelme. Egy elhunyt nagyság dicsőségének megörökítésére a humanisták az epitaphium műfaját használták. Kiadás előtt minden esetre átdolgozta versét, mert benne már csorbítatlanul érvényesül az az olaszos szellem, melyben Krakkóban Agricola vezetése mellett nevelkedett, melyet új humanista ismerősei, író társai munkáiban is felfedezhetett. Moravusnak gazdagságát, messze földön magasztalt bőkezűségét, tiszteletreméltó műveltségét dicsőíti. Utána környezete leírásához fog. Ebben a leírásban is olaszos sablont használ. Kiemeli Olmütz város boldogságát, hogy ilyen kiváló férfiúval dicsekedhetik. Házát dicséri, mely Hercules tetteinek ábrázolásával van feldíszítve, de leginkább könyvtáráért lelkesedik, melyben az ókoriak összes munkái megtalálhatók. Általában egy akadémikus humanista idilli környezetét festi le, s ez a kép pár egyéni vonás kivételével, ami viszont alig-alig van benne, éppen úgy ráillik Vitéz János váradi udvarára, mint bármely másik nagy egyházfejedelem humanista környezetére.

Amint már említettem, bizonyíték ez a vers arra, hogy Eck Krakkóba jövet Olmützben is megfordult, s összeismerkedett az ottani humanistákkal. (Amint a kísérő versek mutatják, több pártfogót is szerzett!) Panegyrisének hőse, ki anyagilag is segítségére volt — a pénzbeli támogatást is megköszöni írónk a versben — szintén egy újabb kapcsolatot jelent Eck számára a középeurópai humanizmus felé. Moravus, ki Ulászló uralkodása alatt Schellenberg és Schlechta János mellett szintén tagja volt a budai cseh kancelláriának, állandóan érintkezett Celtis Conráddal és a Dunai Társasággal, melynek azt a biznyos római aranyérmekből készült díszes serleget is adományozta. Természetesen Prágával is összeköttetést tartott fenn. Ilyenformán igen nagy szerep jutott neki a budai, bécsi és prágai humanisztikus törekvések kiegyenlítésében. Tőle Eck mind olyan humanisták neveit hallhatta, kik mind ebbe a szűkebb családba tartoztak. Minden esetre megismerkedett itt Thurzó Szaniszló nevével, ki Moravus püspöke volt. Valószínű, hogy már előzőleg is hallott egyet, s mást a Thurzókról, de itt már kétség sem fér hozzá, hogy a tapasztaltak hatása alatt igen jó véleményt alkotott róluk, s lelkében már ekkor felmerülhetett a vágy, hogy egyiküknek a védőszárnyai alá helyezze magát.

A nagy penegyris után két kisebb versike következik. Ezek is

egy-egy olmützi ismerősének a nevével ismertetnek meg minket. Az egyik Tulner János olmützi vicariushoz, a másik Gloczer Zsigmond znaimi apáthoz és Olberentzkirch prépostjához van intézve. Mint kanonok Gloczer is állandóan Olmützben lakott, s ezért Eck vele is itt találkozott. Mindkettőjüktől anyagi támogatást kapott írónk, s a versikékben ezért mond köszönetet. Valószínű, hogy az egész nyomtatvány is Gloczer segedelmével látott napvilágot, mert az ajánlás őhozzá van intézve. Eck szerzeményein kívül még egy ajánló vers és pár bevezető sor található a könyvecskében. A kis dicsérő elégiának Lupulus, vagy német nevén Wölfling Johann a szerzője.* Őt már Krakkóban ismerte meg Eck, hol tanítója is lett. Ez is ugyanabban a szellemben van írva, mint a fődarabok. Egy már Galeottótól és társaitól elcsépelt sablont használ fel, mikor a szerzők minden időben gyűlölt és irigy ellenfelei, a kritikusok ellen fordul. A bevezető sorokat Solfa Benedek írta.** Solfa a krakkói egyetem orvostanára, később a királyi udvar orvosa. Arról nevezetes, hogy új eljárást fedezett fel a siphilis gyógykezelésében.*** Kassai Antónius után ő már a második orvos Eck ismeretségi körében. Bár maga Eck nem írt egyetlen orvosi munkát sem, valószínű ezek után, hogy az orvostudományok iránt is érdeklődött, s Weszprémi nem ok nélkül vette be nevét az orvosok biográfiagyűjteményébe.**** Különösen Solfával, az egyetemi tanárral való barátsága teszi valószínűvé a dolgot.

7. *EGYETEMI LECTORSÁGA ÉS AZ ORSZAI DIADALRA ÍRT VERSE.* Kikerülve az egyetem padjai közül, egyelőre nem igen tudott mihez kezdeni, de azért Krakkót nem hagyta el. Az 1514-ik év aztán egy kis változást hozott sorsába. Mestere, Agricola Rudolf ismét vándorbotot fogott és elhagyta katedráját. Először Budára jött, majd jó ideig Bakócz udvarában tartózkodott. Az itteni symposionokon egész csapat magyar és külföldi humanistával találkozott. (Ha Thurzó Elekkel is voltak kapcsolatai, úgy vele is csak most léphetett érintkezésbe!) Magyarországról Bécsbe tette át székhelyét. Utazgatásainak állomáshelyei mutatják a középeurópai humanista központok szoros kapcsolatát, melyet a személyes ismeretségek összebogozódó szálai még bensőségesebbé tettek. Krakkóban tanszékén ezalatt Eck helyet-

* Lupulus az Überlingi tó partjáról, Bodmannból vetődött Krakkóba. Eck-et tanítójának nevezi. (1514-ben már tényleg előadott.) Ez a vers tartalmazza azt a korábbi idézetet, melyből Eck születési éve megállapítható.

** Solfa Trebulból (meiszeni kerület) származott. Wislocki 496. Muczkowski 146, 153. Janociana III. 11.

*** Gustav Bauch. Ung. Revue.

**** Weszprémi Stephanus: Succinta Medicorum Biogr. Articulus XI.

tesítette, ki tanítványai közül a legjobb volt, sőt Bauch véleménye szerint mesterét is messze felülmulta tehetség dolgában. Természetesen egyetemi tanár nem lehetett, mert hiányzott a kellő képesítése, s így csak mint lector működött. Az 1514—15-iki téli szemeszterben kedvenc tárgyköréből, a versművészetről tartott nyilvános felolvasást.* Előadásainak megtartása mellett alkalmi versek írásával foglalkozott. Megjelent művei közül egy bátorító himnusz tartozik ide.** Zsigmond lengyel királyt ünnepli benne győzelme alkalmából, melyet 1514 szeptember 8-án Országnál vívott ki az oroszok ellen. Nem lehet különösebb jelentősége a versnek, s valószínűleg kivitel dolgában sem üt el az eddigiektől. Az egykori lengyel humanisták szinte karban zendültek fel az örömhírre, mely jó témát nyujtott nekik, s kilátásokat nevük, esetleg jövőjük megalapozására. Eck himnusza is egy hasonló munkával, Dantiscus János dicsőítő versével egybenyomva látott napvilágot.*** Irodalmi tevékenységénél nagyobb eredményt ért el egyetemi előadásával. Sikere oly nagy volt, hogy felolvasását a következő 1515-ik évben is meg kellett ismételnie.

8. *VERSTANA.* Egyetemi előadásainak sikerén felbuzdulva, s mint az előszóban mondja, hogy tanítványainak tanulásra szánt idejét ne kelljen diktálással elrabolnia, összegyűjtötte az összes verstani szabályokat és kinyomatta.**** A kiadását már az első előadás sikerének hatása alatt határozta el, s így 1515-ben az már ki is került a nyomdából. Az ajánlás Justus Ludovicus Deciushoz szól. Decius a királynak, Zsigmondnak a titkára volt, maga is humanista pártfogó. Az ajánlásból arra lehet következtetni, hogy Ecket is segítette, talán éppen a könyv kiadásának a költségeit fedezte. Eck úgy beszél róla, mint legjobb barátjáról. („. . .tibique Jodoce amicorum optime nuncupatim dedicare.") Egyébként is sok érdekes dolgot tartalmaz az ajánlás. Előbb elmondja a könyv megjelenésének az előzményeit, úgy amint azt előrebocsátottam. Főként azért tartja fontosnak a szabályok „lakónikus rövidséggel" való összefoglalását, hogy

* L. később megjelenő verstanának előszavát.

** Valentini Echii Philir. Hymnus Exhortatorius : Ad Cracoviam, ut diutinos singullus, quos hactenus ob incertos Invictissimi Regis sui Sigismundi tumultus contra Moschos habuit, deponat atque plausibiliter, ob insignem Victoriam triumphet. Hexameter. Krakkó 1514. A munkához nem jutottam hozzá. Rövid ismertetése Janockinál, Bauch Gustav-nál és Weszpréminél.

*** L. Janociana. Articulus XXVI.

**** Valentini Echii Lendani De Versificandi Arte Opusculum. Praemissa est : Epistola ad disertissimum Virum, nec minus eruditione conspicuum, quam probitate spectatum, Jodocum Ludovicum Decium. Krakkó. Ex contubernio Germanorum. 1515.

az előadáson ne kelljen ezek diktálásával az időt rabolni, s ezáltal „el ne válassza őket más irodalmi foglalkozástól." Láthatjuk tehát, hogy az előadások irodalmilag értékes szemelvények felolvasásából, bemutatásából állottak, meglehetősen életszerűek voltak, s nem szorítkoztak puszta formulák bemagoltatására. A humanista egyéniség öntudata szólal meg, mikor könyve kiadásának szükségességét bizonygatja. „Enélkül azelőtt senki nem tudott sem jó előadást tartani, sem jó beszédet szerkeszteni." Igen nyiltszívű és naiv az indokolás, melyben megokolja, hogy miért éppen Deciusnak ajánlja művét: „Nem mintha azt hinném, hogy Neked szükséged van a mi tanításainkra, erre a könnyű versjátékra — hiszen egy elefánt sem fog egeret — hanem, hogy a mi csekély könyvecskénk a Te híres neveddel díszítve, könnyebben eladható legyen. Megállapítást nyert ugyanis, hogy bármelyik szak számos iratát a legtöbben azért olvassák el, mert azok képzett és okos embereknek vannak ajánlva." Decius magasztalásában ismét az udvari humanisták módszerét alkalmazza, amint azt eddig látott munkáiban is tette. Dagályos, túlzó szavakat halmoz, pozitivumot semmit sem ad. „Téged a szónoki képesség leggazdagabb forrása harmatozott be, isteni ésszel vagy megáldva, képzett vagy a tudománynak valamennyi különben megvetett mezején, finom műveltséged és erényeid miatt tekintélyes vagy . . ." Még sokkal tipikusabb, olaszos műveltségre való vonás a dicsőítésben a magasztalt férfiúnak az ókor hőseivel való összehasonlítása: „. . . rajtad tündököl Ulixes természetes szónoki képessége, Nestor bölcsessége, Isokrates szeretetreméltósága és Pompeius nagylelkűsége . . ." Természetesen ezek után a gyűlölt kritikusokra is sor kell, hogy kerüljön. Míg azonban az udvari humanisták általában feltétel nélkül követelik a gyűlölt ellenség pusztulását, addig Eck józanabb természete már szükségét látja bizonyos fokú bírálatnak. Elismeri, hogy a kritikusnak is igaza van, ha olyan írót támad, aki nagy emberek hibáiból kovácsol erényt, de leszögezi, hogy őt ilyen vád nem érheti, mert ő Deciust méltán magasztalja „. . . ezért csak vaksi baglyok" vádolhatják, „—kik nem állják Phőbus ragyogó sugarainak fényét."

A könyvecske elején a szokásos ajánló versecskét is fellelhetjük. A szerzője a sziléziai Werner György. Ő az a Werner, kinek nevét Eck krakkói tanulótársai között már említettem. Mióta Eck mint lector Agricola helyetteseként működött, tanítványa lett. Megítélésem szerint Agricola mellett Werner volt írónk legbensőségesebb barátja, ezért szükséges, hogy pár szót róla is mondjunk. Patschkauban (a bo-

roszlói püspökséghez tartozik) született.* Egy Thurzó, János boroszlói püspök költségén tanult Krakkóban. Már ekkor meleg barátság fűzte Eckhez. Az ajánlóvers feliratában is „Ecchii coniuratus"-nak mondja magát. Sorsuk az egytem elhagyása után is párhuzamosan haladt. Önálló pályafutásukat mindketten a magyar Felvidéken kezdték mint iskolamesterek, s később mindketten a közigazgatáshoz pártoltak át. Míg Eck megmaradt egy város kötelékében, addig Wernernek jobban sikerült az ugrás, s előbb sárosi főispán lett, majd mint belső titkos tanácsos és kincstáros a királyi udvarhoz verekedte föl magát. Magyarországon nem csak műveltségük közös gyökere és krakkói barátságuk emléke tartotta őket össze, hanem politikai meggyőződésük is. Mindketten aktív munkásságot kifejtő, igen elszántan harcoló hívei lettek Ferdinándnak. Werner ajánló sorai jobbak, mint Eck eddig látott versei. Szintén alkalmaz klasszikusoktól kölcsönzött hasonlatokat, de igen szemléletes képekben használja. Aktuális dolgokat is érint és kora íróinak sorsáról is felvilágosítást ad célzatos soraival: „Ezt a könyvet éber figyelemmel olvassa a szerző (scriptor), miközben Ceresnek ápolt mezőiről és a Latiumi szőlőkből menekül, ahol pedig keserű éhségét de jobban tudta volna csillapítani."

A bevezető és ajánló sorok után következik a „verstanba való rövid és kritikai bevezetés." A munka a szerző megállapítása szerint hézagpótló, mondhatni korszakalkotó alkotás, mert bár eddig is számos hasonló tárgyú könyv jelent meg Európa egész területén, de azok, vagy túl rövidek, vagy túl hosszúak, vagy hanyagul összeállítottak, de egyikük sem felelt meg a kitűzött célnak. Eck a verset négy alapelemre vezeti visza. Az alapelemek a következők: Betű, szótag, láb és mérték. Minden egyes alkotó elemet külön tárgyal, s így verstana is négy részre oszlik.

Betű és hang között nem tesz különbséget, s a két fogalom cserélgetésével sokszor elég zavart támaszt. Magán és mássalhangzókat különböztet meg. (Magánhangzó az a „betű", amelyet más „betű" segítsége nélkül is ki tudnak ejteni, mássalhangzó, mely csak más „betűvel" együtt ejthető ki.) Magánhangzót a görög nyelv alapján ötöt különböztet meg (a, e, i, o, u.) Tárgyalja az ezek összetételéből keletkezett diftongusokat is. (au, eu, ae, oe, ei.) A mássalhangzókat két csoportra osztja, aszerint hogy a vele együtt ejtendő magánhangzó előtte, vagy utána áll. (f, l, m, n, r, s, x, y — b, c, d, g, k, p, q, t, z.) A h-t a görög felfogásnak megfelelően nem minősíti önálló „betű"-nek.

* Rövid életrajza a Janocianában található. Articulus CXI.

Emellett a naiv felosztás mellett megkülönböztet már néma hangokat, vagy explosívákat, liquidákat stb. is A nyelvészet mai felfogásával összehasonlítva nevetségesnek tűnik ez a kis hangtani tárgyalás, de a maga korában tudományosan alapos volt. Minden állítását egy-egy ókori görög, vagy római nyelvészre való hivatkozással támasztja alá. Régi mesterei közül Tortelliust, Papyrianust, Priscianust, Fabius Gelliust, Angelus Politianust, Diomedest és Aelius Nebrisst idézi sokszor. A leggyakrabban mégis Tortellius neve szerepel. Itt-ott nagyritkán utal a „barbár" nyelvészekre is, de már eleve elveti és izléstelen viccnek („o insulsa dicacitas") minősíti véleményüket.

A második rész a szótag kérdésének van szánva. Szótagnak nevezi a betűk (hangok) egy hangsúly alatt való összefoglalását. (Egy hang szerinte nem alkothat szótagot.) A verstan követelményeinek megfelelően, főként a quantitás, a tartam problemája érdekli. Amint ez a szóban való helyzete szerint változik, megkülönböztet első, középső és végszótagot. A tárgyalás menete mindig az, hogy először általános törvényt állít fel, majd utána a kivételeket sorolja fel, s kritikai megjegyzéseket fűz hozzájuk. Mindhárom csoportban összesen 23 ilyen általános törvényszerűséget talál. (Pl.: 1. A magánhangzó poziciójánál fogva hosszú, ha két mássalhangzó következik utána. 3. A diftongus mindig meghosszabbítja a szótagot. 10. A reduplikációval képzett praeteritum első szótaga mindig rövid, stb.) Külön fejezetet alkot ebben a részben a caesura kérdése. (A caesuranak hét faját különbözteti meg : 1. Pentemimeris, 2. Hemipentemimeris, 3. Trochaica tercia, 4. Trochaica quarta, 5. Heptemimeris, 6. Spondaica, 7. Bucolica.) Ebben a részben is ragaszkodik a tudományos tárgyalási módhoz, s ezt leginkább bizonyos etimológiai fejtegetésekkel érzékelteti. Minden esetben megmondja, hogy az illető szakkifejezés milyen eredetű — rendszerint a görögöz jut el — mit jelent és miért kapta a nevét. Ha a bevezetés során nem sikerül eljutnia a görögöz, akkor is letárgyalja a megfelelő görög kifejezést, s csak úgy bocsátkozik a részletekbe. Az egyéniség kihansúlyozása ebben a részben a legerősebb. Minden esetben az ő véleményét állítja szembe a „barbár" felfogással. Állításainak alátámasztására a régiek közül csak Priscianra hivatkozik, de ugyanekkor mind gyakrabban bukkan fel egy egykori szaktekintély, Bebel neve.

A verslábak kérdését aránylag röviden intézi el a harmadik részben. Megállapítja, hogy azok szótagokból állnak, amint a szótagokat is betűk alkotják. Két csoportba oszthatók, aszerint, hogy egyszerűek, vagy összetettek. Miután valamennyi fajta versláb úgy sem

használatos, ő is csak a gyakrabban előfordulókkal foglalkozik. Azokat, akiket a kérdés közelebbről érdekel, Franciscus Nigrushoz, vagy Nicolas Feretushoz utasítja, aki pedig tudományos komolysággal akar a verslábak problémájával foglalkozni, annak Diomedest ajánlja.* Összesen 28 fajta verslábat ismertet. Ezeket példaszócskákkal és sematikus jelükkel kiegészítve egy könnyen áttekinthető táblázatba foglalja.

A negyedik rész foglalkozik a mérték, s vele együtt a skandálás kérdésével. A mérték (metrum, vagy carmen) meghatározására Baptista Mantuanus Apologeticus véleményét fogadja el. A metrum a verslábak szigorú törvényei által szabályozott beszéd és a kifejezésnek izléses módja.** A szokásos filologiai fejtegetések után a mérték fajainak felsorolását, kiegészítve azoknak a költőknek felsorolásával, akiktől neveiket nyerték és az illusztrációk tömegét ismét mind táblázatokba tömöríti. Ezek a táblázatok a beléjük sűrített koncentrált tudománnyal igen tekintélyes részét faglalják el a könyvnek.

Az egész kötetet egy ötödik, függelék féle rész zárja le, mely a szép stílus követelményeit foglalja össze. Nem tartozik már a szigorúan vett verstanhoz, mégis az egész munka legelevenebb, legérdekesebb fejezete ez. Talán nem érdektelen, ha megvizsgáljuk miként vélekedik Eck a dologról, hiszen a stíluskérdés amúgy is kardinalis kérdése a humanizmusnak.

A szép stílus követelményeinek megállapításánál különösen a synonimák megvizsgálására és az epithetonok helyes megválasztására figyelmeztet. Főként az utóbbit tartja rendkívül fontosnak, „mert a beszéd csak ezáltal lesz életszerű, egyéni és így képes arra, hogy az olvasó lelkét megtöltse képzeletbeli rajzokkal." Utasításokat is ad: „A parasztot meghajlottnak, erőteljesnek, izmosnak, a völgyet árnyékosnak, visszhangosnak, vagy sötétnek kell mondanunk. Egyszer a cselekedetekből, máskor a helyről kell a jelzőket venni. A haza, alak, s idő és más körülmények is szolgáltathtnak epithetonokat." Másodszor a helyes hangnem eltalálását emeli ki: „Vidám tárgy az ábrázolás kedvességét, s olyan szavak feltalálását követeli, melyek az öröm kifejezői. Ezzel szemben egy szomorú tárgy szomorú és könnyekkel teli ábrázolásmódot kíván. Ha a szavak versbe mennek át,

* Amint mondja Diomedesnél találjuk a legtöbb fajta versláb tárgyalását. Csak ötszótagos verslábat 32-t, hatszótagosat pedig 60-at különböztet meg, mikor Eck összesen 28-at tárgyal.

** „Metrum sive carmen est oratio strictiori pedem lege coercita ac ornatissimum dicendi genus."

úgy azoknak a gondolatokat és a taglejtéseket sajátságos módon kell ábrázolniok és az érzelmeket követniök."

Míg a könyv első, négy fejezetet magába foglaló, tudós igényű részében állításait többnyire ókori szaktekintélyekre való hivatkozással támasztotta alá, addig ebben a fejezetben érthető módon csupa egykorúra hivatkozik. Heinrich Bebel, Laurentius Corvinus, Franciscus Nigrus, Baptista Mantuanus és Johann Despanterius neveit gyűjtöttem össze. Közülük Bebelre és Corvinusra utal a legsűrűbben. E két humanistához érdeklődésük közös iránya kapcsolta. Corvinus Krakkóban volt a poetika tanára. Bebel, ki 1492 és 96 között két izben is huzamosabban tartózkodott ott, szintén Corvinus tanítványa.* Elhagyva az egyetemet ő is poetikai előadásokat tartott a német egyetemeken. A német humanizmusban az olaszos irányt képviselte, s a művelt, pallérozott latin nyelv használatának legelszántabb, leghíresebb harcosa lett. Nemcsak a verselésben akarta ezt használni, hanem a levelezésbe és a társalgásba való beveztését is sürgette. Úgy Corvinus, mint Bebel művei megvoltak a krakkói egyetem könyvtárában, hol Eck könnyen hozzájuk juthatott. Írónk nem is hagyta kihasználatlanul az alkalmat, s különösen Bebel munkáit jól felhasználta. Bebelnek inkább híres Facetien-gyűjteményét ismerik, de írt egy verstant is.** Ha ezt összehasonlítjuk Eck verstanával, alapos egyezéseket találunk. Igen hasonlít egymáshoz már a két mű címe is. Tüzetesebb nézelődés után kiderül, hogy beosztásuk, tárgyalásuk sorrendje, s még sok apróság dolgában is megegyeznek. Bátran állíthatjuk, hogy Eck ezt a könyvet használta alapul műve megszerkesztésénél. Megtartotta a vázat, de önállóan töltötte ki. Biztosan Eck-től származnak a kritikai megjegyzések. Bebel munkájában ilyeneket egyáltalán nem találunk. Az ő munkája egyszerűségével, talpraesettségével közelebb áll a német humanizmus eszményéhez, mint Eck, ki ókori forrásaira való hivatkozásaival, etimológiai, filológiai fejtegetéseivel absztrakt, tudós szín elérésére törekszik.

Kérdés, hogy Eck ezen kortársai közül ismerte-e valamelyiket személyesen ? A dolog nem látszik valószínűnek, jóllehet azok majdnem mind németek (Laurentius Corvinus már jó ideje halott ekkor!) Amennyiben ezt mégis fel akarjuk tételezni, Bebel személyével kap-

* G. W. Zapf. Heinrich Bebel nach seinem Leben und Schriften. Ein Beitrag zur älteren Literatur und Gelehrtengeschichte Schwabens Ausg. 1802. 15 Bl. und 320 S. 8.

** Ars versificandi et carminum condendorum Heinrici Bebelii Justingensis poetae laureati.

csolatban tehetjük a legtöbb joggal. Eck krakkói tartózkodása alatt a tübingai egyetem tanára volt, de Ausztriában is bolyongott, mert Innsbruckban a császár koszorús költővé avatta.* Nem lehetetlen, hogy egy ilyen vándorútja közben Krakkóban is megfordult, hiszen csaknem valamennyi humanista szivesen tért vissza később is volt egyeteméhez. A valószínűség azért sincs kizárva, mert Bebel életében igen sok homályos időpont van, mikor nem tudjuk tartózkodási helyét meghatározni.

Ez a verstan Eck Bálint legnagyobb terjedelmű, s legtudományosabb munkája, egyben a legreprezentativabb darabnak kell tekintünk írónk életének első felében, mikor még a tiszta olaszos hatás csorbítatlanul érvényesült nála. De egyéb körülmények is indokolttá teszik, hogy kissé részletesen foglalkozzunk vele. Egyik későbbi műve sem tükrözi vissza nagy műveltségét, hatalmas olvasottságát oly híven, mint ez, melynek óriási példatárát mind ő válogatta össze. Csak egy részét — a leggyakrabban előfordulókat — sorolom fel az idézett költőknek, hogy fogalmat alkothassunk olvasottságáról. Ovidius, Vergilius, Martialis, Juvenalis, Catullus, Lukretius, Propertius, Tibullus, Homeros, Plinius, Lucanus, Horatius, Mantuanus, Sedulius, Sillius, Persius, Sidonius, Statius, Papinius, Ennius, Theokritos, Claudianus idézetei szerepelnek a legsűrűbben. A kedvenc Vergilius. Rendkívül sokat idéz azonban Martialisból is. Ez is olyan vonás, mely ismét csak olaszos műveltsége mellett szól. Németországban — különösen már ebben a korszakban — nem örvendett akkora népszerűségnek a könnyebb szellemet képviselő római költő, mint nálunk, hol éppen a legkiválóbb humanisták egyenesen mintaképüknek tekintették. (Janus Pannonius : „Martialis majma !")

Mint láttuk, a könyv elsősorban az egyetemi hallgatók számára készült. Indokolt tehát, hogy a munkát, mint tankönyvet, pedagógiai szempontból is megvizsgáljuk. Ebben a tekintetben rendszerességét, könnyű kezelhetőségét kell kiemelnünk. A szilárd vázat csak a második részben töri át feltörekvő egyénisége az ellenvélemények ismertetésével és cáfolásával, s a minduntalan ismétlődő berzenkedő kifakadásokkal. Ez a fejezet vitairat benyomását teszi. Lemond minden tudós igényről a harmadik és negyedik fejezetben, hol csak adatokat ad vélemény nélkül, táblázatokba sorakoztatva, hogy mindenki egyszerűen felüthesse a keresett sémát, amely szerint versét meg akarja írni. Ez már a tulsó végletet jelenti.

* G. W. Zapf : Heinrich Bebel nach seinem Leben und Schriften.

Míg művelődési eszménye, amint láttuk az olaszos humanizmus eszményével azonos, addig a megvalósítás módját illetőleg valószínűleg német minták után indult. Szétnézve eddigi ismerősei között legelőször Wimpfelinget vehetjük gyanúba. Wimpfelinget, vagy legalább is a munkáit, amint láttuk ismerte, hiszen az ő „Elengantiae minores"-éből válogatta össze a szemelvényeket első kiadványa számára. Valószínű, hogy azokról a harcairól is hallott, melyeket Németországban a humanisztikus iskolareform keresztülerőszakolása érdekében folytatott. A kiváló német humanista a legelsők közé tartozott, kik nyiltan szembe mertek szállni a skolasztikus hagyományokkal, s a klasszikus nyelvnek és irodalomnak és a klasszikus költészetnek és ékesszólásnak önálló, a többi tudományokkal egyenrangú oktatását követelték. A cél elérése érdekében latin írók kiadását, tankönyvek összeállítását sürgette ezáltal akarva elérni, hogy a tanulók tökéletesen megtanuljanak latinul, s ízlésüket az eredeti alkotáson csiszolják ki.* Ugyanezeket a törekvéseket látjuk Ecknél is. Ő is egymás után jelenteti majd meg tankönyveit, melyek régi római írók kiadásai, de már most verstanában is egyre csak az eredeti kútfők olvasásának fontosságát hangsúlyozza. Nyiltan kimondja, hogy igazi magasságba csak a múlt eredeti példái után emelkedhet a költő.

Ezt a tételt azonban összeegyezteti a Wimpfeling-iskola egyik frakciójának, a praktikus iskolának felfogásával. A praktikus iskola alaptétele a művészetek taníthatósága. Hogy Eck ezeket a tanokat is ismerte, arra mutat a könyvében előforduló számtalan táblázat, mely már olyan költői segédeszközzé tette a művet, amilyen segédeszköz a mérnök kezében a logarléc. Erre mutat továbbá az az előszóban kifejezett vélemény is, mely szerint a versírás elsajátítható bárki részéről, aki könyvét tanulmányozza. Ebben a tekintetben már a Nürnberger Trichter korai elődjét láthatjuk a könyvben, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy rövidségét, mint külön érdemet hangsúlyozza a szerző.

A verstanhoz mellékletek is vannak csatolva. A szöveg közepébe két saját szerzeményű versét illeszette be Eck, példaképpen az első, illetve a középső szótag quantitására. Az egyik Máriáról, a másik szent Annáról szól. Mint költői alkotás egyik sem sokat érő. Már utaltam arra, hogy legkorábbi önálló alkotásainak tartom őket. Mint diák írta ezeket a verstan szabályainak gyakorlására, s csak később csatolta kiadandó művéhez.

* Vogt und Koch: Geschichte der Deutschen Literatur. S. 257, 292, 367.

Szent Anna, mint verstéma Coritius hatására lett népszerűvé az olaszos irányú humanizmus művelőinek körében. Coritius luxemburgi — tehát német — származású humanista volt, de Itáliába ment, s „lényében egészen rómaivá válva" a római akadémikusok kedvencévé lett.* Érdekes az össze-vissza szövődő szálak között megemlíteni, hogy ő is Wimpfeling tanítványa volt. 1512-ben San Agostinóban Szent Annának egy díszes oltárt állíttatott, melyet Raphael festett, s Sansorino mesteri szoborcsoportozata díszített. A felszentelés után kertjében, citromfái alatt a humanisták hatalmas tömegének részvételével nagy lakomát csapott. A résztvevők a lakoma végén elragadtatásukban egy-egy Szent Annáról írt epigrammával, ódával, vagy himnusszal jutalmazták a házigazdát. Palladius 400 darabot kiadott belőlük. Ez a gyűjtemény ihlette a többi humanistát is, hogy Szent Annát megénekelje. Ecknek is ismernie kellett ezt a gyűjteményt. A kiadvány talán Piso Jakab révén került északra, aki állandóan összeköttetésben állott Coritiussal. Ebben az esetben Eck 1512 végén, vagy 1513 első felében írta a versecskét.

A kötet végébe tanítványai verseit iktatta be, ezzel is bizonyítani akarva azt a már az előszóban is kifejtett tételt, hogy a versírás könyve segítségével elsajátítható. Georgius Logus Niseusnak, Balthasar Latistomusnak, és Joannes Castornak egy-egy elégiáját találjuk itt. Georgius Logus Niseusnak a személye a legfontosabb. Később, midőn elhagyta Krakkót, ő is Magyarország felé vette az útját, s belekerült abba a baráti négyesbe, melynek másik három tagja Werner György (a sziléziai), Lang János és maga Eck volt.** Különben sziléziai származású, Lognitz-ban született ősi lengyel nemesi családból. Ferdinánd-párti, mint Eck valamennyi barátja. Mint titkos tanácsos szintén a bécsi udvarban forgolódott. Igen jóhírű szónok. Az 1527-iki koronázáskor ő üdvözölte Ferdinándot egy verssel. Mint latin költő valamennyi társa közül a legtehetségesebb volt. Az ő családjából származott később a híres epigrammköltő, Fridrich von Logau is. Joannes Sagittarius neumarkti, Joannes Castor lipcsei, Ludovicus Bovillus — kit német nevén Oechslinnek neveztek — schaffhauseni születésű. Egyikükkel sem tartotta fenn később Eck az összeköttetést, mégis Bovillus nevét, ki nagy szerepet játszott a svájci reformáció-

* G. Bauch : Caspar Ursinus Velius. Ung. Revue 1887, L. Geiger: Der älteste römische Musenalmanach. Vierteljahrschrift für Cultur und Lit. der Renaissance. I. pg. 145.

** L. a Pannoniae Luctus gyűjtemény Weszprémi féle 1799-iki pozsonyi kiadásának előszavát.

ban, említi egyik munkájában mint egy tíz év mulva, mikor már őt is a vallás kérdései foglalkoztatják.*

Az egész kötetet két elégia zárja be, melyeknek ismét Eck a szerzőjük. Az egyiket Steinhoffer Sebestyénhez, az Inn-menti Hall püspökéhez intézte. Rövid versike, amelyben ígéretet tesz, hogy legközelebb egy hosszabbat ír neki, mert most tenger gondja miatt nem tud arra időt szakítani. A másik hosszabb versben Csaholyi Ferenchez Zágráb püspökéhez fordul. Természetesen anyagi támogatását kéri. Elpanaszolja, hogy szegény szülők gyermeke, s szegénysége kényszerítette tanulmányainak a félbeszakítására is. Egyelőre reménye sincsen arra, hogy a püspök segítsége nélkül folytatni tudja studiumait, mert hitelezői folyton üldözik. A két elégia arra mutat, hogy Eck már Ausztria és Magyarország felé is kiépítette ismeretségi körét, de hogy miként került a két egyházfejedelemmel összeköttetésbe, nehéz volna megállapítani. Tény, hogy személyesen nem járt még ezeken a vidékeken, s így legfeljebb Agricolára gyanakodhatunk, hogy az ő levélbeli biztatására támadt segélykérő gondolata.

9. *LUCIUS FLORUS RÓMAI TÖRTÉNETÉNEK KIADÁSA.* Legnagyobbarányú munkájának a kiadásával nem tekintette befejezettnek az évet. Még verstana megjelenése előtt munkához látott, mert már egy hónapra, annak megjelente után újabb könyve került ki a nyomdából. Ez Lucius Annaeus Florus négykötetes római történetének a kiadása.** Ez is tankönyv, de más fajta mint a verstana volt. Ebben nem ismereteket közöl és rendszerez, hanem Wimpfeling szellemének megfelelően egy régi auctort a tanulók elé állít úgy, ahogy van, változatlanul, hogy a hallgatók ne csak magyarázatokból ismerjék meg a római történelem eseményeit, hanem mindjárt az eredeti forrásmunkához fordulhassanak, s közben latin stílusukat is csiszolják. De a pedagógussal párhuzamosan a filológus humanista is megszólal, aki a régi kultúra pusztuló emlékeit meg akarja menteni és el akarja terjeszteni. Erre látszik mutatni az a megjegyzése, hogy egy igen régi példányból végezte a kiadást.***

10. *AZ ORSZAI DIADALMI ÉNEK RÓMAI KIADÁSA.* Újból megjelent ebben az évben (1515) az előző évből származó, Zsigmond

* Ad Magnificum dominum, dominum Alexium Thursonem, De divo Alexio Patricio Romano. Hymnus Saphicus a V. Echio aeditus. Krakkó. Vietor 1521.

** Lucii Flori Bellorum Romanorum Libri Quatuor ex vetustissimo exemplari novissime: V. Ecchius. Krakkó. 1515. IV. Kal. Julii. Haller Jánosnál. (Janociana.)

*** „... ex vetustissimo exemplari novissime..." l. a kiadás címlapját.

király orszai diadalára írott heroikus himnusza is. Most sem önállóan látott napvilágot, hanem egy egész sereg hasonló tartalmú verssel könyvvé kiegészítve. Érdekessége ennek a kiadványnak, hogy nem krakkói nyomdász kezéből került ki, mint Ecknek összes eddigi munkája, hanem Rómában adták ki.* Ez is újabb bizonyíték tehát amellett, hogy Róma és a középeurópai humanista központok között a nagy távolság nem akadályozta meg a személyes érintkezést és levelezést, s a pogány előretörésétől, a közös veszedelemtől való félelem minden egyéni érdek ellenére is összefűzte a középeurópai államokat külön-külön egymás között és valamennyit Rómával. Ennek a kiadványnak a közvetítője egy magyar ember, a medgyesi születésű pécsi prépost, Piso Jakab lehetett. Piso éppen ebben az évben járt követségben Lengyelországban, s ő is megénekelte az orszai diadalt. Úgy látszik, hogy a lengyelországi humanistákkal, köztük Eckkel, Paulus Crosnensissel — aki szintén írt egy hasonló verset — és a többivel is személyes kapcsolatba került, s elkérve hasonló tárgyú verseiket, az egész gyűjteményt egyszerre küldte el Rómába barátjának Coritiusnak, aki aztán sajtó alá rendezte.**

* Janocki : Janociana I. Articulus XXVI.

** Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. 242 l. és Janociana II. 218 l.

B) A bártfai tanító és morálfilozófus.

1. *A KRAKKÓI LEKTORSÁGTÓL A BÁRTFAI REKTORSÁGIG.* Az 1515-ik év nagy erőfeszítéseivel Eck Bálint életének első, Krakkóra eső szakasza lezárult. A következő évben, 1516-ban kénytelen volt előadásait beszüntetni. Az ő, illetve Agricola katedráján egy másik német, Johann Hadelius jelent meg, kinek meg volt a képesítése a tiszséghez.* Írónknak ettől fogva sohasem volt már arra alkalma, hogy első ideáljának, a vers és stílművészet kevés hasznot hajtó, szabad művészetének szentelje minden idejét. Fogalmunk sincs róla, hogy merre vette hirtelen az útját. Egyetlen munkáját sem keltezte az 1516-ik évből, hogy támpontot nyújtana tartózkodási helyét illetőleg. Krakkóban semmi esetre sem volt sok keresni valója. Bauch úgy véli, hogy a kitörő pestis elől menekült el. Lehet, hogy igaza van, de miután tanulmányait úgy sem tudta folytatni, pestis nélkül, csupán hitelezőitől üldözve is tovább kellett állnia, s valami megélhetés után nézni. Csaholyi Ferenchez írott elégiájában elég reménytelennek festette sorsát, a püspök pedig nem küldött neki pénzt, mert akkor Eck bizonyára nem sajnált volna tőle egy köszönő verset. Valószínű, hogy egyenesen az előtte ismeretlen Magyarországra jött, ebben is Agricola példáját követve. Janocki azt mondja, hogy 1517-ben ismét Krakkóban tünt fel és Paulus Crosnensis utódaként a poetika tanára lett az egyetemen. Ez az adat helytelen. Egyrészt, ha az egyetemi tanács hajlandó lett volna a képesítéstől eltekinteni, úgy már Agricola helyett is ott maradhatott volna, másrészt adatokkal tudjuk bizonyítani, hogy Eck 1517-ben már Bártfán tartózkodott. Bártfai tartózkodását igazolja az a vers, mellyel 1517-ben a város akkori polgármesterét, Reuber András 13-ik újraválasztása alkalmából üdvözölte.** A következő évben megjelent,

* G. Bauch: Johann Hadus Hadelius. Geigers Vierteljahrschrift. I. 220. A Hadeli föld alsószász területen fekszik.

** A vers 1517-es keltezéssel mellékelve van a „De Mundi Contemptu et Virtute Amplectanda" című 1519-ben megjelent dialogushoz.

a házasságról szóló munkájáról is azt mondja, hogy Bártfán írta 1517-ben, mikor az iskolai munkától megszabadulva a szünidőben kissé fellélegzhetett.*

Elhatározása, hogy Magyarországra jött, természetesnek látszik. Az út, mely már Krakkóig is elvezette innen indult ki, csakhogy Eck fordított irányban járta. Eddigi ismerősei, iskolatársai is mind erre tartottak, s az állami, vagy városi közigazgatásnál, vagy a városi iskoláknál igen jól elhelyezkedtek. Közvetlen hatást valószínűleg Agricola példája, — talán levele is — gyakorolt rá.

Az összes kutatók megegyeznek abban, hogy Eck tanítósága mellett egyúttal Thurzó Elek leányának, Annának a nevelője is lett.** Ebben az esetben rektorságát is valószínűleg Thurzónak köszönheti. Kérdés, hogy ki hívta fel rá a Thurzó-család figyelmét? Bauch ebben az esetben is Agricolára gyanakszik, jóllehet nyitva áll a kérdés, hogy magyarországi tartózkodása alatt egyáltalán találkozott-e Thurzóval. (Mint a Thurzó-panegyris előszavából kivehetjük, valószínűleg nem.) Most az egyszer önállóan járhatott el Eck. A Thurzókat ő már régóta ismerte. Olmützi tartózkodása alatt biztosan találkozott Thurzó Szaniszlóval. Legjobb barátját, a sziléziai Werner Györgyöt Thurzó János küldte Krakkóba, ki magyarországi pályáját is valószínűleg a Thurzók segedelmével kezdte. Úgy látszik, hogy Ecknek Kassai Antónius, Piso Jakab, általában a magyarországi erazmista csoport fő alakjai segítségével sikerült a figyelmet magára terelni. Kassai Antóniust, ki Cox Lénárdnak is segítségére volt Kassán való elhelyezkedésében, biztosan ismerte Eck. Az 1514-es orszai győzelmet megéneklő carmen heroicajának a Piso segítségével Rómában megjelenő gyűjteményben való szereplése arra mutat, hogy Pisoval is voltak személyes összeköttetései. Ennek a személyes ismeretségnek, ha másként nem, úgy Kassai Antónius közvetítésével is létre kellett jönnie. Ha már most tudjuk, hogy Thurzó leányának 1516-ig éppen Piso Jakab volt a nevelője, kézenfekvő a gondolat, hogy ő ajánlotta mindjárt utódjául Ecket, miután elhagyta állását.

2. *ÚJ KÖRNYEZETBEN.* Eck Bártfára érkezte után az illendőség szerint nagy dicsőítő verssel üdvözölte a nehezen megszerzett

* L.: „Utrum Prudenti Viro Sit Ducenda Uxor" című 1518-ban megjelent műve előszavát.

** Janocki, Weszprémi, Szinnyei J. (M. I. É. és M.) Szilágyi S., (A m. nemzet története.) Horváth János (M. humanizmus) stb. mind ezen a véleményen vannak. Az adat valószínűleg helyes, bár Eck maga sohasem emlékezik meg nevelősködéséről, s egyéb kézzelfogható bizonyítékot sem találtam.

pártfogót. Ez a panegyris még az olaszos műveltségű krakkói költő műve, ki eddig egyebet sem írt, csak dicsőítő verset, s kit nem érdekelt más, csak a versszerzés. Rövid ittartózkodás után azonban nagy változáson ment keresztül. Elszakadt a lengyel egyetemi város humanistáinak bohém társaságától, akiket hitelezők szorongattak, de a szabad, öncélu művészetért, a költészetért való rajongást nem tudták kiirtani belőlük. Bártfán nem igen talált hasonló, fínomműveltségű társra. A paptól függött, s ezért dícsérte is, de nem volt jó viszonyban vele. Úgy látszik, ha a túlzó magasztalásokat le is számítjuk, Thurzó Elekről volt még a legjobb véleménnyel, de pártfogója elé legfeljebb hódolni járulhatott, barátot nem talált benne. A városi polgárság, mely a pénz után szalad, s hozzá Isten segítségét a templomba megy megnyerni, mely józanságával megvet minden öncélu művészetet, kerül minden újat, szokatlant, valami merően új környezet volt számára. Barbárságukat megvetette és ki akarta emelni őket belőle, de azok józansággal, puritánsággal párosult vallásossága rá is hatást gyakorolt. Most is büszke humanisztikus műveltségére, örül, ha választékos latinságát, latin és görög auctorok ismeretében való jártasságát bemutathatja, sőt iskolájában tanítással, tankönyvek szerkesztésével a nép körében is terjeszteni akarja a klasszikus tudományokat, de mindez csak formává lesz nála, a tartalmat most már morális problémák adják. Bártfán írt munkáinak a témáját többnyire az új polgári környezet vetette fel. Ezeket a kérdéseket költői eszközökkel megoldani nem lehetett. Eck majdnem minden esetben filozófiai megoldást keresett, s ezáltal az egyetemen szerzett ismereteinek ismét egy új, eddig még nem látott oldalát mutatta be.

A morális tárgy felbukkanása azonban csak első foka volt az alkalmazkodásnak, lényében még nem volt igazán összeforrva környezetével. Elsősorban még mindig humanistának érezte magát, s minduntalan fel-feltámadt benne a vágy a régi egyetemi élet után. Ilyenkor gyorsan összeszedte sátorfáját és rohant vissza Krakkóba. Minden ilyen kirándulása kezdetén lelkesedés fogta el, terveket szövögetett, hogy aztán kiábrándulva, keserű önmegadással fogjon ismét munkához, mikor viszatérni kényszerült. Verstanának újból és újból való kiadása arra látszik mutatni, hogy a poetika tanára szeretett volna lenni a krakkói egyetemen. Érezte magában a tehetséget, de anyagiak miatt nem jutott előbbre. Tragikus szélmalom-harcot folytatott, mely végigkísérte egész pályáján, s csak élete utolsó szakában nyugodott végleg bele bölcs rezignációval Isten megmásíthatatlan akaratába.

3. *A THURZÓ-PANEGYRIS.* Eck bártfai állását elfoglalva meg akarta hálálni maecenása támogatását, s ezért egy nagy Thurzó-panegyris írására határozta el magát.* A megírás sorrendjét véve alapul sem az első bártfai műve ez, — amint azt a házasság kérdését tárgyaló következő munka előszavából kivehetjük — a nyomdából pedig csak két évi ittartózkodása után, 1519-ben került ki, mégis célszerű először tárgyalni, mert maga is beköszöntő darabnak szánta. Ha találunk is már benne olyan vonásokat, melyek új korszakának jellemzői, (filozófiai utalások, stb.) egészében még tipikus udvari humanista alkotás, mely a család ősi, klasszikus eredetének bebizonyításával akar kedveskedni. Valószínű, hogy csak korlátolt példányszámban nyomatta ki Eck, s ezekkel elsősorban a család tagjait tisztelte meg. Thurzó János is kapott egy kötetet, így kerülhetet a munkának egyetlen, ma ismeretes példánya a boroszlói városi könyvtár tulajdonába.

A művet verses ajánlások és egy próza-bevezetés előzik meg. A versek közül kettőt Carbo Bálint, egyet Ludovicus Bovillus írt, a prózának pedig Agricola Rudolf a szerzője. Ludovicus Bovillust, vagy Oechslint már ismerjük, (schaffhauseni születésü, Krakkóban Eck tanítványa volt) egy példaverssel szerepelt a verstanban. A négysoros ajánlásban csak a panegyris tartalmáról világosít fel. Carbo Bálint (nem azonos a ferrarai Lodovico Carboval) kassai tanító, Eck újabban szerzett ismerősei közé tartozhat. Talán ő is német, vagy legalább is felvidéki származású. Az első versecskében Eck tehetségét dicséri, midőn élő példának állítja azok elé a kételkedők elé, kik lehetetlenségnek tartják, hogy a természet még tudjon nagy költőket felszínre hozni, a másodikban Thurzó Eleknek „a haza díszének, a tudományok kedvelőjének, második Maecenasnak" a kegyeibe ajánlja őt, ki „sine patrono" sietett hozzá. (Kérdés, hogy a „sine patrono"-val azt akarta-e kifejezni, hogy Ecknek eddig nem volt pártfogója, vagy hogy senki sem ajánlotta Thurzónak ?) Az a körülmény, hogy oly búzgalommal dicsőíti Thurzó Elek bőkezűségét, arra enged következtetni, hogy ő is azok közé tartozik, kik élvezték támogatását. A bevezetést, mely 1519 október 18-ikáról van keltezve, azért írta Agricola, mert ő adta nyomdába a munkát. Ez több érdekes dolgot tartalmaz mint a három ajánló versike. Agricola is nagy

* De antiquissima nominis et familie Thurzonum origine et singulari Praestantissimi domini Alexii Thurzonis Camerarii Cremnicens. et liberi domini Plesnensis eminentia Panegyris, Valentino Eckio autore. Krakkó 1519. Victor.

búzgalommal ajánlja magát Thurzó kegyeibe. Vágyakozik: „Bár csak nekem is alkalom adatna a Te dicsőítésedre." Ez is csak megerősíti gyanúmat, hogy nem ismerte Thurzót, s Ecket sem ő ajánlotta neki. Fejtegetése abból indul ki, hogy nagy emberek tetteit csak költők örökíthetik meg. „Nagy Sándor is boldognak mondta Achillest azért, mert dicsőségének és tetteinek megéneklésére egy Homerost talált." Ő is nagy elismeréssel szól a Thurzókról. Elévülhetetlen érdemüknek tudja be, hogy közülök Szaniszló Dubravus Jánost, a híres tudóst, János Ursinus Veliust, „a görög irodalomban is járatos" férfit támogatta, s hogy Zsigmondot (a váradi püspököt) egy Aldus énekelte meg. Györgyöt és apjukat, Jánost is nagyon dicséri. Ők „egész Európában napnál tündöklőbb nevet szereztek a családnak." Eckről nem nyilatkozik túlzó dicsérettel, — úgy látszik irigyelte szerencséjét — csak arra kéri Eleket, hogy olvassa el művét és győződjön meg róla, hogy még jobbat is fog írni.

A panegyrist Eck istenek, mithologiai alakok felvonultatásával, nagy tudós apparátussal kezdi. Példájukból arra a meggyőződésre jut, hogy csak két érték van, amit az idő nem tud eltemetni: erény és nemesség. Ezért akar világot vetni ő is a Thurzók régi, nemes eredetére, isteni származására. Úgy találja, hogy a Thurzók Neptunustól, a tenger istenétől származnak, ki már oly kiváló egyéneket adott a világnak, mint Dorus, Phorcus, (Szardinia királya) a hatalmas Polyphemus, a jós Telemus, Albion, Mesappus, a költő Ennius, Pegasus, Pelius, Delphinus, Cethe és még egy egész sereg. Az ő nevüket Thursio hal nevéből vezeti le, kinél — mint mondja — „gyorsabban senki sem szelte át a tengert." Thursioról tüstént pártfogója nagyapjára, Györgyre ugrik át. Úgy látszik régebbi ősről a család tagjai sem tudtak. Györgyről sem tud mást mondani, mint sablonos humanista dicséretet. (Vallásos, mint Numa, hős, mint Peleusfi, gazdag, mint Croesus, vagy Metellus stb.) Megemlíti, hogy három fia volt, de közülük csak Jánosnak, az apának szentel időt. Ő az első Thurzó, kit már mint kortársat ismer és pozitív adatok alapján magasztal. A gepidák dicsőségének, a hunok fényének, az egész világ gyönyörűségének nevezi. Az első magyar kapitalistát tiszteli benne. Reális jellemzése fedi az évszázadok alatt róla kialakult képet. „Ő ismertetett meg benneteket az arannyal és ezüsttel, melyek jólétet hoztak." Helyesen látja annak az úttörő módszernek a jelentőségét, melynek segítségével az eddig aránytalanul értéktelenebb felvidéki rézércből is sikerült kiválasztania az aranyat. Míg ezeket az érceket az egész világon elterjesztette, „Hunniának" hatalmas piacokat szer-

zett. Németországot, Velencét, Franciaországot, Legyelországot vonta be érdekkörébe, de más nemzetbeliek is számosan jöttek vásáraira, miáltal nemcsak ő gazdagodott meg, hanem az ország is oly sokat nyert, hogy „egy országot sem lehetett eléje tenni" gazdagság dolgában. A hajdani nagyság önkéntelenül is eszébe juttatja az egykori állapotokat. Ma hatalmaskodnak a vezérek és hanyatlik az ország. „Bárcsak egyetértés lenne az országban, s elhagyná a durva elméket a féktelenség."

János fiairól, a „két költői babérral övezett" főpapról (IV. János és Szaniszló püspökök) és a három nagynevű főnemesről (III. György körmöci kamarai gróf, V. János szepesi főispán és Elek) csak általános dicséretet mond. (Említ egy negyedik főtestvért is „kit fiatalon ragadott el a végzet.")

A panegyrisnek ezután következő kétharmad része már Elek dicsőségét zengi. Az ősök felvonultatására csak azért volt szüksége, hogy a halhatatlanság egyik kellékét, a nemes származást biztosítsa pártfogója számára, a másik kelléket, az erényt már életében látja megvalósítva. Elekről már nem sok pozitívumot tud mondani, legnagyobb érdemét humanitásában látja. Mikor Juno segítségével a világra jött, a driadok fonta koszorút Calliope tette a fejére, s tudományokkal Pallas ékesítette. Később a serdülő ifjut két lány kereste fel, a kéj és az erény. (L. Hercules a válaszúton !) Thurzó az ég felé vezető útat választotta, amelytől távol lakik a szerelem, a lágyság és a tétlenség.* Ma is állandóan a tudományokkal foglalkozik. „Egyszer költőket, másszor történetírókat veszel kezedbe, majd a filozófia örök dogmáit." „Valamint a serény méhecske, mikor a csendes erdőbe ér, virágról virágra száll, édes mézet gyűjt, mellyel megtölti a lépet, éppen úgy szedegeted Te is a tudomány virágait éjjel, nappal." Minden sablonossága ellenére is sokszor igen költői a jellemzés. Ezt a részt is, s vele az egész dicsőítő verset, a kortársak ostorozásával fejezi be. „Ne legyetek henyélők, lakmározók, nem igazi nemesek az ilyenek, hanem bábok, állatok." „A betegek, özvegyek, árvák, férfiak és asszonyok görnyednek az iga alatt, s amit éjjel-nappal összegyűjtenek, a ti átkos gonoszságtok elrabolja." „Thurzó legyen példaképetek, ő legyen a vezéretek, ó előkelő férfiak, az ő útjára térjetek!"

Pártfogóját a szokásos idillikus, humanista környezetbe helyezte,

* Ezzel szemben Thurzó Eleket a kortársak nagy szoknyavadásznak tartották, s a modern történetírás is mint epikureus bölcsről emlékezik meg róla. L.: Szalay L.: Geschichte Ungarns II. 257, — Bauch — Hóman-Szekfű: Magyar Tört.

s humanista műveltségét, izlését, finom, élces beszédét dicsérte, s mindezt az udvari humanisták módján tette. Eltérést eddigi szokásától, mint már említettem, csak a filozófiai elemek feltünése jelent. Általában is igen nagy tisztelettel szól a bölcseletről, de emellett pontos utalásokat is találunk filozófusokra, vagy rendszerekre. Megemlékezik a számoszi bölcsről (Pythagoras), a csábító kéj szájába epikureista és hedonista szavakat ad. Horatiusi idézeteket szúr közbe: „Élj az idővel, úgy sem tudod mit hoz a holnap!" Mindezek azonban még csak utalnak a bekövetkezendő változásra, a filozófiai elemek uralomra jutására.

A kötet legvégén ismét egy kis versecske — aféle záró sorok — van, melynek Salomon Miklós a szerzője. Nem sok állapítható meg róla. Fiatal krakkói nemes volt, ki talán egyetemi évei alatt került baráti viszonyba Eckkel.

4. *A HÁZASSÁG KÉRDÉSÉRŐL ÍRT MŰVE.* A polgári gondolkodásmódhoz való hozzáidomulás útján az első lépést a házasság kérdésével foglalkozó munkája jelenti.* Művét 1517-ben írta meg, jóllehet csak 1518-ban került ki a nyomdából. Időrendben pár hónappal talán előbb készült el vele, mint a Thurzó család eredetéről szóló előbb tárgyalt munkával, szellemi átalakulása miatt mégis célszerűbb fordított sorrendben tárgyalni őket. Időrendbeni elsőbbségére a beveztés egyik megjegyzése látszik mutatni. Midőn Thurzó Elek érdemeit és kiválóságait sorolja fel, a dicsősítést így fejezi be: „De nehogy úgy lássék, hogy én a Te nagyszerű tulajdonságaidat gyűjtöm össze — mert úgy határoztam el, hogy kiválóságod dicséretét máshol fogom hirdetni — befejezem." (t. i. a magasztalást.) Valószínű, hogy ekkor a család eredetéről írott munkára célzott, melynek terve már Bártfára érkeztekor megfogamzott agyában, de azt még nem valósította meg.

Az ajánlás természetesen ebben is Thurzó Elekhez van intézve, ami arra látszik mutani, hogy az ő költségén került kinyomatásra a könyv. Ez az ajánlás tartalmazza azt a már korábban említett idézetet is, mely bizonyítéka 1517 évi bártfai tartózkodásának. Az idézet a következő: „Hogy mi az én véleményem erről a tárgyról, gyorsan lerögzítettem ítéletemet, amint Bártfán az iskolai munkától kissé felszabadulva a pihenésnek adtam magamat, s amit most eléd ter-

* Utrum Prudenti Viro Sit Ducenda Uxor. Krakkó. Opera et impensis Spectabilis Viri Domini Joannis Haller. Civis Cracowiens. Idibus April. Anno MDXVIII.

jesztek, mert Téged már régóta úgy ismerlek, hogy nemcsak a tudósoknak, hanem a tudományoknak is legbúzgóbb csodálója vagy." Figyelemre méltó még ebben az idézetben az a kijelentés is, mely szerint Eck már régóta ismeri Thurzó vonzalmát a tudományokhoz, jóllehet csak pár hónapja van még Bártfán. A valószínűség azt mutatja, hogy ez nem puszta formula, hanem igen is bizonyos jelentőséget kell tulajdonítanunk azoknak a szálaknak, melyek tőle már krakkói tartózkodása alatt is a Thurzók felé vezettek.

Maga a munka oktató tárgyú, s a tanulságot — amint maga Eck mondja — a bártfai ifjúságnak szánta. („. . .ad Bartphanam iuventutem.") A címlapra mottónak Pál apostol Korintusbeliekhez írott első levele 7-ik részének első és második versét írta, nem a latin, hanem az eredeti görög szövegezésben.* „Jó férfiúnak asszonyt nem illetni, de a paráznaság miatt minden férfiúnak tulajdon felesége legyen és minden asszonynak tulajdon férje." Körülbelül ez az ő véleménye is a kérdésről. A középkor aszkéta-ideálja valami elérhetetlen magasságban lebeg felette, annak megvalósítására nem is gondol, sőt egyenesen elérhetetlennek tartja azt egy közönséges földi halandó számára. Rendes polgár megnősül, így van ez rendjén, azért teremtette Isten az asszonyt. A feleség megválasztásának, s a rendes, nyugalmas családi életnek leírásában még sokkal inkább a tipikus spieszbürger-gondolkodásmód nyilvánul meg, mely józanságával fájdalmasan szisszen fel még csak az erkölcstelenség nevének kimondásánál is. A feldolgozás módjában azonban természetesen megmaradt humanistának. Megállapítja, hogy eddig már rengeteg vélemény hangzott el erről a problémáról, s az egyik rész elítéli, a másik rész dicsőíti a házasságot, de a kérdést végérvényesen eldönteni mind a mai napig nem tudták. Elismeri, hogy nem könnyű a dolog, mert mindegyik félnek igaza van, a házasságnak jó, de rossz oldalai is vannak. Az ő feladatát már most abban látja, hogy szembeállítsa a két oldalt, s úgy döntsön annak a félnek a javára, amelyik erősebb érveket tud felhozni. Természetesen nem csupa elvi álláspont ismertetését adja, hanem az egész történelmen, főleg az ókoron (a ker. középkor hiányzik) végighaladva a történelmi személyek magánéletéből is tanulságot akar levonni.

Először a házasságellenes párt érveinek felsorakoztatását intézi el. Origines szerint a bűn eredete az asszony, a szégyenteljes para-

* Valószínű, hogy a Rotterdami Erasmus által kiadott görög bibliát használta

dicsomi kiüzetés oka. Aeneas Sylviusból idéz ezután (106-ik epistola) „Az asszony a stixi mocsár kiegészítője, a hűtlenség kútfeje, nagy vagyonok elpazarlója, a paráznaság edénye." Thales is ellensége volt a nőnek. Sokrates feleségéről, Xantipperől, ki urát mosogatóvízzel öntötte le, s úgy kergette el hazulról, közmondás van forgalomban. Az ószövetség is tele van példákkal, melyek a női nem alávalóságát bizonyítják. Éva bűnnel mocskolta be az egész emberiséget, késői unokáit. Jákóbot nő csapta be, az erős Sámsont nő szolgáltatta ki ellenségeinek. „Túl vagyok terhelve példákkal, százból alig egy feleség hű minden időben az urához." A dolgon nem sokat változtat akár szép, akár csúnya, akár szegény, akár gazdag feleséget választunk. A fejtegetésnek ezen a pontján egyelőre búcsut mond a történelem példáinak, s praktikus szempontból, a polgári gondolkodásmódnak megfelelően vizsgálja a nehézségeket, melyek nyilván őt is aggasztják. Ha csúnya a feleséged, úgy könnyen lenéznek az ismerősök, ha szép, úgy az ajándékozó és hízelkedő gavallérokkal gyűlik meg a bajod, kikkel minduntalan megcsal. Itt az őr sem sokat segít, mert akkor azzal csal meg, s különben is „... könnyebb a rák forró csillagképén megfigyelni a legyeket, a bolhákat és a madarak vonulását, mint egy csalfa asszonyt megőrizni." Ha gazdag a feleséged, akkor minduntalan felhányja a hozományt, „... ha szegényt veszel el, örökre szegény maradsz, s gyermekeidet nem tudod az alacsony sorból kiemelni és tiszteletreméltó férfiakká neveltetni."

Míg az elején a már felsorolt auctorokon kívül igen sűrűn hivatkozik még Luciusra, Gelliusra, Ariusra, Hortensiusra, Therentianusra, Phoroneusra, Hieronymiusra, s főként a minden földi köteléket ellenző cinikus filozófiai iskolára, addig a szép és csúnya, szegény és gazdag feleségről szóló fejezetben egyetlen idézet sincsen. Ez aktuális része a témának, mely őt is érdekli, s melynek megszövegezésénél saját véleményének adott hangot.

Súlyos aggályai ellenére a polgári felfogásnak megfelelően már eleve a házasság mellett döntött, ezt bizonyítja az érem másik oldalának a tárgyalása. Mindjárt a legelején előrebocsátja már a véleményét, mikor így kiált fel: „Ebben a fejezetben ismét azt olvashatod, ami téged annyira meg fog örvendeztetni, hogy így fogsz felkiáltani: „Itt vagyok kedves feleség! Kedves feleség itt vagyok! Egyedül te tudsz nekem igaz örömöket biztosítani, ha velem a nászágyra jössz!" (Feltűnő azonban, hogy a fenti idézetet éppen Bártfa serdülő ifjaival mondatja el, s így nyilvánvaló, hogy nekik is szánta). A részletes tárgyalás nem olyan rendszeres már, mint az első rész-

ben. Általános megállapításokat történeti tényekkel, vallási dogmákat és filozófiai elvi megállapításokat saját véleményével keveri. Szeretne bölcseleti megoldást találni, de nem boldogul. A legdöntőbb érve a házasság szükségességére a természet szava. Az ember természettől fogva társas lény, s nem jó a természet ellen cselekedni. Igaz, hogy súlyos jármot vesz a férfi a nyakába „... de semmi sincs édesebb és szelidebb mint ez a szolgaság." Erkölcsi nemesítő erejét dicséri. „A házasság kiirtja az érzéki ösztönöket, a szenvedélyes vágyakat, az alacsony cselekedeteket és megindítja a vad szíveket." Érdekes, hogy a katholikus egyház hivatalos felfogásával szemben arra az álláspontra helyezkedik, hogy „... a gyalázatos házasságtörő törvényesen távolittasson el a szent kötelékből." Csupa praktikus tanácsot ad az ifjaknak, mikor óva inti őket a szeretőtartástól. A törvénytelen gyerek gyalázat egy tisztes polgárra, s nem örökli az apa jogait. A szerető tönkre teszi az ember jó hirnevét, kiforgatja vagyonából, s ha már szegény, vagy bajba jutott, elhagyja.

A történelemhez akkor tér vissza, mikor a női hűségre kell példákat keresnie. Pompeius felesége holtan esett össze, mikor meglátta ura véres ruháit. Mitridatest tengeren és szárazon követte felesége. Az indiai asszonyok a halálba is követik férjüket. Az aquileiai asszonyok a habokba vetették magukat, nehogy az ellenség kezére kerüljenek. Lukrécia és Judit történetei is előkerülnek. Megnyugtató, s lehetőleg kedvező választ keres az első részben felvetett kérdésre, t. i., hogy ajánlatos-e szép nőt feleségül venni? Portia, Tanaquil, Calphurnia, Dido, Penelope mind szépek voltak, s mégis erényesek. „Ne félj tehát egy szépet elvenni, ép lélek ép testben rejtőzik." A szegény és gazdag feleség tárgyalásánál már előbb is kilógott a lóláb, hogy ő is a józan, számító polgári felfogás híve, most nyiltan ki is mondja: „Nem szabad a gazdagot elkerülnöd, a gazdag lelkileg is gazdagabb."

Végeredményben tehát házasságpárti, mert úgy a filozófia, mint a vallás erre adnak parancsot, (természeti törvények, szentírás stb.) az ideális feleség tipusát illetőleg pedig tipikusan polgári felfogású, s a jóságon kívül szépséget, s mindenek felett gazdagságot kíván jövendőbelijétől. Az első részben felsorolt kifogásoknak is helyt ad, de azok ellen védelmet nem tud. „Elismerem, hogy sok undorító van egy rossz asszonyban, de a jót nagyobb előnyök díszítik." Egy dicsőítő himnusszal zárja le a könyvet, melyben a jó és nemes asszonyok dicsőségét zengi.

Munkájában megtalálhatjuk már mindazokat az elemeket, me-

lyek krakkói korszakától megkülönböztetik. Az első ilyen elem a tárgy. Tárgyául nem egy egyént, vagy egy egyén kiváló tetteit választotta, hanem a polgári élet egyik fontos fordulópontot jelentő tényét, a házasságot. A másik megkülönböztető vonás a feldolgozás módjában és a felfogás szellemében van. Most is hivatkozik ókori auctorokra, de azok csak a keretet, a formát adják, melyet aktuális dolgok megtárgyalásával tölt ki. Ezeket az aktuális kérdéseket pedig nem az ókori írók, vagy bölcselők felfogásán keresztül ítéli meg, hanem a polgár szemüvegén át nézi. Amennyiben mégis kikéri egy-egy szaktekintély véleményét, úgy az nem a szépírók, hanem a filozófusok, vagy az egyházatyák sorából kerül ki. Költőktől csak meseszerű mondai történeteket, példákat kölcsönöz. A mű tehát már valláslos vonásokkal átszőtt moralizáló munka.

Ezt a változást pedagógia szempontból nézve is észrevehetjük. Eddigi tankönyveivel szemben ezt a művet erkölcsnemesítő céllal írta. A jó szándékot semmi esetre sem vonhatjuk kétségbe. Megint más kérdés az, hogy célját miként valósította meg. Nagy buzgalmában gyakran tévedt olyan területekre melyeknek ismerete nem való még a serdületlen fiatalságnak, mert lelkében több rombolást visz végbe, mint amennyi hasznot hajt. Ebbe a hibába tudós alaposssága hajtotta bele, mert nem tudott egy-egy olyan kérdéscsoport tüzetes tárgyalásáról lemondani, mely nélkül hiányosnak, a tudományos rendszerességet nélkülözőnek érezte volna munkáját.

5. *ELSŐ KRAKKÓI KIRÁNDULÁSA ÉS AZ ELHANYAGOLT VALLÁS PANASZDALA.* Bártfán mindössze egy évet (ha már 1516-ban itt volt, akkor kettőt) töltött egyhuzamban. 1518-ban már úgy látszik nem bírta tovább, összeszedte megírt műveit és sietett vissza Krakkóba. Itt nyomatta ki őket, mert az ajánlásokat mind innen keltezte. A bártfai kirándulást csak pénzszerző körútnak tekintette. Lehet, hogy tanulmányait akarta folytatni, de nincs tudomásunk arról, hogy beiratkozott volna az egyetemre.

Krakkóban tüstént egy nagyobb verset írt Zsigmond királyhoz, melyet rögtön ki is nyomatott.* Párja ez a vers az 1514-iki orszai győzelmet megörkítő darabnak. A figyelmet akarta ezzel is magára terelni, mégis komolyabb darab elődjénél. A középeurópai országok nagy kérdésével foglalkozik, a pogány veszedelemmel. Ő is — amint

* Ad Sigismundum invictissimum Regem Poloniae, Russiae, Prussiae etc. Threni neglecte Religionis per Valentinum Echium Editi O. O. u. J. Krakkó. 1518 Febr. 15.

azt a pápai szék beledobta a köztudatba — a kereszténység és az eretnekség, s nem nemzeteknek egymásközötti harcáról beszél. Ugyanazt a formulát használja, mint tanítványa Werner György a verstanához írt ajánló versikében. Megszemélyesíti a vallást, s vele mondatja el számtalan panaszát. Igen kétségbeejtőnek látja a helyzetet. Nemcsak a töröktől és tatártól retteg, hanem a görögkeleti oláhoktól és oroszoktól is. A görögkeleti egyházat tehát egy kalap alá veszi a pogánnyal, amiből világosan látszik, hogy még teljes határozottsággal a római egyház pártján van, s csak azt ismeri el egyedül igaz egyháznak annak ellenére, hogy az „Utrum prudenti viro sit ducenda Uxor" című munkájában a válás kérdésében már szembehelyezkedett vele. Nagy bajnak tartja, hogy ennek az egyháznak az egysége is meg van bontva. „Számos gennyfolttal van elcsúfítva, telé sárral és számos szeméttel tönkretéve." Ugy látszik, hogy a csehországi kelyhesekre és a többi, az egyház állapotával elégedetlen szektákra gondol, melyek külön megoldhatatlan feladat elé állították a pápát, aki az érdekek egymást keresztező összevisszaságában amúgy sem tudta az egységes keresztes arcélt felállítani, s a keresztes háború régóta vajudó gondolatát megvalósítani. Eck úgy véli, hogy a kereszténység megmentése Zsigmond királyra vár, akinek nem kell várnia arra, hogy a marakodó európai államok összebéküljenek, mert maga is rendelkezik olyan néptömeg felett, amellyel ezt a feladatot megoldhatja. A tatárok és oláhok felett már eddig is nem egy diadalt aratott, s még elevenen él az orszai diadal emléke is. A király jámborságát és bátorságát dicsőíti, amely méltó dicső atyjához, Kázméréhez, s végül megcsillogtatja a hírnév reménységét is előtte: „Ha a mohamedánokat legyőzöd és kereszténnyé teszed, jobban fogsz dicsőíttetni, mint az ókor leghíresebb vitézei."

A pogány veszedelem jelszava nem volt már újdonság ekkor, minden diplomatát és minden humanista írót foglalkoztatott. Annak idején Aeneas Sylvius Piccolomini, ki II. Pius néven került a pápai trónra, volt a leglelkesebb propagálója a keresztes hadjárat gondolatának. Eck ismerte már Aeneas munkásságát, hiszen nem egy Aeneas-idézetet találtunk eddigi munkáiban is. Ebben a versben is sok hasonlóságot mutat a keresztény központoknak, Antiochianak, Konstantinápolynak, Jeruzsálemnek és Alexandriának az elsiratása Aeneas azon soraival, melyeket Konstantinápoly elestekor V-ik Mik-

lós pápához intézett.* Eck is a keresztény templomokat és könyvtárakat siratja. Külön fájdalommal tölti el azonban Isten kiválasztott népének, a zsidóknak a sorsa, kiket a pogány veszedelem az egész világba szerteszórt.

A vers nem sablonos jajveszékelés, mert írónk Magyarország és Lengyelország között járva közvetlen is tapasztalt olyan dolgokat, melyek a helyzet rendkívüli komolyságára mutattak. A Felvidéken még senki sem gondolt Mohácsra, de anyagilag elég terhet rótt már-is a bányavárosokra a törökkel való hadakozás. Győzelmet még sem tudtak a pogánnyal szemben elérni, s az oligarchák megerősödése, s a királyi hatalom lehanyatlása már éreztette a közelgő veszedelem szelét. Eck Bálint Lengyelország felől is szemtanúja volt az eseményeknek, s látta, hogy a keresztény Európa egész keleti fele harapófogóba kerül. Teljes tudatában volt annak, hogy a magyar királyi udvar, amely már az ország kisnemességével is harcban állt, jelentéktelen erőt képvisel a pogány ellen, s ezért nem is vette számításba. Mint egykor Mátyás, ő is a császár kezében látta azt az erőt, amely ellen tudna állni, sőt győzelmesen előre tudna haladni az ellenséggel szemben, de ugyanakkor azt is tudta, hogy a császár a kisujját sem fogja megmozdítani, míg nincs közvetlenül érdekelve. A módot, amivel mégis be lehetne a császárt a szövetségbe vonni, egy az akkori időben igen gyakran használt, már-már külpolitikai sablonná vált fogásban, az okszerű házasságkötésben látta. Ezért versében azt a tanácsot adja Zsigmond királynak, hogy nősüljön be a császári házba, mert akkor „. . . a jegyes számos kisérő csapattal segítene . .", sőt a császár később is küldene segítő csapatokat.

Zsigmond a keresztes háborút nem indította meg. Úgy látszik, hogy Eck verse sem keltett nagyobb feltűnést, ami érthető is, hiszen nem hozott valami új ötletet, csak az általános véleményt foglalta rimekbe, amiben pedig nem volt az egyedüli. A verset egyébként Przewicki Mátyás leslaui püspöknek ajánlotta, kit valószínűleg öreg barátja Justus Ludovicus Decius útján ismert meg, de az sem támogatta komolyabb összeggel, legfeljebb a kiadás költségeit egyenlítette ki. Eck szívében csalódással, pénzéből kifogyva, tudós ambicióit újra eltemetve az év közepén visszatért Bártfára.

* „Sajnálom a világ leghíresebb templomát, a Sophiat, melyet elrontanak a törökök, vagy megfertőznek, sajnálom azon számos bazilikát, melyeket rombadöntenek és megalázanak : de mit mondjak azon számtalan, a latinok előtt még ismeretlen könyvről, melyek ott találtatnak ? Hajh, hány férfinak neve vesz el most ? Homérosz másodszor hal meg, másodszor mulik ki Platon !" L. Horváth János : Magyar humanizmus 65 l.

6. *ISMÉT BÁRTFÁN. A BARÁTSÁG ÉS ÖSSZETARTÁS SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL.* Krakkói kirándulására kissé könnyelműen határozta el magát. Míg odavolt, helyét betöltötték az iskolánál, s neki a következő tanév kezdetéig várnia kellett. Addig Thurzó Elek leányának, Annának a tanításával érte be, ami anyagilag szintén többet jelentett neki a semminél. Egyelőre belátta, hogy tanulmányait folytatni nem tudja, s így egyetemi tanár, neves humanista tudós sem lehet belőle. Visszatérve Bártfára már teljes tudatossággal kezdett hozzá az asszimilódáshoz. Keresve kereste a módot, miként tudna a legjobban, s a leggyorsabban beleilleszkedni Bártfa polgári társadalmába. Reuber Andrást ebben az évben tizennegyedszer választotta meg a város polgármesterévé, Eck rögtön versben sietett felköszönteni.* Ugyancsak Reuber Andrást s vele Cziprer Pétert, a város lelkészét tisztelte meg egy rövid lélekzetű, a nyári szünetben írott munkájával, a barátság és összetartás hasznáról szóló lelkesítő énekkel.** Szerkezetét illetőleg új munkája is humanisztikus felépítésű, ókori példákkal tüzdelt, de témáját nézve szintén aktualis, közérdekű darab. Következő tagja annak a fejlődésnek, mely a házasság kérdésével foglalkozó munkával indult meg.

A város egyházi és világi feje, amint a vers célozgatásaiból ki lehet venni, nem voltak egymással a legbensőségesebb viszonyban. Eck vállalta a feladatot, hogy a köz érdekében kibékíti őket. A kérdés fejtegetését tudós alapossággal a teremtés korában kezdi. Az Úr akkor törvények szerint rendezte a világot, s azóta az egész világ ezekhez a törvényekhez igazodik. Ismét a „természet törvényeinek" fontos irányító szerepét emeli ki, amint már az „Utrum prudenti viro" című munkájában is tette ! A farkas nem támadja meg a farkast, a holló nem vájja ki a holló szemét, egyedül a teremtés koronája, az ember nem szívelheti embertársát. Hiába emelte esze az összes élőlények fölé, a történelem példáin sem tud okulni. Pedig beláthatná, hogy a széthúzás dönötötte le Karthago és Ilion falait, Ödipus várát, Tantalus és Dávid házát. Ezzel szemben az „összetartás az istenek előtt kedvessé teszi az embert", s megvéd „az alattomos sors támadásai ellen." Az igaz barátság a szerencsétlenséget könnyebben elviselhetővé teszi, a boldogságot pedig táplálja. Fenye-

* A felköszöntő csatolva van a „Barátság és összetartás hasznáról" című, a következő jegyzetben közölt munkához.

** Ad Clarissimos Viros Dominum Petrum Czipzer et Andream Reuber Bartphani populi, illum spiritualem, hunc secularem moderatores dignissimos: Heroicum Carmen Valentini Ecchii De Amicitiae et Concordiae Utilitate. Lusum Bartphae 1518.

getve teszi hozzá: „Egy város sem olyan erős és hatalmas, hogy messzi napokig fennálljon, ha a szívekből hiányzik az összetartás." Felszólítja végül Bártfa urait, hogy hallgassanak szavaira, s vonják le a tanulságot, így nemcsak városuk jövőjét alapozzák meg, hanem maguk is Krisztusnak kedvében járnak és jutalmul az égi életet kapják.

7. *ISKOLAIGAZGATÓVÁ VALÓ ELŐLÉPÉSE. A HÁZIESZKÖZÖK BATYUJA.* Fáradsága, amit a barátság és összetartás szükségességének kifejtésére fordított, nem veszett kárba. Azt nem tudjuk, hogy a pap és a főbíró kibékültek-e, de ami Eck titkos célja lehetett, azt elérte, s a tanév elején ismét visszakerült az iskolához, sőt emelkedett is hivatalában, mert következő munkájában, a „Házieszközök batyuja"-ban már iskolaigazgatónak mondja magát. Úgy látszik tehát, hogy Reubernek és Czipsernek, a két vezető férfinek a támogatását, amire az állás elnyerésénél feltétlen szüksége volt, sikerült megnyernie. Nagyon valószínű azonban, hogy Thurzó Elek támogatása is igen sokat lendített az ügyén, s ezt akarta meghálálni, mikor felajánlotta neki a „Házieszközök batyuja" című munkáját, mely nem egyéb, mint pártfogója házatájának leírása.*

A munkát az előszó keltezése után ítélve még 1518 őszén befejezte, de ma ebből az évből származó nyomtatott szöveg nem ismeretes. Legelőször az „Utrum prudenti viro sit ducenda uxor" című munkája egyik későbbi, 1524-ből származó kiadásához csatolva találkozunk vele, de a valószínűség azt mutatja, hogy ez csak változatlan ujranyomás, s az 1518-as kiadásnak valamennyi példánya elveszett, vagy lappang valamelyik könyvtárban. Bauch úgy véli, hogy nyilván iskolakönyvnek szánta Eck a művét, s arra szolgált, hogy belőle a tanulók versbeszedve, könnyen megtanulják a latin elnevezéseket. A feltevés helytállónak látszik, mert a szerző nem ad rendszeres leírást Thurzó Elek házának berendezéséről, hanem gyakorta ugrik ide-oda, amint kapóra jön, vagy eszébe jut egy általánosan ismert használati tárgy neve. Igen erősen ki van azonban a másik cél, Thurzó dícsőítése is domborítva. Ezért választotta ki éppen pártfogója házát leírásra, hogy bemutathassa gazdagságát. Az előszó teljes egészében az ő kiválóságát zengi. Egy csapásra tehát két legyet csapott agyon a szerző.

* Suppellectilium Fasciculus Per Valentinum Eckium compositus. Ajánlás: Ad Dominum Alexium Thurzum Anno ab orbe redempto MDXVIII. Az egész csatolva van az Utrum Prudenti Viro Sit Ducenda Uxor című művének második kiadásához. Megjelent Krakkóban, 1524-ben, Vietornál.

Az ajánlásban nem mindjárt in mediam res vág neki a tárgynak, hanem második korszakának megfelelően bizonyos bölcselkedésbe mélyed. Itt éppen a boldogság mibenlétét fejtegeti. Thalesnek (a miletosi-t idézi), a hét görög bölcs egyikének egy idézetéből indul ki: „Csak az lehet boldog, aki testileg erős, vagyonos és szellemdús." Solonnak és Szent Ágostonnak a véleményét is ismerteti. Végeredményben megállapítja, hogy már Thales is közel járt az igazsághoz, az ember testből és lélekből áll, s a boldogságot akkor éri el, ha úgy a test, mint a lélek egyaránt bővelkedik a természetének megfelelő javakban. Ezután tér csak át a konkretumra, s vizsgálja, hogy vajjon Thurzó Elek rendelkezik-e a boldogság kellékei felett. Úgy találja, hogy Isten egészséges, erőteljes és szép testtel áldotta meg őt. Az emberi hiuságra épít, mikor különösen szépségét magasztalja: „Ha tested szabályos tagjaira tekintünk, úgy találjuk, hogy sem a trójai Paris, sem a makedonkirály Sándor mögött nem maradsz el." Szellemi kiválóságával is igen meg van elégedve. Szónoki képességét Demostheneséhez, bőkezűségét Cyruséhoz, erényességét Calvuséhoz és vallásosságát Numáéhoz tartja méltónak. A boldogságnak Thales által meghatározott harmadik kellékével, a gazdagsággal nem foglalkozik itt, ennek bemutatására maga a vers szolgál.

Az ajánlás fejtegetése között egy olyan nyomot is találunk, mely azt látszik bizonyítani, hogy Eck nem az egyedüli pártfogoltja volt Thurzó Eleknek. Írónk egy bizonyos visszatérő alázatossági fomulában, mint Thurzó pártfogoltjai között a legkisebbet emlegeti önmagát. Hogy kik lennének a többi pártfogoltak,arról sem most, sem későbbi munkáiban nem emlékezik meg.

Alázatoskodását nem kell komolyan venni, mert mint tovább kiderül egyáltalában nem tartja tehetségtelennek önmagát. Pár sorral lejebb már arról vitatkozik, hogy az utókor kinek fog nagyobb tisztelettel tartozni a költeményért: „Kinek tartozik nagyobb tisztelettel, Neked, vagy nekem, mert Te ennek a költeménynek oka vagy, én viszont a szerzője lettem." Természetesen azt válaszolja, hogy Thurzó Eleké lesz a dicsőség, s az ő múzsája csak arra való, hogy a Thurzó nevet a csillagok magasságába emelje az utókor előtt, de ugyanakkor félreérthetetlenül hangsúlyozza, hogy azért csak a művész genialitását dicséri a műalkotás.

Magával a verses felsorolással azért érdemes tüzetesebben foglalkozni, mert Thurzó Elek házát választotta a szemle tárgyául, s így némi fogalmat ad annak felépítéséről és berendezéséről.

Kivülről igen fényes külsejünek, magasnak és erős oszlopokon

nyugvónak festi. Úgy látszik, hogy árkádos kiképzésű, tipikus renaissance épületről van szó. Thurzó Elek építtette, mert azt mondja róla, hogy a gazda izlését dicséri. Résletesebb leírást nem ad, hanem a belső helyiségekre tér át.

A szobák közül először az ebédlővel foglalkozik, ez t. i. a legdíszesebb. „Hasznosság és tisztesség emelik." Több asztal van benne felállítva, valamennyi díszesen kiképzett, faragványos lábu. Körülöttük nehéz padok és székek sorakoznak. A fal tövében körös-körül pihenőpamlagok vannak. A főfal közepén van a hatalmas kandalló felállítva. A falakon az ősök képei lógnak. A berendezéshez még számtalan mindenféle apróság tartozik. Mosdótálak, hogy ebéd előtt a vendégek kezet moshassanak és kéztörlők. Gazdag étkészletek, üvegek, asztalkendők, korsók, bormedencék, merítőkanalak, csészék, kisebb csészék az erősebb bor élvezéséhez, samosi vegyítőedények, ciprusi vödrök a bor kihűtéséhez, csigák, állványok rajtuk üstökkel és még sok apró felszerelési tárgy sorakozik itten, de elhelyezési módjukról nem emlékezik meg. Tanusága szerint a tányérok és csészék tölgyfából, vagy cinből valók voltak, ezüst készletekről nem beszél. A felszereléshez legyezők tartoznak még, melyekkel a vendégek hüthetik magukat. A falakon az ősök képei mellett tükrök is találhatók, hogy annál csillogóbb legyen a terem. A világítást hatalmas kandalláberek szolgáltatják, melyekben gyertyák égnek. Étkezés után a vendégek kockajátékkal űzik el unalmukat. Külön kiemeli, hogy „mindez ügyes kéz művészi munkája."

Az ebédlő után a konyhát veszi szemügyre, ahol az ételek készülnek. A tűzhely fuvótömlővel van ellátva, mellyel éleszteni lehet a parazsat. A tűz gyujtásához tűzkö, kén és gyujtóforgács szolgálnak. A tűzhely mellett még külön kemence is van építve a kenyérsütéshez. Asztal itt is van felállítva. A felszereléshez fazekak, háromlábu üstök, melegítők, sziták, fonott kosarak, egy fúró (nem mondja meg, hogy mire jó) nyársak tartoznak, melyek éppen úgy, mint a csészék és egyéb edények polcokon vannak elhelyezve. A fal mellett olajos és vizeskorsók állnak. A konyhában tartják a horgászfelszerlést is a hozzávaló csónakkal együtt. Számtalan apróság mellett a füstölő fákról és fáklyákról tesz még említést. A konyhában vannak a szárított élelmiszerek is felhalmozva. A nyitott tűzhelyről felszálló füst szétterjed és mindent belep, mert Eck a helyiséget elhagyva megjegyzi, hogy a füst nemcsak a ruhát mocskolja be, hanem a szem egészségének is igen sokat árt. (Ez orvosi megjegyzés !)

Az éléskamrában már sokkal kellemesebb illatok csiklandozzák

az orrát. A polcokon kalácsok, búza és zabkenyerek, sajtok sorakoznak egymás mellett. A mennyezetről négylábú állatok husai, (őz, szarvas, gazellák, nyulak, medvecombok.) szárnyasok, (tyúkok, kakasok, fácánok, rigók, galambok.) s halak függenek le tábla szalonnákkal és kolbászokkal vegyesen. Alma, körte, s egyéb gyümölcsújdonságok, répák és a főzelékfélék halmokba vannak hányva. Az árpa, buza és rozslisztek, bab, mák, bors, illatos ánizs, hagyma, édes zabpehely, fahéj, sáfrány és még sok minden más zsákokban, s aprózacskókban van elhelyezve. A mustár tégelyekben áll. Természetesen tej, vaj, túró is bőven van felhalmozva. Üvegekben savanyúvizet (szénsavas forrás bőven akad a Felvidéken) tart a gazda. Szenet és fűzfanyalábokat tartanak még az éléskamrában, utóbbit nyilván kosárfonás céljaira. Az éléskamra tehát, amint látjuk igen gazdag, de csak olyan élelmiszereket tartalmaz, melyeket a hazai föld megterem.

Az éléskamra után a „zárt melegfürdő" megtekintésére indul. (Talán a szabadban egy nyitott úszómedence is volt.) Sorban állnak itt a tisztavízű kutak (medencék ?). A felszereléshez amphorák, korsók, sásból font kalapok, testlemosó-szivacsok, ágyékkendők és vászonlepedők tartoznak. A polcon fésű, vakaróvasak (borotvák.) fenőkő, olló (a szakálnyiráshoz), szépítővizek, pirosítók sorakoznak. Természetesen egy nagy tükör is lóg a falon. Még a fűtőberendezést csodálja meg, mellyel olyan száraz meleget lehet fejleszteni, hogy az ember minden pórusán folyik a veriték. Ez a gőzfürdő ősę.

A hálószobában a főhelyet az ágyak foglalják el, melyek mind finom pelyhes ágyneművel vannak megtöltve, s felettük mennyezet van. A hálóágyak mellett még egy függőágy, egy gyaloghintó, s több nyugágy is található. A fal melett kisebb és nagyobb szekrények sorakoznak. Ezekben őrzik a háztartási könyveket és a ruhanemüeket. (Kabátocskák, kalapok, tógák, kétrét-hajtható kendők, alsóruhák, kis tárcákkal ellátott övek, vastag bőrök, rongyok, foltok, stb.) Itt őrzik külön erős szekrényekben az aranyat, pénzt, a térképeket és a könyveket A szoba díszítésére ércurnák szolgálnak, melyek metszett alakokkal és dombormíves mintákkal vannak ékítve.

Részletes leírását találjuk még a pincének. A hordók egymás után talpakraállítva sorakoznak, s rá van írva mindegyikre, hogy milyen fajta bort tartalmaz. Úgy látszik, hogy Thurzó Elek igen sokat adott a pincéjére, mert Eck tanusága szerint a weseri, rajnai, campagnei és tokaji borok mellett valódi krétai hordói is voltak, sőt közben-közben sörös hordók is álltak. A pincékben vannak elhelyezve az édes catalóniai gyümölcsök (narancs) és cseresznye, a szilva és a

füge. A felszereléshez tömlők, nádszálak, lopók, létrák, üvegek, korsók, ivókupák és kis urnák (nem tudni mire jók) tartoznak.

A könyv a többi helyiség részletes leírásába nem bocsátkozik. Megemlíti még, hogy a rokka, orsó, fonál, tű (itt az összes varrószerszámokat felsorolja), gerendák, ágak, tuskók, rőszecsomók, fejszék, ékek és még egy egész csomó apróság kell, hogy megtalálható legyen egy ilyen jólfelszerelt háznál. A könyvnek ez a kapkodó rendszertelen része mutatja leginkább, hogy a szerző olyan tankönyvnek szánta, amilyenről Bauch tesz említést.

Futólag emlékezik még meg a fegyverteremről, hol a gazda paizsai, sisakjai, páncélai, kétélű bárdjai, ijjai, nyilai, tegeze, hajítódárdái, kürtjei és egyéb hadifelszerelései függenek. A ház kiegészítő tartozékai között egy hajítógépet és egy kinpadot említ.

A háztól különálló épülettömbben vannak elhelyezve az istállók, ahol a hadimének állnak. Az egész házat gyönyörűen ápolt kert veszi körül.

A könyvet a szerző könyörgő sorai zárják le, melyek azt mutatják, hogy mint iskolarektornak sem valami fényes a sorsa, mégis rémület tölti el arra a gondolatra, hogy esetleg el kell hagynia állását. Az aggodalomra pedig valószínűleg minden oka megvolt, mert mint látni fogjuk, később, mikor megvált iskolájától, nem jószántából tette. Ezeknek a soroknak a rövid tartalma ez: Hogy Bárfára kerültem, megállottam és horgonyt vetettem a békés öböl előtt. „Ez a nyugalom adassék meg nekem ó Thurzó! Ha ez a béke megadatik nekem, egy verset fogok írni, méltót a Thurzó lírához. Ilyen rongyosat, mint én, megvet a görög Apolló és különböző bajok is akadályoznak abban, hogy többet írjak."

8. *A VILÁG MEGVETÉSÉRŐL ÉS AZ ERÉNY SZERETETÉRŐL ÍRT DIALOGUS.* Nem tudjuk, hogy milyen tervek foglalkoztatták, midőn a „Házieszközök batyuja" befejező soraiban verset ígért pártfogójának. Mint egy fél év mulva, 1519 tavaszán került ki egy új munkája a nyomdából, a világ megvetéséről és az erény szeretetéről írt dialogusa.* Ez nem lehet a beígért darab, mert bár Thurzó Eleknek van dedikálva, de nem az ő személyével foglalkozik, s nem is verses formában van írva. Állásában egyelőre nem háborgatták, mert ennek a művének a címlapján is „Bartphanae scholae moderator"-nak nevezi magát. Tárgya szerint ez a munka is moralizáló, célja

* De Mundi Contemptu et Virtute Aplectanda. Dialogus per Valentinum Echium aeditus. Krakkó. Haller Jánosnál. IX. Kal. Martias 1519.

szerint pedig természetesen oktató. Külön ajánlás és bevezetés nincs a könyvhöz csatolva, s így nem tudjuk, hogy kinek szánta a tanítást. Valószínűleg tanítványai okulására írta. A formája — mint a platoni dialogusoké — párbeszédes próza.* A párbeszédet két költött alak, a bölcs és öreg Pantharetus, az erények védője, s a fiatal és könyelmü Cosmophilus, a világi örömök élvezője folytatják le. A beszélgetés menete folyamatos, tele fordulatokkal, s igen kevés helyen érezni a forma kényszerét. Pontharetus lecsipi Cosmophilust és figyelmezteti, hogy ideje volna a világi hiuságoknak hátat fordítania, s az erény útjára lépnie. Bátortalanul kezd hozzá, mert mint mondja, fiatal barátja annyira süllyedt már a világi örömök élvezetébe, hogy úgy sem hallgat szavaira. Cosmophilus tényleg gúnyosan válaszol: Nem hiszi, hogy Pantharetus vezetésére szorulna, gondtalanul és vidáman vándorol ő az életen át, tán vidámabban, mint ajánlkozó mestere. Pantharetus azonban a gúnyos, lekicsinylő kérdésekre mindig szerényen és komolyan válaszol, s olyan mély igazságokat mond, hogy azok Cosmophilus fejében is szeget ütnek, s egészen észrevétlenül bonyolítják bele a vitába. Itt kétségtelen a platoni dialogusok hatása (Sakratesi módszer !) A tudós humanista felépítéshez ebben a munkában is ragaszkodik. Először felsorolja a bűnöket, utána az ellenük való védekezés módjait, majd végül adhortacióval, afféle buzdító résszel fejezi be.

A bűnök közül először a kapzsiság kerül bonckése alá. A kapzsiság egyaránt tönkreteszi a földi és a másvilági életet. E földön örökös rettegéssel és félelemmel van tele a pénzsóvár ember élete, csak az elmúlása víg, mert halálos ágyát nevető örökösök veszik körül. Az örök élet elérésben is akadály a kapzsiság, mert nagy vagyont saját munkánkkal nem gyűjthetünk, csak alárendeltjeinknek és a gyengéknek elnyomása és kizsákmányolása útján. Az okfejtés mentes minden sablontól, mégis ránézve kellemetlen eredményre jutott. Az utolsó tételnek a leírásánál úgy látszik, hogy megfeledkezett írónk a Thurzókról, kik a Fuggerekkel együtt szintén spekuláció útján jutottak nagy vagyonukhoz, s az országban nem is örvendettek nagy népszerűségnek. Eck úgy akar a kellemetlen helyzetből szabadulni, hogy megvizsgálja, vajjon a vagyon magában rejti-e már a gonoszságot, a bűnt ? Itt már kielégítő eredményre jut. A keresztény vallás tanításával egyetértve úgy fogalmazza meg a választ, hogy a vagyon önmagában semleges valami, csak lehetőségeket rejt magában. Ha

* Bauch verses dialogusnak mondja, de itt valami tévedésnek kell lennie.

valaki a lelki javakért lelkesedik, amelyek az igazi értékeket jelentik, úgy gazdagsága mellett is eléri az örök boldogságot, de a vagyon akadályoz bennünket az ideális célok megvalósításában. Ezt a tételt természetesen már tudja igazolni a bibliával, de ezzel sem elégszik meg, hanem ókori példákat is keres. Demokritos és Anaxagoras esetét hozza fel, kik szintén szétosztották vagyonukat, s úgy követték az atheni Phocion filazófiáját.

A bűnnök közül másodikként az élvezetet tárgyalja. Ennek az ostorozására is ókori tekintélyeket keres. Mindegy neki, hogy filozófust, vagy költőt idéz, a fő, hogy ókori legyen, s véleménye már is döntő érv lehet. Igy kerül Syllius egyik verse is a citátumok közé. (Quippe nec ira deum tantum nec tela, nec hostes, Quantum sola noces animis illapsa voluptas etc.) A mértéktelenség bűnét különböző fajai szerint tudós rendszerességgel osztályozza. Külön fejtegeti a paráznaságot, az ételben és az italban való mértéktelenséget. A paráznaság ellen a hatodik parancsolatot és különböző bibliai idézeteket, az ételben és italban való mértéktelenség ellen ismét a bibliát (Ezdrás könyvéből vett rész) állítja mint tiltó tekintélyt. Elriasztó például következményüket ecseteli, mikor ismét orvosi ismereteit mutatja be. A paráznaság következményeit így festi le : „A paráznaság megpuhítja a nemes lelket, aláássa a nemesszívű gondolatokat, enerválja a testet, gyengíti a szellemi képességet, fejreszketést, belső fájdalmakat, gyomorfájdalmakat, vakságot és hülyeséget okoz." Az iszákosság következményeit szintén testi és lelki romlásban látja, de a részegség állapotát magát is igen lealacsonyítónak tartja, mert az embert az állathoz teszi hasonlóvá. „Az ételben való mértéktelenség eltompítja az elmét, szószátyárságot, tisztátalanságot és túlhajtott vicceket eredményez." Az iszákosság tárgyalása közben aktuális dolgot is érint, mikor kora államférfiainak tanácskozási módja ellen tiltakozik, akik „perzsák módjára" (t. i. a perzsák beszélik meg fontos dolgaikat bor mellett) iszogatás közben tárgyalják meg az állam fontos ügyeit, melyek pedig tiszta értelmet kivánnának.

Több földi bűnt nem ismertet. Felsorakoztatásuk után leszögezi, hogy a bűn ismerete nem jelenti azt, hogy most már meg is vagyunk védve ellene. Ezen a ponton nem osztja Sokrates és Platon intellektualisztikus felfogását. A bűnt akarnunk is kell elkerülni, s az akaratot támogatják küzdelmükben azok az „orvosságok", melyeket könyvének második részében ajánl. Az akaratnak a készségét mutatja a vallásosság, ezért ajánlja mindenkinek a figyelmébe az istenfélelmet. „Halálunk borzalmas napjáról, az ég megpillantásáról és az utolsó

ítélet félelmes idejéről el ne feledkezzünk!" Az első „orvosságot" így fogalmazza meg: „Meneküljünk a rosszak társaságától és csatlakozzunk a jókhoz." Ennek az „orvosságnak" az értékét a példa, a környezet befolyásoló hatásával magyarázza. „A vadállat is szelidebb lesz, ha az emberekkel érintkezik." A szaktekintélyek között Hieronymust és Salamont (Példabeszédek 24. II.) említi és a bibliából is idéz.

A második orvosság „Kerüljük a henyeséget, mert a henyeség minden gonosz szülőanyja!" Ókori példák és bibliai idézetek itt is vegyesen szerepelnek. Piaetusnak egy versét is ideiktatta. Ebben a részben is találunk aktuális megjegyzést. Elmondja, hogy Athénben az areopag gondoskodott arról, hogy mindenkinek legyen elfoglaltsága, amellyel megkeresi a kenyerét, majd így szól: „Ha korunk uralkodói is gondot viseltek volna erre (t. i., hogy mindenkinek legyen elfoglaltsága) akkor nem volna oly sok elvetemült birtokelzálogosító." A célzás talán a 13 elzálogosított szepesi városnak is szól, amelyeket azonban éppen maga a király zálogosított el.

A harmadik orvosság: „Szeressük a mértékletességet." A mértékletes ember nem lépi át az „ész törvényeit", s a vágyakat iga alá kényszeríti. A mértékletesség alkalmazása erkölcsi téren a becsületesség. Mint külön követelést mondja ki, hogy a kereskedelemben is a becsületesség érvényesüljön, amiből arra lehet következtetni, hogy akkor sem volt dicsőség előkelő embernek kereskedlemmel foglalkozni. Itt is hangsúlyozza, hogy a szoktatásnak míly fontos szerepe van az erény megszerettetésénél. „A megszokás úgy az erényekben, mint a bűnökben olyan erővel rendelkezik, hogy magát a természetet is legyőzni látszik." Bizonyítékul Lykurgos kisérletét hozza fel, kinek az erdőben felnevelt kutyája az elengedett nyúl után iramodott, míg a konyhában nevelkedett a svábbogarat választotta.

A negyedik orvosság: „Szeressük az erényt!" A jók nem azért kerülik el a bűnt, mert tudatában vannak kártékonyságának, hanem mert jobban szeretik az erényt.

Az ötödik orvosság, mely egyúttal az utolsó is: „Szemléljük az eljövendő életet, melyet Isten megigért a jóknak. Ez tuljadonképpen a cél amiért érdemes erényesen élni, s így nem illik bele a gyakorlati eszközök, — orvosságok — közé.

Az öt orvosság felsorolása után következik a könyv harmadik, lelkesítő része. Eck, illetve Pantharetus az erény költői magasztalásába fog. Az erény alatt talán a platoni erényt érti, bár valószínű, hogy az nála egybeesett a keresztyén erénnyel. Cosmophilust is elragadja a lelkesedés s így kiált fel: „Ezekkel a szavakkal tökéletesen

elérted, hogy egész elmult életemet nagyon megbántam. Pantharetus segíts most már rajtam és kérlek mutasd meg nekem, hol van az erény székhelye ?" Pantharetus eleget tesz a kérésnek, s szimbolikus kép festésébe kezd. Az észérvekkel itt már mit sem törődik, költőiségével csak az érzelmekre akar hatni. Az erény egy magas várban lakik, hova nehéz, tövisekkel teleszórt út vezet, de tíz közbeeső pihenőhely könnyíti meg az elérését. Az első tanya jelemzője az erő. Fehér falain a hősök történetei vannak ábrázolva, melyeknek szemléletéből erőt meríthetünk. Ez a történelem szimboluma, melynek példái lelkesítenek. A második tanya kunyhószerű. Négy sarkában négy szűz üldögél. (Józanság és mértékletesség, Becsületesség és önmérséklet, Szerénység, Önmegtartóztatás és szűzesség.) Ezek arra oktatnak ki, hogy át ne lépd „a természet törvényeit !" Ez a kép az etikát jelképezi. A harmadik tanya a bőkezűségé, ahol a jótékonyság gyakorlására oktatják ki az utast. A negyedik pihenőhely erős oszlopokon nyugvó fényes palota. A lakója a pompa, mely azonban pénzét paloták, templomok építésére, színjátékok rendezésére költi. Ez a művészetek jelképe. Utána a nemeslelkűség, a szelidség, az igazság, az udvariasság és a barátság kunyhóinak leírása következik. Egyikhez-másikhoz nem talál jelképes ábrázolásmódot. Az igazság palotája üvegből van, a barátságét erős lánc veszi körül. Részletesebb, de sablonos az igazság ábrázolása. Jobbjában meztelen kardot tart, amelyre a következő vers van írva :

„Supplicium sumo sanguine nanque truci."

(A bűntetést magamra vállalom, a borzalmas véráldozatot.)

A baljában két törvénykönyvet tart, rajtuk a következő elégikus sorok :

„Eminet aequata manus ecce sinistra bilance,
Justiciam stabili nanque ministro manu."
(Ime mindkét kéz és a bal, az igazságot kormányozom én állandó kézzel.)

Ugyanilyen költői végül az erény várának magának a leírása. Meredek sziklán épült, de minden oldalán szabad, jeléül annak, hogy mindenki számára egyformán nyitva áll. A kapuján többek között a következő disztichon áll :

„Nobilitas sine mente ruit, sapientia viles
Elevat, haud virtus refugit quicunque sequatur."
(Nemesség szellem nélkül megsemmisül, a bölcsesség föleméli az alacsonyt, az erény, s aki mindig azt követi, nem semmisülnek meg.)

A közbeiktatott versek mind idézetek. Erről az utolsóról még külön megjegyzi Eck, hogy nem tudja már, ki a szerzője, ezáltal is mutatni akarva, hogy valamennyit fejből írta le.

Ebben a műben az az átalakulás, amely az „Utrum prudenti viro sit ducenda uxor" című munkában megkezdődött, igen jelentős lépéssel haladt tovább, sőt sok tekintetben be is fejeződött. Tárgya (az erény megvalósítása) a legmagasabbrendű morális probléma. Írónk az élet célját akarja kijelölni, s ehhez képest felfogása megnemesedett. Míg Krakkóban, sőt eleinte Bártfán is a vagyon, a pompa és a hatalom feltételnélküli magasztalója volt, (a Thurzó család eredetéről szóló munkában a gazdagság és földi nemesség, a Házieszközök Batyujában a gazdagság dícsérete, a házasságot tárgyalóban a gazdagon való nősülés előnyének kiemelése), ebben a könyvében a szegénységet, s a hatalom megvetését hirdeti. A tárgy a keresztyén morál eszmekörébe kényszeríti, de még mindig többre becsüli az ókori filozófusok véleményét. Igy kerülnek egymás mellé Krisztus, a megváltó és Phocion, az atheni filozófus tanítványainak példái a szegénység üdvös voltának bizonyításában. A hatalom megvetését stoikus okfejtéssel indokolja. „Egy bölcs sem törekedett hatalomra." Minél magasabb a méltóság, annál veszélyesebb, több epét rejt magában, mint mézet. (Horatius, aurea mediocritas!) „Melyik épeszű ember nem akar a viharból a kikötőbe menekülni? S a hatalom talán más, mint a vihar?" Hasznosabb, ha nyugalmas életet kívánunk magunknak stb. Az idézett tekintélyek is csaknem mind bölcselők, akiknek tulnyomó része az ókoriak, kisebb része a patrisztika művelői közül került ki. (A költői idézetek még jobban megfogytak.) Különös vegyüléke ez a munka a krisztusi aszkézisnek és az ókori pogány filozófusok bölcsességének. A keresztyén és pogány tanok között semmi ellentétet nem fedez fel, egyik kiegészítője a másiknak. Jellemző tünete ez a késői humanizmusnak, mely éppen ezzel az összeegyeztető tevékenységével készítette elő a legjobban a reformációt. Mint látni fogjuk, Eck érdeklődése is mindjobban a vallás kérdése felé fordul, hogy végül ő is a reformáció felé sodródjon. A bölcselet, majd a vallás motivumainak előtérbe nyomulásával egy másik jelenséget is megfigyelhetünk. Míg első humanista alkotásai, köszönő versei, adhortációi kifogástalan, csaknem klasszikus latinsággal voltak írva, most, hogy mind fontosabb szerepet kap a tartalom, a nyelve veszt választékosságából. Ebben a munkájában már igen erősen érezhető ez a változás. Erre dr. Bulfon figyelmeztett, ki ki-

váló latin tudásával többször volt segítségemre.* Példának mellékelek a fenti műből egy ilyen merész mondatszerkezetet. „Inducatur bonesta temperata, ac virtuosa in omnia actione consuetudo, quae invalescente atiam coacti ab ipsa deflecti nequeamus."

9. *KRISZTUS SZÜLETÉSÉRE ÍRT VERSE.* A következő évben, 1520-ban első megjelent munkája örömének Krisztus születésére.** Míg eddigi munkáiban csak vallásos elemeket találtunk, („Az elhagyott vallás panaszdala" a pogány veszedelemmel foglalkozik, alig nevezhető vallásos darabnak) addig ez tisztán vallásos tárgyú mű. Már jelzi azt, a világ megvetéséről írt munka tárgyalásánál is említett újabb fordulatot, mely szerint Eck érdeklődése a filozófián át a theologia felé fog fordulni. A verset még 1519 karácsonyán írta Thurzó Elek tiszteletére, de csak az 1520-ik év júliusában adta nyomdába, mikorra több üdvözlő ének is összegyült. Teljesen keresztény gondolatkörben mozog, az isteni kegyelmet dicsőíti, mely az emberek megváltására Krisztust küldte a földre. Ebbe a keretbe nem is tud Eck pogány ókori elemeket vegyíteni. De mellőzi ezt a mellékelt üdvözlő énekben, jubilus heroicusban is, melyet Szatmári György pécsi püspöknek és magyar kancellárnak a tiszteletére írt. A versben a kancellárt Kassára való megérkezése alkalmából üdvözli, s az egyház kiváló pásztorát, a nagytudású férfit magasztalja, kire büszke lehet szülővárosa Kassa. Szatmári nevét már előzőleg is sokat hallhatta Eck emlegetni, hiszen a pécsi püspök unokahuga éppen maecenasának, Thurzó Eleknek a felesége volt. Minden jel arra mutat, hogy Kassán személyesen is találkozott a kancellárral, s talán élőszóval is üdvözölte megérkeztekor.

Kassai tartózkodása mellett szól az a vers is, melyet harmadiknak sorozott be kiadványába. Ebben Saulich János volt kassai polgármesternek, jelenlegi tanácsnoknak és kamarai grófnak gratulál eljegyzése alkalmából, melyet szintén ezidőtájt ült meg Kassán. Kassára vonzotta Eck-et még egy másik, Szatmáritól független esemény is. Ebben az évben jött ide Krakkóból régi barátja Cox Lénárd,

* Dr. Johann Bulfon az osztrák megszállás alatt lévő Oberchützen (Felsőlövő) gimnáziumának tudós tanára, a humanista irodalom alapos ismerője. Tanácsaiért, magyarázataiért ez úton is köszönetet mondok neki.

** Ad Generosum Dominum Dominum Alexium Thursonem De Bethlemfalva...: Apophoreticum Carmen de Christi Nativitate. Elegis compositum. Jubilus Heroicus Cassoviae habitus, ob adventum Reverendissimi Antistitis, Domini Georgii Quinqueecclesiemis Episcopi Regnorumque Hungariae et Bohemiae Cancellarii Dignissimi, heroicus versibus conditus. Epithalamium in Nuptiis Egregii atque Prudentis Viri Domini Joannis Saulich, nuper Judiciis, nunc Senatoris Cassoviensis. Krakkó 1520 Juli. 19. Vietor.

ki a helybeli iskola vezetését vette át, miután úgy látszik, hogy Krakkóban szintén nem tudott magának existenciát teremteni.

10. *MÁSODIK KRAKKÓI KIRÁNDULÁSA ÉS AZ ÁLLAM KORMÁNYZÁSÁRÓL ÍRT DIALOGUSA.* Eck összeszedve megírt verseit Kassáról egyenesen Krakkóba utazott. Erről a tényről az állam kormányzásáról írt munkája előszavából értesülünk, melyet már a lengyel egyetemi városban írt meg.* Elhatározásának indító okáról csak annyit mond, hogy „a szükség nyomására" hagyta el Bártfát, de, hogy mi volt az a szükség, arról nem emlékezik meg bővebben. Annyi biztos, hogy nem jószántából távozott el, mert amint láttuk, már a „Házieszközök batyuja" című munkájában is elkeseredve gondolt erre az eshetőségre. Valószínűleg kicsinyes torzsalkodásnak esett áldozatul, s talán éppen a helybeli pap, Czipser Péter tette lehetetlenné helyzetét. Thurzó Elekkel továbbra is összeköttetésben maradt, ki anyagilag ezután is támogatta védencét. Pártfogóját ebben az évben nevezte ki Lajos király titkos tanácsossá, s Eck ezzel a munkával sietett üdvözlésére. Legújabb művében minden eddiginél több a filozófiai elem. Vele érkezett el írónk filozófiai korszakának csúcspontjára. Már az előszóban is ókori bölcselőkre hivatkozik. A legfőbb auctora Platon, kinek a „Politeia"-ját használta alapul munkája megírásához. Platonnal együtt ő is úgy véli, hogy a filozófusokból lesznek a legjobb államférfiak. Ebből a tételből kiindulva állapítja meg, hogy Lajos király szerencsésen döntött, mikor Thurzó Elekre esett a választása. Megállapítását így indokolja: „Te (t. i. Thurzó Elek) minden szabad idődet, amely a katonáskodás és államvezetés mellett fennmarad, a tudományok iránti vonzalmad kielégítésére fordítod, mint az idősebb Scipió." Nem is azért írta ezt a könyvet, mintha Thurzó rászorulna az oktatásokra, „de, hogy ezáltal az állam többi vezetői is a Te kiválóságod nagyszerű mintájára képezhessék ki magukat." Kinevezésétől igen nagy változásokat vár, s reményeinek felsorolásánál ismét aktualis dolgokat érint. Reméli, „hogy nem csak a beszéd gyalázatos kultúrálatlansága fog rövidesen eltünni, hanem a barbár erkölcsök is, melyeknek füstjétől oly sokan voltak telítve." A jog vissza fog térni, a hatalmas várurakat, az oligarchákat le fogják törni, s túlkapásaiknak, rablásaiknak nem lesznek kitéve a gyengék. „Mert a szegények és árvák időről időre való

* Ad Nobilissimum Dominum, Dominum Alexium, Thursonem de Bethlemfalva Comitem Zoliensem, Camerarium Cremnicensem etc... et Illustrem Invictissimi Principis Ludovici Regis Hungariae a Secretis: De Reipublicae Administracione. Dialogus. Krákkó. 1520. Vietor.

elnyomásának elhallgatása miatt a csalás és rablás hosszú időre befészkelte magát országunkba." Lajos király jóakaratában nem kételkedik, tehetségét is elismeri, de úgy látszik, hogy tehetetlennek tartja, mert Thurzó feladatát mellette főképpen abban látja, hogy gyorsabb cselekvésre és erőteljesebb fellépésre serkentse.

Maga a munka párbeszédes formában van írva, éppen úgy, mint a világ megvetéséről írott műve. Általában a komolyabb, bölcseleti tartalom kifejezésére mindig a prózai formát használja Eck. A beszélgetést itt is két személy, Philomathes és Etnearches bonyolítja le. A társalgás most is igen jól gördül. Etnearches — természetesen ő az államkormányzás szakértője — nem nyújthatja túl hosszúra magyarázatait, mert Philomathes gyakran szakítja meg, s kérdései, megjegyzései sokszor igen talpraesettek. Nézzük most már, hogy Eck milyennek látja az ideális uralkodót?

Mint mindenhez, a kormányzáshoz is elsősorban odaadás, fáradhatatlanság kell. „Amint a nap örök rohanásban forog és nem ismer nyugalmat, a fejedelemnek is oly fáradhatatlannak kell lennie, akin az egész állam gondja nyugszik." Fáradhatatlan munkájának az irányítói a törvények kell, hogy legyenek. „A törvényeket, az állam idegeit, mindig szem előtt kell tartania és a jogszabályokat, melyeket az uralkodó a törvények uralma alatt maga alkotott, mint elsőnek betartani."

A tárgytól kissé eltérve bőven értekezik a jog és a törvények természetéről. Kitünik, hogy jog alatt itt is a természetes jogot érti, melynek szabályait a természet törvényei szabályozzák. A természetes törvényeket osztályozva három olyan alaptételt talál, melyekből valamennyi levezethető. Ezek a következők: 1. Becsületesen élni. 2. Másokat meg nem sérteni. 3. Mindenkinek megadni a magáét. Eddig elég következetesen halad de az alaptételek kifejtésében már zavaros kezd lenni. Az első alaptételt például így magyarázza: Becsületesen élni annyit jelent, mint az isteni és az emberi, vagyis az erkölcs és a természet törvényei szerint élni. Míg eddig csak természeti törvényekről beszélt, most a kifejtésben isteni eredetüeket is említ, s úgy látszik, hogy a kettőt mellérendelt viszonyban képzeli el. Nehéz megállapítani, hogy felfogása szerint hol kezdődik az isteni eredetű és hol a természeti törvény. Úgy látszik, hogy természeti törvénynek minősíti a mértékletességet, erkölcsösséget, melynek figyelmen kívül hagyása mindjárt megbosszulja magát az emberi szervezeten és természeti törvényszerűséget lát a szabadesésben, abban, hogy az állat nem támadja meg a saját fajtájabelit, hogy csak füvet,

vagy csak húst eszik stb., általában minden olyan jelenségben, melyet észérvekkel, vagy isteni tekintélyre való hivatkozással megmagyarázni nem tud. Ilyen módon isteni eredetű törvényeknek csak a kijelentés, a biblia parancsait minősíti. Ezek nem olyan kérlelhetetlenek, mint a természeti törvények. Kötelező erejük szerint fokozatokba oszthatók. Az első csoportba tartoznak a bűntetőek, másodikba a megengedők és a harmadikba a tanácsolók. „A megengedők a közönbös dolgok cselekvésére adnak engedélyt, a tanácsolók javasolják a hasznosakat, a bűntetők pedig meggátolják a gonosz végrehajtását." Míg a természeti törvények ránk kényszerítik a helyes cselekedetet, különben tüstént utolér a bűntetés, addig az isteni eredetű parancsoknak ellenszegülhetünk, mert a bűntetés többnyire csak halálunk után következik be. Hogy lelkünk üdvét el ne vesszük, Isten törvényeinek a megismerésére kell törekednünk, de mert a megismerésből sem folyik még a cselekedet, a jó cselekedet végrehajtását ráneveléssel biztosíthatjuk csak végképpen. A nevelés legfontosabb eszközét a szoktatásban látja.

A természeti és isteni törvények alapos megtárgyalása után tér csak vissza a fejedelem kötelességeire. Mint első kötelességet említette ezeknek a törvényeknek a betartását, most második kötelességévé teszi másokkal (az alatvalókkal) való betartatását. A betartatás is úgy a legkönnyebb, ha a polgárok ismerik a törvényt és a szellemében való cselekvést megszokták. Az uralkodónak gondoskodnia kell tehát arról, hogy az oktatás és nevelés az egész országban folyjon és már a polgárok fiatal korában kezdetét vegye, mert amint mondja, öreg ember már nem nevelhető.* (Minden tekintetben megegyezik a mai pedagógiai felfogással, csak a nevelhetőség kérdésben jut ellenkező eredményre.)

A következőkben egészen elfeledkezik Eck könyve céljáról, s nem a kötelességeket, hanem az uralkodói erényeket kezdi tárgyalni. Megállapítja, hogy a törvények pontos betartása és betartatása bizonyos fokú tökéletességet tételeznek fel, amit az erények biztosítanak az embernek. Négy erényt különböztet meg: Okosság (Prudentia), Igazságosság (Justitia), Bátorság (Fortitudo), Mérséklet (Temperantia).

Ennek a sablonos keretnek a kitöltésében ismét önállóan jár el, midőn aktuális példákat és magyarázatokat fűz előadásához. Egyik probléma magával hozza a másikat, s lassan-lassan még messzebb

* A népnevelésnek az uralkodó kötelességévé való tétele erős erazmista vonás nála.

csalja az írót a tárgytól. Az uralkodó szempontjából az első két erénynek, a bölcsességnek és az igazságosságnak tulajdonít legnagyobb jelentőséget. Bölcsnek kell lennie, mert, ha nem ismeri a jót, nem cselekedheti azt, s mással sem cselekedtetheti. Igazságosnak kell lennie, hogy a helyes cselekedet akarása se hiányozzon. Tehát ismét hangsúlyozza, hogy nem elég a jó cselekedethez a jó ismerete, ha hiányzik az akarat. A keresztény felfogásnak megfelelően pozitív jóságot kíván. „Nem elég a bűntől való tartózkodás, ha a jót nem cselekedjük." Arra a magaslatra, hogy a jót önmagáért cselekedjük, nem jut fel Eck Bálint. Kimondja, hogy a jó cselekedetet gazdagon kell jutalmazni, hogy a jó ajándékait a szenvedélyek által ígért jutalmakkal összehasonlítva az előbbiek mellett döntsünk.

Az uralkodónak az erényekből folyó következő kötelessége a bűn megbűntetéséről való gondoskodás. Tetteit itt is az igazságosság erénye irányítsa, nehogy a törvény a pók hálójához legyen hasonlatos az államban, mely a gyengéket fogva tartja, az erőseket ellenben átengedi. A halálbűntetést a javíthatatlan bűnözők esetében a köz érdekében feltétlenül szükségesnek tartja.

Az erények közötti bolyongásában ismét eljut az összetartás, a barátság és a szeretet kérdéseihez is. Ez a rész már teljesen kiesik a tárgykörből, s a Reuberhez és Czipserhez írott munkájának a megismétlése. Megint a természet törvényeivel, a világrendben található szabályszerűséggel érvel. A szeretetet az acélból készült bástyafallal hasonlítja össze. Nélküle sem a család, sem az állam, sem az emberi nem, sem semmiféle közösség fennállását nem tudja elképzelni Mikor maga is belátja, hogy mennyire elkalandozott a felvetett kérdéstől, s hogy oda többé visszatérni nem tud, hirtelen pontot tesz fejtegetései végére, s befejezi művét azzal az ígérettel, hogy legközelebb majd többet fog mondani az állam kormányzásáról. Ezt az ígéretét sohasem váltotta be. Megjegyezhetjük még, hogy az uralkodó hatalmát ő is isteni eredetűnek tartja, amint az uralkodók is Isten kegyelméből lett királyoknak nevezték magukat. A tételt a bibliával bizonyítja be, melynek tanusága szerint a zsidóknak is Isten adta az erős királyt.

Azt hiszem az ismertetés is eléggé érzékeltette a gondolatmenet rendszertelenségét, csapongó voltát. Könnyed társalgás az egész munka. A felvetődő kérdéseket tüstént megmagyarázza, egy-egy megtörtént eseményt, vagy idevágó idézetet szúr közbe, amint éppen eszébe jut. A munka filozófiai természetéből következik, hogy az idézetek túlnyomó részét ókori filozófusok műveiből veszi. A legtöbbet

Platonra hivatkozik, de néha Aristoteles nevével is találkozunk. Mellettük Seneca, Solon, Cato, Cicero, Anacharsis szerepelnek a legtöbbször. Elég gyakoriak a bibiliai idézetek is. Egyforma arányban találunk ó és újszövetségi hivatkozásokat. Az ószövetségből Ábrahám, Ezsau, Salamon és Jób történetére emlékeztet, az újszövetségből Pál apostol különböző leveleit idézi a legszívesebben. Még sűrűbben fordulnak elő az egyházatyák. Közülük Hieronymus a kedvenc, kinek az Ephesusbeliekhez írott levelet magyarázó kommentárja neki új olvasmánya lehetett. Az érdekesebb hivatkozások közül még Ptolomaios és Amasis fáraók életéből vett példákat említhetjük meg. Az eddig talált szószerinti idézetekből és elejtett kijelentésekből láthattuk, hogy Eck görögül is tudott, ami a humanisták között is ritkább dolog és külön dícséretet szokott kiérdemelni. Valószínű, hogy az egyiptomi történelmet is görög forrásmunkákból ismerte meg.

A dialoguson kívül még egyéb darabokat is tartalmaz a könyv. 1520 augusztus 21-én meghalt Thurzó Elek bátyja, János püspök. Halála alkalmából Eck vigasziratot intézett maecenasához, s azt nyolc epitaphiummal együtt a dialogushoz csatolta. Mint vigasziratában mondja, úgy hallotta, (t. i. Krakkóban érte a hír) hogy Thurzó Eleket bátyja halála annyira megviselte, hogy méltóságáról is megfeledkezve a legmélyebb bánatnak adta a fejét. Ő most a keresztény vallás vigaszát hozza neki. Pár idézettel jól lehet érzékeltetni a gondolatmenetet és a vigasziratot átlengő szellemet „A legtiszteletreméltóbb püspök eltávozása által végleg megváltatott minden szomorúságtól, amelyet mi élők még kénytelenek vagyunk elszenvedni." Ez az élet csak nyomorúság, a halál megváltás számunkra. „Ebben az életben egyáltalán nem élünk, hanem félig holtan vándorlunk át rajta. Hiszen állandó veszdelemben az ördög olyan nagy és számos kisértésének vagyunk kitéve és olyan nagy és számos kűzdelemnek a test és lélek között!" Mint minden jó Krisztushívőnek, Thurzó Eleknek is hinnie kell az örök életben és a test feltámadásában, amit Isten a földi élet után jutalmul ad híveinek. János püspök földi élete után már megérdemelte ezt az ajándékot. „Erényekkel megáldott volt és mindenektől igen szeretett. A húsban, de nem a hús szerint élt és Istennek tetszett az ő lelke, amelyet elvett, mert ő is adta neki." Az Atya bölcs és ezért akarata ellen ne lázadozzunk! „Őrizkedjél tehát attól előkelő testvér és gondoskodjál arról, nehogy Isten előtt kevésbbé jámbornak tessél, miközben az elhalt fivérért a panaszokban és siránkozásban túlnagy kegyeletet mutatsz!"

Az egész vigasziratban egyetlen egyszer sem fordul elő klasz-

szikus idézet, vagy bármi más jelenség, mely elárulná a humanistát. Ez az első munkája Ecknek, melyben minden tudós igényről lemond. Mintha nem is az az író írta volna, annyira nem illik a könyv első felét kitöltő dialogushoz. Az érdekes jelenség arra mutat, hogy a pogány tudomány nem tudta megfertőzni Eck hitét. Teljesen különválva élt benne a humanista tudós és a vallásos polgár, s valószínűleg a polgári környezet hatására mindinkább a vallásos polgár ragadta magához a hatalmat. Mikor morális kérdésekkel kezdett foglalkozni, már akkor eszközszerep jutott a tudománynak, ezzel a vigaszirattal pedig teljesen elfordult tőle. Érdekes, hogy benne Thurzó Elekről is, mint a keresztyén egyház igen buzgó hívéről emlékezik meg, holott eddig benne is csak a tudományok pártfogóját magasztalta.

A vigaszirat után a püspök emlékezetére írt nyolc epitaphiumot közli. Kettő, négy és hatsoros kis sablonos versek ezek. Nem említi semilyen kiváló cselekedetét a püspöknek, csak mint a Thurzó név dicsőségét magasztalja. Valószínüleg sorrendben az elsőt, mely a legrövidebb is, tartotta a legsikerültebbnek, azért helyezte az élre. Két jólgördülő sorban csak arról ad felvilágosítást, hogy kicsoda a sir lakója.

„Maximus antistes Thursinae gloria gentis
Hac tenui posuit flebile corpus humo."
(A nagy püspök a Thurzó család dícsősége
Helyezte halandó tetemét ezen egyszerű sirba.)

Még sokkal inkább sablonos a következő sirvers, mégis tartalmilag a legjobbnak tartom valamennyi közül:

„Quid stas, quid stupida cunctaris mente viator?
Quis fuerim forsan tu quoque scire velis
Praesul uram, claro Thursonum sanguine creatus,
Et mihi tantillus contigit ecce locus."
(Mit állsz, mit habozol balga ésszel ó vándor?
Hogy ki voltam, talán te is fogod azt tudni
Püspök voltam a Thurzók híres nemzetségéből,
És ime, ilyen kicsiny hely lett nekem is osztályrészem.)

A kötet legvégéhez ismét hozzácsatolta Czipser Péterhez és Reuber Andráshoz a „Barátság és összetartás hasznáról" 1518-ban írott figyelmeztetést. A szöveget változtatás nélkül úgy közli, mint első kiadásában. Ismételt közzétételében valami célzatosságot kell látnunk. Úgy látszik, hogy szeretett volna visszajönni Bártfára.

11. *VERSTANÁNAK MÁSODIK KIADÁSA.* Még itt Krakkóban újra sajtó alá rendezte régi verstanát. Az ok egészen világos. Ujabb kísérletet tett arra, hogy Agricola Rudolf utódjaként a poetika tanára lehessen. A dolog aktuális is volt, mert Agricola éppen elhagyta katedráját. Bauch azt állítja, hogy meg is halt, de ez nem valószínű, mert még 1521-ben is írt bevezetőt Eck egyik könyvéhez.* A kiadás nem szószerinti másolata az 1515-ösnek. Meghagyta a Deciushoz intézett régi ajánlást, de újat is írt Thurzó Elekhez, s a könyv cím és hátlapját is a Thurzó család címerével diszítette fel.** Az ajánlásban újra hangsúlyozza, hogy csak a „szükség nyomására" hagyta el Bártfát. Azt mondja, hogy jelenleg az akadémián van, de nem világosít fel arról, hogy mit csinál ott. Maga barátai unszolásával indokolja verstana újranyomattatását. Szemrehányásaikra ujjúló munkakedv szállja meg, s átkozza eddigi tunyaságát: „Az ember hasonlatos a vashoz, használatban elkopik, de ha keveset használják, a semmittevés rozsdájától emésztetik fel". A szövegben is tett változtatásokat, kijavítva a becsúszott hibákat. A felépítés változatlan, de a szabályok illusztrálására sokkal több példát csatol, mint először. Volt tanítványai pédaverseit elhagyja, kivéve a sziléziai Werner ajánló sorait. Ez a tény mutatja, hogy a többitől már mind elszakadt, csak Wernerrel van még most is összeköttetésben.

Egy újabb ajánló verset is csatolt hozzá, melynek ugyancsak Werner a szerzője, de ez valószínüleg a kassai Werner, mert nincs kitéve a másiknak jelzője, a „Patschcoviensis". Vele még könnyebben érintkezhetett, hiszen a szomszéd Kassa városában volt. Ez a versecske is a régi olaszos humanista kaptafa szerint készült, s a kritikusok ellen fordul. Ügyes fogás benne, hogy a könyvet megszemélyesíti és azt beszélteti: „Minden igazságos bíró, aki engemet egyszerű és csekély könyvecskét elolvas és a mi tanításainkat nem veti meg elhúzott arccal, az éljen, . . . de ha egy dühös hamis bíráló és harapós kritikus bukkan fel engemet gyalázni, vad ostorral ütni, . . . az meneküljön tőlem és minden könyv által gyűlölve".

Bevezetést írt az új kiadás elé régi mestere és barátja, a koronás költő Agricola Rudolf is. Ő is úgy jellemzi a könyvet, mint maga Eck az első kiadásban: „Rövidebbet és jobbat, melyet pontos tanulmányokkal és megbízható tollal szereztek, nem lehet találni".

* Lásd: G. Bauch: Caspar Ursinus Velius. Ung. Revue 1887. es Eck 1521-es Horatius-kiadványát.

** Paizs két részre osztva, felső részében derékig látszó, ágaskodó, koronás oroszlán, alsó részében három ötszirmú rózsa. Valamennyi Thurzó Eleknek ajánlott könyvön megtalálható.

Új darab a verstan végéhez befejezésül csatolt magasztaló versecske. A szerzője maga Eck Bálint a korponai egyház papjához, Chrysoreotanus Lausman Miklóshoz intézte. Lausmanról azt mondja, hogy az előneve Goldberger, ebből arra lehet következtetni, hogy a sziléziai Goldberg szülötte, s talán mint tudós humanista került ő is a Felvidékre. Ez a körülmény kapcsolhatta Eck Bálinthoz is, ki benne az egyház kiváló pásztorát és Minerva kegyeltjét magasztalja. Hogy Krakkóban, vagy a Felvidéken ismerkedett-e meg vele, azt nem tudjuk megállapítani.

Verstanát hiába jelentette meg, reményei most sem váltak valóra. Agricola tanszékére Jusztus Ludovicus Decius, a kiváló passaui költőt, Gundel Fülöpöt hívta meg, ki Ursinus Velius biztatására valóban meg is jelent Krakkóban. * Eck, mint látni fogjuk, még találkozott győztes vetélytársával, kivel össze is barátkozott, de nemsokára elhagyta Krakkót.

12. *KÉT HORATIUS-KIADVÁNYA A BÁRTFAI ISKOLA SZÁMÁRA.* Szent Elekről írt himnuszának tanusága szerint Krakkót elhagyva, előbb Budára jött, s csak úgy tért vissza Bártfára. 1521. őszén a tanév kezdetekor átvette az iskola vezetését. Mint iskolaigazgató, ismét tankönyvek kiadásához kezdett. Még ennek az évnek szeptemberében kiadta Horatius Flaccus : De arte poetica ad Pisones-ét. ** Tankönyv voltát világosan mutatja az az ajánló versike is, melyet mestere Agricola Rudolf — kit megint nem tudjuk, hogy hol fogott el — írt, s a bártfai ifjúsághoz intézett. A filologus humanista dicsőségére vágyott, mikor ismét feltüntette kiadványa címlapján, hogy a kiadást egy igen régi példányból végezte. Kritikai kiadványról van szó, a szöveget magyarázatok, megjegyzések kísérik.

Párja neki a Horatius Epistolái második könyvének kiadása, melyet már a következő év közepén, tehát a tanév befejeztével jelentett meg. *** Mindenben megegyezik az elsővel abban is, hogy erről és azt állítja, hogy igen régi példányból nyomatta ki.

13. *A BÁRTFAI ISKOLÁNÁL SZERZETT ÉRDEMEI.* Az előbb ismertetett két Horatius-kiadvány sajtó alá rendezése volt Eck utol-

* G. Bauch : Caspar Ursinus Velus. Ung. Revue 1887.

** Q. Horatii Flacci Liber De Arte Poetica ad Pisones. Ex vetusto Exemplari. Krakkó 1521. XIII. Kal. Novemb. Hallernál, Nitidissimum hanc Editionem, Rudolphus Agricola Junior, Poeta Laureatus, pereleganti comitatus est Elegia, scripta ad Bartphanum Juventutem.

*** Q. Horatii Flacci Epistolarum Libri II. Ex antiquissimo Exemplari. Krakkó 1522. Pridie Nonas Augusti. Hallernál.

só pedagógiai tevékenysége. A tanév befejezése után búcsút mondott a bártfai iskolának, mert arról már bizonyítékaink vannak, hogy 1522-ben sikerült átmennie a városi közigazgatáshoz. Az iskola vezetése körül igen nagy érdemeket szerzett, megérdemli, hog megállapodjunk náluk egy pillanatra. Mióta ő vette át az iskola irányítását, azóta van adatunk arra, hogy ott humanisztikus szellemben folyt az oktatás. Nem csekély érdem ez, mert a klasszikus ismeretek tanításának a városi iskolákba való bevezetése annak a szellemnek az elnépszerűsödését jelenti, mely eddig csak az u. n. felső tízezer tulajdonát képezte. Hiába jutott el legelőször az új műveltség Magyarországra, az csak a királyi udvar és a püspöki székhelyek köré korlátozódott, olyannyira, hogy sokan ma is csak gyökértelen divatnak minősítik. Ennek egyik természetes oka, hogy egyetemünk nem volt. (Mátyás kisérletei sem változtattak ezen a helyzeten.) A másik természetes ok a népiskoláztatás kezdetleges állapotában rejlett. Magyarlakta területen főként kolostori és plébániai iskolák voltak, ezek pedig elzárkóztak az új szellem elől. Városi iskolák csak a Felvidéken és Erdélyben a németlakta területeken voltak találhatók, ahol egyáltalán városok és városi élet kialakulhattak. Mikor végül mégis megkezdődött a humanizmusnak az alacsonyabb néprétegek felé való szivárgása, az természetesen a németlakta területeken, ezekben a városi iskolákban indult meg. Okai voltak ennek az itt uralkodó világiasabb szellem, a polgárság magasabb kultúrszínvonala és természetesen az új szellem légkörében nevelkedett, a világi réteghez tartozó tanítók. A tanítók csaknem kivétel nélkül olyanok voltak, kik, vagy Németországból jöve telepedtek le fajrokonaik között, vagy hazai származásuak voltak ugyan, de valami módon ki voltak téve azon német humanizmus hatásának, mely ezt az elnépszerűsítést már végrehajtotta.

Eck, ki mint láttuk pedagógiai eszményeit szintén német humanisták között kereste, (Wimpfeling, Bebel.) ebben a munkában nemcsak időrendben, hanem eredményben is a legelsők között járt. Nem elégedett meg azzal, hogy tanítványai folyékonyan elsajátítsák a latin nyelvet, amit állandó-társalgással ért el, hanem mindjárt a finomabb, csiszoltabb stílusra akarta ránevelni őket. Ebből a célból nemcsak maga írt tankönyveket („Házieszközök batyuja"), hanem klaszszikusok eredeti munkáit is kiadta (Horatius-kiadványai), hogy azok példáján csiszolja a fiúk izlését. Elvetette a régi, tekintélyen alapuló, magoltató rendszert, s életszerűen, mindent példákkal alátámasztva, bizonyítva kezdett tanítani. Ezáltal önállóságra nevelte tanítványait,

de elősegítette annak a kritikai szellemnek a kialakulásában is, mely később már az egyház tekintélyét sem tartotta sérthetetlennek. Maga még nem akarta kikezdeni az egyház egységét, de tanítványai már bátran levonták a következményeket, s a reformáció végrehajtása körül igen nagy érdemeket szereztek.

A humanisztikus tárgyak mellett igen nagy súlyt helyezett Eck a vallási és erkölcsi kérdések megvitatására is. Ezen a téren is felvilágosult szellem, („Megnősül-e egy bölcs férfi ?") de mély erkölcsi komolyság („A világ megvetéséről és az erény szeretetéről") jellemezte munkáját.

Tanítványai közül Stöckel Lénárd volt a legkiválóbb. Ő lett Eck Bálintnak szellemi örököse. Wittenbergben tanulva megtette azt a lépést, ami még Ecket elválasztotta a reformációtól, s harcos hitújítóvá lett, ki a Felvidék legnagyobb részét meg tudta nyerni az evangélikus vallásnak.* Az iskolát is ő vette át, mely vezetése alatt az egész ország leghíresebb, legkeresettebb iskolájává lett. A főurak, köztük Révai Ferenc nádori helytartó is, az ország legtávolabbi helyeiről is ide küldték fiaikat tanulni.** Ezeket a nagy sikereket nem írhatjuk mind Stöckel javára, meg kell mindig emlékeznünk Eck Bálintról is, mert ő rakta le ennek az iskolának alapjait, s ő nevelte Stöckelt is felvilágosult, humanista szellemű férfivá.

14. *A MORÁLFILOZÓFUS.* Ecknek bártfai tanító korában írt munkái a tankönyvek kivételével mind tartalmaznak filozófiai fejtegetéseket, ezért is kapta a fejezet a morálfilozófus címet. A Thurzó-család eredetéről és a házasság kérdéséről írott munkáiban csak törmelékeket találunk. Kifejletteb állapotot mutatnak a „De amicitiae et concordiae utilitate" és a „De mundi contemptu" című művei. Az időrendben utolsó „De reipublicae administratione" már majdnem végig bölcseleti fejtegetésekből áll. Vele érkezett el Eck filozófiai korszakának végére. Egységes rendszert mind az ötből sem lehet összeállítani. Műveiben mind morális kérdéseket dolgozott fel, így természetesen etikája a legteljesebb.

Mint filozófus is igazi renaissance ember. Lázasan keres, kutat, össze akarja egyeztetni a nagy görög bölcselők felfogását a keresztyén tanokkal, ez a lázas keresés kapkodóvá, rendszertelenné teszi

* Pukánszky Béla : A magyarországi német irodalom története (A reformáció előzményei c. fejezet), Fraknói Vilmos: Melanchton magyarországi barátai, Századok 1874.

** Fraknói Vilmos : Révai Ferenc nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538-tól 1555-ig.

munkáit, de megnyugtató szintézist nem tud létrehozni. Mint az újjászületés gondolkodói általában, ő is elvetette a hideg arisztoteleszi skolasztikát, s Platon költői, forrongó lelkét érezte magához legközelebb. Platonista nyomot unos-untalan találunk munkáiban. Úgy látszik, hogy görög eredetiben olvasta a nagy görög bölcselő műveit, s ezért felfogásban az eredeti Platonhoz is áll legközelebb, de a rajongást benne kétségen kívül újplatonista hatások váltották ki.

Az újplatonista filozófiai iskola Firenzében, Cosimo és Lorenzo Medici udvarában alakult meg. Marsilio Ficinonak sikerült rendszerbe foglalni az új bölcseleti tanokat. Első rendszere Janus Pannonius, a második pedig Bandini révén már csirájában eljutott Magyarországra. Budáról Callimachus közvetítésével Lengyelországba is továbbszármazott. Krakkóban egész platonista kör alakult. Úgy látszik, hogy a krakkói egyetem híven megőrizte ezeket a hagyományokat, mert Eck máshol nem lehetett platonista hatásnak kitéve.

Platon nagy megbecsülésére mutat, hogy valahányszor csak a nevét leírja, mindig mint a „filozófusok bálványá"-ról emlékezik meg róla. Fejtegetéseinél majdnem mindig őt használja kiindulópontul, mint biztos alapot, mely már nem szorul bizonyításra. Mint Platoné, az ő felfogása is dualisztikus, vagyis érzéki és érzékfeletti világra osztja a mindenséget. Ennek a felosztásnak megfelelően megtaláljuk a test és a lélek merev szembeállítását. Az igazi érték szerinte is az érzékfeletti világ, tehát az embernél a lélek, melyet a test és a hozzátapadó indulatok csak akadályoznak szárnyalásában. Az élet végső célját a léleknek az érzékfeletti világgal való egyesülésében látja. (Megjegyezhetjük, hogy ezt az érzékfeletti világot egyúttal a keresztyén vallás által megígért örök élettel is azonosítja.) Az érzékfeletti világ elérését az erényes élet teszi lehetővé, a földi életnek tehát az erény megvalósítása a közvetlen célja. Erényesen akkor élünk, ha tökéletesen élünk. A tökéletességet pedig a rendben találja megvalósítva. „A bolygók megtartják pályájukat." „A farkas nem támadja meg a farkast, a holló nem vájja ki a holló szemét." stb.*

De részletekbemenő egyezéseket is találunk. Megegyezik Platonnal abban, hogy négy fő-erényt különböztet meg. (Bölcsesség, Bátorság, Mértékletesség és Igazságosság.)** Platon szerint elegendő a három első erény birtokába jutni, az igazságosság már együtt jár velük. Ecknél ez a kérdés nem egészen világos, mert az osztályozást nem

* L.: „De amicitiae et concordiae utilitate" c. munkáját. 1518.
** L.: „De administratione reipublicae" c. munkáját. 1520.

hajtja pontosan végre. Tény, hogy a „De administratione reipublicae" című munkájában az igazság erényének tárgyalását nyújtja a leghosszabbra, s nem győzi hangsúlyozni, hogy minden cselekvésnek első kelléke az igazságosság. Lehet, hogy ő is az erények harmóniáját látta benne.

„Az állam kormányzásáról" írott munkája teljes egészében Platon Politeiaja alapján készült, csak a példákhoz, igazolásokhoz vette saját korából az anyagot. Ember és ember között a különbséget ő is abban látja, hogy míly mértékben birtokosa az erényeknek, mennyire haladt előre a tökéletesedés útján. A legértékesebb osztály szerinte is a bölcsek, a filozófusok osztálya. Rájuk akarja bízni az állam kormányzását, illetve rája, mert királypárti, s így a királytól várja a legnagyobb tökéletességet. Az ország lakosainak bölcsekre, harcosokra és kézművesekre való szétválasztását nem találjuk meg, de ennek egyszerűen csak az lehet az oka, hogy célkitűzése szerint műve csak a király személyével és kötelességével foglalkozik. Az individualizmus fontosságának hangsúlyozása mellett is az egyént a társadalomtól elválaszthatatlannak tartja. „Az ember társas lény" („De amicitiae et concordiae utilitate.") Az önzetlen együttműködést, az „összetartás szükségességét" éppen olyan fontosnak tartja, mint Platon. Mint a kapitalizmus kitartottja természetesen mélyen hallgat a platoni vagyonközösségről, mégis bizonyos szociális vonásokat látunk abban, hogy a gyengék, a szegények jogegyenlőségét meri követelni, s az állam feladatává teszi, hogy a hatalmasok túlkapásaival szemben megvédelmezze őket.

Alaposabb vizsgálattal valószínűleg még több Platon-nyomot is lehetne találni. Megnehezíti a keresést, hogy Platon mellett csaknem valamennyi ókori filozófiai irány hatást gyakorolt rá, s ezek a hatások mind keresztezik egymást. Sok filozófusnak éppen csak a nevét említi, vagy egy idézetet közöl munkájából. Elég szembetűnő műveiben a stoikus iskola hatása. Stoikus vonás talán benne a tudományoknak rendkívül való nagyrabecsülése. Kétségen kívül az a szélsőségeknek a gondos kerülése. Csaknem valamennyi munkájában a Horatius-i aurea mediocritas-t ajánlja az olvasó figyelmébe. Úgy látszik, hogy a stoikusoknak a bölcs nemtörődömségről szóló tana gyakorolt rá legmélyebb hatást. A „Világ megvetéséről" írt munkájában teljes határozottsággal a hatalom ellen fordul, s ezt azzal indokolja, hogy az az ember nyugalmát dúlja fel. „Melyik épeszű ember nem akar a viharból a kikötőbe menekülni ? És a hatalom talán más, mint a vihar ?" Mint a stoikusok, ő is a szigorú törvényszerűség és okság

híve, s az észszerű élet hirdetője, bár a stoikus felfogást ezen a ponton is igyekezik összhangba hozni a platoni etikával. Erényes, az az tökéletes életet hirdet, de ennek a tökéletességnek az elérésében nem csekély szerepet szán a természet törvényeinek is, melyeknek hierarchiája ismét a rendet valósítja meg.

Aristoteles nevének az említése inkább csak ismeretei gazdagságának fitogtatására szolgál. A hét görög bölcs, Cato, Sokrates stb. közelebb álltak lelkéhez. Erkölcsi felfogásával összeegyeztethetőnek találta Pythagoras tanait is. Nem egyszer ajánlja az olvasónak: „Járj inkább azon az úton, mely meredek, melyet a számoszi bölcs mutat." (A Thurzó család eredetéről szóló munka.)

Ismerte, de nem helyeselte a hedonista és epikureista tanokat. Szintén a Thurzó család eredetéről írt munkában ily szavakat ad a csábító kéj szájába: „Gyere ide ifjú, biztosabban mész ezen az ösvényen... Jöjj ide, itt élhetsz gond nélkül. Szakaszd le az élet nyájas örömeit, jöjj bájaimhoz... Élj az idővel, úgy sem tudod mit hoz a holnap. (Horatius!) Élvezd gazdagságodat, az a tied, amit megiszol és megeszel." stb.

Stoikus forrásból táplált modern renaissance vonás filozófiai felfogásában a természet törvényeiről szóló tan. A középkori filozófus kizárólag Isten és világ viszonyának problémáján töprengett, s csak a renaissance-kori embernek kezdett a figyelme ismét a természet és az ember felé fordulni. E kettő viszonyának a tisztázása lett az új feladat. Ecknek is minden munkájában felmerül ez a kérdés. A természetben mindenütt szabályosságot, törvényszerűséget lát. Ezek a természeti törvények szerinte éppen olyan kötelezőek, mint a bibliába foglalt isteni eredetű parancsok. Ha valamit a természet kíván, úgy az már eleve nem ellenkezhetik az erkölcsisséggel. Az ember engedelmeskedni köteles a természet szavának. Ha éhes, akkor lakjék jól, ha már asszony van, akkor nősüljön meg a férfi, nincs semmi értelme az aszkézisnek, az csak esztelen hadakozás a természet ellen, „melynek a parancsait pedig nem jó figyelmen kívül hagyni." A túlkapásokat szintén maga a természet bűnteti meg. Ha mértéktelenek vagyunk ételben, italban, ha parázna életet folytatunk, testi és lelki romlásunk tüstént bekövetkezik. Ennek a természetes életnek a szabályai alkotják a természetes jogot. A természetes jog szabályainak bizonyos tudós csoportosítását, osztályozását találjuk meg az állam kormányzásáról írt munkájában.

A természetes élet első igazi nagy apostola Montaigne (1533—92), ki szintén stoikus és epikureus tanokból indult ki, ekkor még meg

sem született. Eck munkáiban még bizonyos úttörő, gyámoltalan tapogatódzásnak vagyunk a szemtanui. Számol már a környező világgal, de még a skolaszticizmus tekintélyének uralma alatt áll, s legfeljebb a két szélső, immanens és transcenden világnézet összebékítését kisérli meg. Valószínű, hogy ebben a tekintetben is eredetibb szellemek hatása alatt cselekedett, de személyt nem igen tudunk megnevezni. Krakkói tanárai (Boroszlói Mihály) még a skolaszticizmus szellemében nevelték. Kortársai közül leginkább Rotterdami Erasmus feszegette ezt a kérdést. Nála találni hasonló fejtegetéseket: „Az én nézetem szerint nem nyomorult az, ami természetes, hacsak valaki sajnálatraméltónak nem tartja az olyan embert, aki sem repülni nem tud, mint a madarak, sem négylábon járni mint a legtöbb állat . . ." stb. (Balgaság dícsérete.) Eck, mint eddig láttuk, s ezután is látni fogjuk, állandóan erazmista körökben forgolódott, s így bár műveiben egyszer sem említi Erasmus nevét, bizonyos, hogy ismerte műveit. Talán azért tartózkodott említésétől, mert félt attól az egyházellenes könnyebb szellemtől, melyet ő képviselt.

Mély vallásossága teszi érthetővé, hogy az ókori és renaissancekori filozófiai rendszerek mellett harmadikként a keresztyén tanok is igen mély hatást gyakoroltak etikai felfogására. Az isteni kijelentés parancsait és a természet törvényeit mint egyenrangú irányító erőket állítja egymás mellé. Isten törvényeit sem meri bírálni, bizonyításukat is teljesen feleslegesnek tartja. Velük szemben az abszolut tekintély álláspontjára helyezkedik. „Ki merne a mindenható Atya akarata ellen cselekedni?" Hisz a túlvilági életben, bár amint láttuk azt a platoni érzékfeletti világgal, az ideák világával is azonosítja, és már itt a földön elő akar készülni annak megpillantására. A legjobb előkészületet a világ megvetésében és az erény gyakorlásában látja. Igazi keresztyén ideál ez, csak a középkorral ellentétben bölcs mértékkel alkalmazva. Keresztyén vonás benne a szeretenek mindenek fölé helyezése. A szeretetet nyilvánítja a legnagyobb földi hatalomnak (Reuberhez és Czipserhez.)

Ezek az igen különböző eredetű elemek majdnem egyenlő arányban szerepelnek munkáiban. A szintézis sokszor igen kinosan megy, de ő nem akarja észrevenni az ellentétet. Valami tudós naivsággal illeszti egymás mellé a platoni, stoikus, pithagoreusi, renaissance és keresztyén elemeket. A platoni erényt egyesíti a keresztyén menyországgal, a középkori szerzetesek világmegvetése helyébe a stoikus apáthiát teszi, csupán a természet törvényeit nem tudja semmiféle keresztyén tanítással sem rokonságba hozni, tehát azt oda-

állítja, mint egyenrangú társat a vallás parancsai mellé. Összeegyeztető tevékenysége mellett is hinnünk kell mély vallásosságában, ezt később is beigazolta. Etikai felfogásának kialakításában keresztyén hite és pogány tudása kerültek szembe egymással, s egyelőre nem tudott egyikről sem lemondani, de hite láthatóan erősebb volt.

C) A vallásos polgár és politikus.

1. *ÚJABB FORDULAT ECK ÉLETÉBEN.* Mint az előző fejezetben láttuk, Eck Bálint bártfai tanítósága alatt csupa oktató tárgyat dolgozott fel, s a morális tételek kötelező erejének bebizonyítására filozófiai észérveket keresett. Élete ezen második korának a végén azonban olyan jelenségek kezdtek mutatkozni, melyek egy beálló újabb fordulatot jeleztek. Ez az újabb nagy fordulat 1522-ben következett be.

1522-ben a tanév befejeztével odahagyta az iskolát és Bártfa város szolgálatába lépett. Először csak jegyzővé választották meg, amire latin tudása képesítette, de munkái címlapjainak tanusága szerint szinte évenként emelkedett hivatalában, s mint egy négy év mulva már városa első embere, főbírája lett.

Jórészt pályaváltoztatásával tudjuk a munkáiban beállott változásokat is megmagyarázni. Mint főbíró, maga is letelepedett polgárává, egyik legfontosabb személyiségévé lett annak a társadalomnak, mely eddig mint idegen jött-mentet csak félig fogadta be. Anyagi és társadalmi helyzetének megjavulása függetlenítette maecenások kegyétől, s pénzkérő poetai levelek szerkesztésétől. Most is írt ugyan magasztaló verseket, de bennük már nem támogatást kért, hanem mint egy humanista udvariassági aktust végezve ő akarta velük megtisztelni új barátait. A régi segélykérő és köszönő munkák helyét egy egészen új, eddig nem művelt műfaj foglalta el, a politikai munkáké. Mint városi tisztviselő sokat utazgatott városa érdekében. Már ezen utazgatások jórészének is nyomát találjuk munkáiban, de igazán csak akkor virágzott fel ez a műfaj, mikor a mohácsi vereség után, mint városa főbírája az országos politikába is beleártotta magát. Ekkor szinte évente jelentette meg tipikus politikai leveleit.

Előző korának morális művei helyett is hozott valami újat. Az oktató tárgyat vallásos tárggyal, az észérveket pedig keresztyén hittel pótolta. A morális tárgynak és a filozófiai megoldás keresésének hirtelen és gyökeres eltüntét már nem igen tudjuk pályaváltoztatá-

sával megmagyarázni. A vallásos kérdések felmerülését sokkal indokoltabbá teszi a kor hitéletének felborulása. Az egyház eddig is „számos gennyfolttal volt elcsúfítva, tele sárral és számos szeméttel tönkretéve",* de a lutheri reformáció csak most kezdte igazán veszélyeztetni a katholikus egyház hajóját. Terjedését igen elősegítette, hogy a főpapság kihasználva a közrend gyenge állapotát versenyt rabolt a várurakkal, a hívek lelki életével pedig mit sem törődött.** Ez azonban csak az egyik ok volt, a másik indító okot máshol kell keresnünk. Ecknek ezen vallásos munkáiban mint valami refrén tér állandóan vissza a fohászkodás Istenhez, hogy mentse meg az országot a török veszedelemtől. Valószínű, hogy a fordulat igazi okát a török előretörésében kell keresnünk. Mohács felé járunk, egyre érezhetőbb a bukás előszele, s Eck keresztyén alázattal belátja, hogy ez ellen sem filozófia, sem tudomány nem véd meg, itt egyedül csak Isten kegyelme segíthet.

2. *BUDAI ÚTJA ÉS SZENT ELEKRŐL ÍRT HIMNUSZA.* 1521-ben, mikor Krakkóból hazatért, nem egyenesen Bártfára ment, hanem pár hétre Budára helyezte székhelyét. Erről a tényről Szent Elekről szóló himnusza tudósít, melyet már itt írt meg.*** Nem tudjuk, hogy mi bírta a budai utazásra, talán Thurzó Elek után jött a magyar fővárosba. Szent Elek maecenásának volt a védőszentje, s így természetesen a nyomtatványt is neki ajánlotta. Lehet, hogy a munkának a terve már régebben megfogamzott agyában, s rája gondolt, mikor a Thurzó János halálára szerzett vigaszirat végére már ezt írta : „Fogadd ezt a munkácskát kegyesen Echiustól, kitől nemsokára egy még értékesebb ajándékot fogsz kapni." Szerzése időpontja szerint tehát még az előző korszakba tartozik, de tárgya és feldolgozása szelleme ide utalja. A római szent életének dicsőítésével az önfeláldozó, keresztyén életre akar buzdítani. Megtaláljuk már benne új korszakának jellemző vonását, a török veszedelemre való utalást is. A szent közbenjárását kéri, hogy az Úrral hallgattassa meg a magyar nemzet imáját, s szabadítsa meg az országot a töröktől.

Mélyen vallásos darab az a kis elégia is, melyet a himnusz után iktatott be. Ebben az eucharisztikizmust, az oltári szentség misztériumát magasztalja. Nem annyira költőisége miatt értékes, inkább Eck

* Elhanyagolt vallás panaszdalában.

** Bruckner Győző : A ref. és ellenref. története a Szepességen. I.

*** Ad magnificum dominum, dominum Alexium Thurzonem de Bethlenfalva : De Divo Alexio Patricio Romano. Hymnus Saphicus a Valentino Echio aeditus. Krakkó. Vietor. 1521.

világnézeti felfogására nyújt támpontot ez is. Szentek, közbenjárók, oltári szentség, úrfelmutatás és még több hasonló motívum mind arra mutatnak, hogy Eck még teljesen a katholicizmus eszmekörében mozog, töretlen híve az egyedül üdvözítő egyháznak, s esze ágában sincs szembefordulni vele. Ugyanezt fel kell azonban Thurzó Elekről is tételeznünk, kihez intézte a fenti darabokat, mert ha a legcsekélyebb sejtelme is lett volna írónknak pártfogója vallásosságának megingásáról, aligha gondolta volna az eucharisztikus verssel megtisztelni.

A kötetecskét ismét sirversek zárják le, melyeket pártfogója másik bátyjának, Györgynek a halálára írt. György egy Fuggerleányt vett el feleségül, s a családdal együtt apja bányáit művelte tovább. 1521 március 19-én érte utól a halál Augsburgban. A versecskék gyengébbek, mint a János boroszlói püspök halálára írottak. Neki is abban látja legnagyobb dicsőségét, hogy a Thurzók hatalmas nemzetségéből származott. Egyéni tulajdonságai közül csak gazdagságát és bőkezűségét emelhette ki, ámbár a bőkezűség hangoztatása valószínűleg csak fikció lesz, mert nincs tudomásunk arról, hogy György bárkit is pártfogolt volna. A Fuggerek, mint józan kereskedő család, igen takarékosan bántak a pénzzel.

Megemlíthetjük még, hogy a könyvecskét már az a Gundel Fülöp rendezte sajtó alá, aki Krakkóban elfoglalta Agricola örökét, s kivel Eck ottartózkodása alatt — mint említettem — összebarátkozott. Az előszót is ő írta a könyv elé, s igen meleg hangon szól Eckről, magasztalva műveltségét és írói képességeit.

3. *VÁROSI JEGYZŐSÉGE ÉS SZENT PÁLRÓL ÍROTT MUNKÁJA.* Remete Szent Pálról írott műve 1522 novemberében jelent meg.* Ennek a címlapján nevezi magát először „Bartphensis reipublicae a tabellis"-nek, tehát 1522 nyarán, az iskolaév befejeztével léphetett városi szolgálatba. Jegyzővé való megválasztása egészen természetes, hiszen csaknem valamennyi városban az iskola tanítóiból kerültek ki a közigazgatási tisztviselők, kiknek tökéletesen kellett tudniok latinul fogalmazni. Eddig sem volt valami nyugalmas az élete, de ettől az időponttól fogva még többet volt távol városától. Úgy látszik, hogy a város érdekében folytatandó tárgyalásokat, utazgatásokat mind ő rá bízták. Az ország északi és középső részének jó részét bejárta és ismételten fölkerült Budára is. Budai tartózkodását látszik bizonyítani az előbb említett, Szent Pálról szóló munka is. Az

* Vita Divi Pauli primi eremitae. V. Ecchio Lendano Rhaeto autore. Krakkó. 1522 Novemb. Vietor.

ifjú Lajos király ekkor hozta haza magával prágai koronázó útjáról a szentnek a fejét, kinek a testét már eddig is a budai pálos kolostorban őrizték. Lehetséges, hogy Eck is szemtanúja volt a fényes budai bevonulásnak. Versében a remete önmegtagadó életét magasztalja. Elmondja, hogy már fiatal korában a pusztába vonult, hol egy barlang volt a lakása, böjtölt, testét sanyargatta, s ezért halála után jutalmul az Isten magához vette az ő lelkét. Megemlékezik arról, hogy először Konstantinápolyba, majd Nagy Lajos révén Budára került a teste. Kérdés, hogy ismerte-e írónk a Szent Pál legendát? (Érdy kódex). A versnek ismét az a célja, mint a Szent Elekről szóló darabnak volt, hogy könyörgéssel fordulhasson Pálhoz, kit Magyarország védőszentjének nevez, s segedelmet kérhessen tőle, a török veszedelem ellen. Mint harmadik korszokának minden műve, ez is csorbítatlan katholikus szellemet sugároz. Az ajánlás Thurzó Elekhez van intézve, kit most Eck legfelsőbb kincstárossá való kinevezése alkalmából üdvözöl.

A kötet végéhez csatolt pár apró üdvözlő verset. Ezeknek annyiban van jelentőségük, hogy bennük bolyongásának útjelző köveit láthatjuk. Egyet Lucca Tamáshoz intézett. Mint valamennyi alkalmi versében, ebben sem ír részletesen az ünnepelt személyéről. Annyit megtudunk, hogy egri patikus volt az illető, s ez év júniusában visszatért szülőhazájába, Olaszországba. Eck ebben a versében búcsúztatja el, s szerencsés utat kíván neki. Annyit világosan mutat a vers, hogy Eck 1522 nyarán Egerben is megfordult. Egri tartózkodása mellett szól a következő darab is, melyet Bonzagnus János Baptista-hoz, az egri egyház vicariusához intézett. A kiváló jogászt és theologust, egyháza szellemi vezérét dicsőíti benne túláradó magasztalásokkal. Egy-egy dicsérő verset szánt még Pálóczy Lukácsnak, Makovitza vitéz várkapitányának és Soós Györgynek, Szálkai László egri püspök egyik humanista védencének. Úgy látszik, hogy lakomával egybekötött humanista összejövetel volt Egerben. Kérdés, hogy a vitéz várkapitány mit keresett a tudós férfiak között? Lehet, hogy Eck nem Egerben találkozott vele, hanem Makovitzán élvezte vendégszeretetét.

4. *AZ ÍRÓK OLVASÁSÁNAK MÓDJÁRÓL ÉS A HÁZASSÁG KÉRDÉSÉRŐL ÍRT MŰVÉNEK ÚJ KIADÁSA.* Városi tisztviselővé való megválasztása után egyre ritkábban fogott írónk tollat. 1523-ban, vagyis a következő évben csak egy műve került ki a nyomdából:

„Az írók olvasásának módjáról."* Sajnos ehhez a könyvhöz nem tudtam hozzájutni, s így semmi közelebbit sem tudok róla mondani. A cím szövegének tanusága szerint egy levél is van csatolva a könyvecskéhez, melyet egy eddig nem említett ismerőséhez, Reuber Emánuelhez intézett. Mint mondja Reuberrel még a krakkói akadémián ismerkedett meg, hol tanítványa és lakótársa volt. Úgy említi, mint a régi és új irodalomnak nagy reménységét. Nem sikerült nyomára jutnom, hogy ki lehet ez a Reuber. A valószínűség azt mutatja, hogy felvidéki származású ifjú lehet, s talán fia, vagy más atyjafia a már többször megénekelt bártfai polgármesternek, Reuber Andrásnak.

1524-ben egyáltalában nem írt új munkát. Megjelent ugyan egy régi műve, az „Utrum prudenti viro sit ducenda uxor", de ennek kiadásáról sem ő gondoskodott.** A munka szövege azonos az 1518-as kiadás szövegével, az ajánlás is változatlan, de csatolva van hozzá a „Suppellectilium fasciculus" című verses darab, melyet még szintén 1518-ban írt és egy új bevezetés, melynek Pyrser Mátyás, a kiadás sajtó alá rendezője, a szerzője.

A csatolt „Házieszközök batyuja"-nak — amint arról ismertetésénél már volt szó — ma csak ez az 1524-es kiadása ismeretes, jóllehet valószínű, hogy 1518-ban mint önálló könyv is megjelent. Erre látszik mutatni, hogy az előszó keltezése itt is 1518.

Új ebben a kötetben Pyrser bevezetése. Pyrser sziléziai származású humanista, Krakkóban tanulótársa volt Ecknek.*** A bevezetés levélalakban van írva. Elmondja, hogy humanista lakomán köztük is felmerült a házasság kérdésének témája. A vita folyamán ők is arra a megállapításra jutottak, hogy a nősülés kívánatos, mert Isten határozta azt el, a természet megerősítette, az ész is tanácsolja stb., de az összes érveket nem tudták teljes rendszerbe foglalni, mert hiányzott a tapasztalatuk. Ekkor hozta valaki elő Eck könyvét, melyet ő is elolvasott. Ilyen nekikezdés után azt hinné az ember, hogy Eck dícséretét fogja zengeni, de rövidesen kitűnik, hogy máshová akart kijutni. Így írt tovább: „Én is elolvastam (t. i. a könyvet) és nekem

* Valentini Echii Lendani Rheti: De Ratione Legendi Autores. Krakkó 1523 VII. Kal. Juni. Adjecta est: Epistola maximae spei, veterisque ac recentioris litteraturae peritissimo adolescenti Emmanueli Reubero jucundissimo quondam discipulo ac convietori suo ab ipso Eckio 1523. L.: Janociana és Gustav Bauch.

** Ez nem Hallernál jelent meg, mint az 1518-as kiadás, hanem Vietornál, Adjunctus est Suppellectilium Fasciculus Additoque ei singularis Ad Magnificum D. Dominum Alexium Thurzonem. 1524. XII. Kal. Julius.

*** L.: a Krakkóban című fejezetet az A) részben.

igen tetszett, nem annyira finom nyelve miatt, ami engem úgy ingerelt, mint valami fínom sütemény, hanem inkább azért, mert az a tudósok maecenásának, Thurzó Eleknek volt ajánlva. Elhatároztuk tehát, hogy újra kinyomatjuk, még pedig nagyobb típusokkal. Tedd meg kérésünket Eckiusom, kiséred fáradozásunkat tanácsoddal, ezáltal lehetővé teszed, hogy Pyrser is a mi védőurunknak ajánltasson, akihez ő járul." Ez a kiadás tehát ismét Thurzó Elek maecenasi jóhírének bizonyítéka, de költőnkre vonatkozólag is szolgált új adatot. A címlapon Eck a „Bartphensis Reipublicae a consiliis atque libellis" címet használja jeléül annak, hogy hivatali pályáján ismét előbbre jutott egy fokkal.

5. *AZ ÚR FELTÁMADÁSÁRÓL ÉS PERISTEPHANON CÍMŰ MARTIRTÖRTÉNETE.* Mintegy két évi szünet után 1525-ben jelent meg ismét Eck eredeti termésű munkával a nyilvánosság előtt. Ez is csak egy négy lapra terjedő heroikus himnusz „Az Úr feltámadásáról."* Amilyen rövid, annyira fontos a tartalma. Összes eddigi munkáitól lényegesen különbözik. A humanista sablon nem gátolja most szabad szárnyalását. Ókori forrásaira való utalások, írók, filozófusok, vagy akár a bibliára, vagy az egyházatyákra való hivatkozások mind nyomtalanul tűntek el. Még pártfogójának sem mond szemérmetlen hizelkedéseket. Mély áhítat, költői lendület és erő jellemzik ezt a verset. Költőiség tekintetében a legértékesebb darab Eck összes munkája között. A szokásos felépítésen is változtat, s bölcselkedés helyett most invokációval kezdi : „A költőt, aki egyszerű dalban a pokol legyőzőjét, Krisztus örvendetes győzelmét és az áhítatraindító husvéti ünnepeket megénekli, támogasd a Te kegyelmes szellemeddel, élő Isten !" A továbbiakban a megváltás művét dicsőíti. Krisztus az emberekért borzasztó halált halt, de feltámadott, ledöntötte a pokol kapuit és felszállt a mennybe, hogy elfoglalja a helyét az Atya Istennek jobbján. „Légy üdvözölve fennséges nap, te, aki először engedted megpillantani ezt az új világot, aki meghoztad, hogy a feltámadt Világépítő legyőzte a halált. Innen kaptad örök nevedet, te vasárnap, mely az örökkévalóságig sem megy feledésbe." És ez így megy tovább, minden sora igaz ihletre mutat.

De költőiségén kívül is igen fontos számunkra ez a vers. Bizonyos kitételek arra engednek következtetni, hogy Bártfára is elért

* Ad Illustrem ac Magnificum Dominum, Dominum Alexium Thurzonem de Bethlemfalva Regalium Thavernicorum ac Cubiculariorum Magistrum &. etc. De Resurrectione Dominica, Carmen Valentino Ecchio Autore: Krakkó. Vietor, 1525. Március.

már Németországból a reformáció szelleme. Sokszor úgy látszik, hogy Eck is a hívei közé állt, ami pedig ilyen hirtelen, csupa mélyen katholikus szellemet sugárzó költemény után kissé meglepő lenne. Ilyen sorokat lehet összeválogatni : „Hirdeted az isteni igét a magas szószékről, amely az életet tartalmazza és elüzi a halált, az igét, amely természettől fogva tiszta és szeretetreméltó, s amelyet agyafúrt, esztelen sophisták nem tudom milyen fecsegésekkel és szennyes kifogásokkal elsötétítettek... De felhívattunk, hogy végre bízzunk a javulásban. Krisztushívők, szerte a földön sarjadni kezdett újra az óhajtott üdv, Krisztus tiszteletreméltó megváltói tette, miután a szánalmas vádak a sivár pokolba taszíttattak ! Lassanként visszanyerik tanai régi fényüket." A reformáció helyes felfogását tükrözik ezek a mondatok vissza, mely nem új vallás, vagy új egyház alapításában látja a helyes megoldást, hanem a Krisztus eredeti tanaihoz való visszatérést hirdeti, melyektől az idők folyamán az egyedüli egyház eltért. Gustav Bauch úgy véli, hogy Eck teljesen a reformáció mellé állt. Az előbbi idézetek is mind az ő igaza mellett szólnak, mégsem lehet ilyen határozottan elkönyvelni a dolgot. Mint mondtam, minden átmenet nélkül furcsa lenne ez a hirtelen fordulat. Eddigi katholikus szellemű kijelentéseinek, verseinek őszinteségében nem szabad kételkednünk. Ő meggyőződéses híve volt egyházának, a keresztyénség tanában, azok üdvözítő voltában feltétel nélkül hitt, csak a földi egyház vezéreiben ingott meg a bizalma. Míg a középkori ember irántuk is a legteljesebb tiszteletet tanusította, s a vallással, egyházzal összefüggő dolgoknál még csak a bírálat lehetőségére sem gondolt, addig Eck szemében éppen a humanizmus által kitermelt kritika támadásai miatt mindezek elvesztették sérthetetlenségüket. Eck éppen úgy, mint a többi theológiával is foglalkozó humanista filológiai kutatásai közben már régen rájött arra, hogy a főpapság erkölcstelen élete, rablásai, általában az egyház süllyedt állapota nem felel meg a biblia és a régi keresztény iratok által felállított követelményeknek, de nem volt meg benne az aktív cselekedetre való hajlam, a bátorság, hogy ezt ki is kiáltsa, s a nehézségekkel szembeszállva megoldást keressen. Megállt ő is a hervatag bölcsességnek azon a fokán, amelyen általában megálltak mind Rotterdami Erasmus erő nélküli, a korhadás szellemét magukban rejtő tanainak hívei.

Mint már eddig is láttuk, Ecknek ismernie kellett Erasmus munkásságát. Filozófia fejtegetéseiben a természetes élet hangsúlyozása Erasmusra vallott. A bártfai Szent Egyed könyvtárban Erasmus ösz-

szes munkái megvoltak.* A magyarországi erazmisták majdnem mind írónk baráti köréhez tartoztak.Kassai Antonius, kit Baselben igen megkedvelt Erasmus, tanulótársa volt. Piso Jakabbal, legrégibb erazmistánkkal — még 1510-ben, Rómában került össze Erasmussal — szintén még Lengyelországban találkozott, de a nevelőségben is utóda lett. Maguk a Thurzók is mind erazmisták. A két püspök levelezett is a nagy bölccsel, sőt Thienemann Tivadar ugyanezt Elekről is felteszi. ** Thurzó Elekről mind a mai napig nem lehetett megállapítani, vajjon mint katholikus, vagy mint evangélikus hajtotta örök álomra a fejét. Eck Bálintnál szóról szóra ugyanez a helyzet. Hogy örvendezik a reformáció hírének, az még nem jelenti azt, hogy el is szakadt az egyháztól. Valószínű, hogy mint az erazmisták túlnyomó többsége, szívesen látott volna bizonyos reformokat, melyeket az egyház kebelén belül óhajtott végrehajtani, de új felekezet alapítására nem gondolt. A reformációban ő ennek a reformnak az elérkeztét üdvözölte. Ennek a feltevésnek a helyességére mutatnak ugyanennek a versnek más sorai is, melyekben már így fohászkodik: „ . . .és ne hagyd az egyház hajóját a sziklán szétzúzódni és elsűlyedni, amely érted oly gyakran hatalmas viharokat állt ki és mégis biztosan vitorlázott a tenger habjain! " Ezt fogják bizonyítani azután megjelenő munkái is, melyek most már a politikai tárgyúak kivételével csak a katholikus egyház szentjeivel foglalkoznak, a katholikus egyház szellemében.

Valószínű, hogy ezek közé tartozik a következő „Peristephanon" című műve is, mely 1526-ban került ki a nyomdából, melyhez azonban szintén nem tudtam hozzájutni.*** Szintén egy szentnek, Aurelius Prudentius Clemensnek a dicsőítése. Hasonló darab lehet, mint az eremitai Szent Pálról írott himnusz. Feltűnő, hogy ezt a művét nem pártfogójának, Thurzó Eleknek, henem krakkói barátjának és mes-

* Ábel Jenő: A bártfai Szent Egyed templom könytárának története, 1885., 153. l.

** Thienemann Tivadar: Mohács és Erasmus. Minerva 1924. Különnyomat is. Az Országos Levéltárban a Thurzó-levelezést is átnéztem, abban a reményben, hogy talán egy pár Eck-levelet fogok találni, de ez hiábavaló fáradságnak bizonyult, mert Thurzó Elek levelezésének csak csekély töredéke maradt fenn. A megmaradt darabok között Erasmus-levél sem található. Tény azonban, hogy egyik könyvét (De Cohibenda Iracundia, De Curiositate) neki ajánlotta Erasmus.

*** Aurelii Prudentii Clementis Viri Consularis Liber Peristephanon, Hymnus in Laudem Sanctorum: Qui Martirio Coronati Sunt.. Viroque clarissimo et doctrinis omnibus exculto atque expolito, Rudolpho Agricolae...: suavissimo suo amico ac praeceptori: a V. Eckio Bartphanae Reipublicae Syndico. Krakkó 1526 január. Scharffenberg. L.: Janociana.

terének, Agricola Rudolfnak ajánlotta. Ennek az a magyarázata, hogy Thurzó Elek, talán éppen a szorongató török veszedelem hírére, elhagyta otthonát.* Kérdés, hogy Agricolával hogyan érintkezett, ki ekkor már ismét Krakkóban tartózkodott? A címzés tanusága szerint Eck ismét emelkedett hivatali pályáján, mert most már így nyomtattatta rá nevét: „Eckius Valentinus, Bartphanae Reipublicae Syndicus."

6. *BÁRTFAI POLGÁRMESTERSÉGE ÉS „AD PROCERES" CÍMŰ POLITIKAI RÖPIRATA.* A mohácsi vész bekövetkeztekor Eck valószínűleg városában tartózkodott. Közvetlen a vereség után egy munkát sem írt. Azok az epigrammák, melyek később a Pannoniae Luctus gyűjteményben jelentek meg, s melyek a csatában elesett püspököket és államférfiakat siratják el, már mind lehiggadtabb érzelmeket tolmácsolnak. Az országos zűrzavar, politikai fejetlenség nem ártottak pályájának, sőt előbbre vitték, mert 1527-ben, a következő évben már mint a város főbírája kezd szerepelni.** Mint főbíró egyre jobban belesodródott a politikába. Természetesen Thurzó Elekkel együtt ő is Ferdinánd híveinek a táborába állt. Mikor 1527-ben Ferdinándot megválasztották királynak, s Zápolya elvesztve első csatáit Lengyelországba menekült, Eck öröménekben üdvözölte az érkező uralkodót.*** Ennek az előszavában emlékezik meg először a mohácsi vereségről, melynek a kiköszörülését Ferdinándtól várja: „A kegyetlen török császártól okozott borzasztó vereség annyira mérhetetlen volt, hogy senki sem hitte, hogy ezt a gyászt valaki meg tudná gyógyítani. De azon erős fejedelem, kit hozzánk vezettél (t. i. Thurzó Elek) oly hatalommal tűnik ki, hogy tőle mindnyájan kétség nélkül reméljük, hogy ő ennek a súlyosan talált hazának a bukását ismét jóváteszi." Az üdvözlő vers igen lendületes, mutatja, hogy Eck költői tehetsége már kiforrott, s szakított a formulákkal. Dallamosságát, örömének jellegét még jobban kiemeli a visszatérő refrén, melyet most alkalmaz először:

„Plaudite Pannonii proceres maestissima nuper
Pectore, depulsis iucundus nubibus aether Prominet."

* Következő műve (Ad Proceres) előszavát így kezdi: „Mi, akiket méltóságod korábbi kényszerű eltávozása keserű fájdalommal töltött el."

** Ugyancsak Ad Proceres című munkája címlapján már „Bartphanae Reipublicae praefecti"-nek mondja magát.

*** Ad Proceres Hungariae Quo Serenissimum Principem ad Dominum, Dominum Ferdinandum Hungariae et Bohemiae etc. Regem Infantem Hispaniarum etc... Valentini Ecchii Lendani Bartphen. Reipublicae praefecti. Exhortatio. Krakkó. 1527. (Nyomdász?)

(Örvendezzetek Pannonia nemesei, a minap még szomorúszívűek, kedvezően világít az ég, amióta el vannak riasztva a felhők.)

Az idézett fekete felhőkön már nem a török veszélyt érti, hanem Zápolya Jánost és hadait. Őt később is borzasztóan vad farkasnak, rettenetes elnyomónak nevezi, ki apjától örökölt, s ifjúságától fogva táplált uralmi vágyában a magyar birodalom régi szent szokásait és tisztelt törvényeit akarja eltaposni. Különösen gyalázatos tettnek minősíti Szolimánnal kötött szerződését. (A történelem szerint csak 1528-ban kötötte meg Zápolya ezt a szövetséget, de úgy látszik, hogy már most folytak ilyen irányú tárgyalások.) Annál nagyobb dícsérettel emlékezik meg Ferdinánd híveiről, „. . .kiket Jupiter sajnálkozva megmentett Szolimán fegyvereitől, hogy ez a jámbor haza el ne pusztuljon teljesen és hogy a királyt a büszke trónra vezessék." Névszerint Báthori Istvánt, Szalaházi Tamás veszprémi püspököt és természetesen Thurzó Eleket említi.

7. *A VILÁG MEGVETÉSÉRŐL ÍRT MŰVÉNEK ÚJABB KIADÁSA ÉS MÁSODIK POLITIKAI RÖPIRATA.* 1528 februárjában Kassánál Leonhard von Völs, Ferdinánd hadvezére újabb súlyos vereséget mért Zápolyára, s kiszorította az országból. A Felvidék tehát egyelőre élvezhette a békét. A nyugalom helyreálltával Eck ismét kísérletet tett irodalmi munkásságának falytatására. Júniusban újra sajtó alá rendezte „A világ megvetéséről és az erény szeretetéről" 1519-ben írt művét.* Csatolta a kiadáshoz a „Házieszközök batyujá"-t is. A kiadást régi barátja, a kiváló angol humanista Cox Lénárd intézte, ki 1526-ban, valószínűleg a háborús idők miatt odahagyta a kassai iskolát, s visszamenekült Krakkóba. Erre látszik mutatni az a tény, hogy a bevezető ajánló elégiát „a kegyes olvasóhoz" is ő írta a könyvecskébe, mely különben változatlan szöveggel hozta a két munkát. Az ajánló versecske is csak azt az érdemét emeli ki Ecknek, amit már mások, más könyvével kapcsolatban is (pl. Verstana, Megnősül-e egy bölcs férfi ?) sokszor megállapítottak róla, t. i., hogy rövidebben és jobban senki sem tudná összefoglalni az idevágó ismereteket. Úgy látszik, hogy a kortársak mind a tömörséget, magvasságot értékelték legjobban Eck munkáiban, mert mind csak ezt dícsérik és nagy tudását, költői tehetségéről nem igen történik említés.

* De Mundi Contemptu et Virtute Amplectanda. Dialogus cum Suppellectilium Fasciculo ac Leonardi Coxi Britannii ad pium Lectorem. Elegidio. Krakkó, 1528. XIII. Die Juni. Scharffenberg.

A nyugalmas élet nem tartott sokáig. A Lengyelországba menekült Zápolya diplomáciai tárgyalásaival hamar kiköszörülte a csorbát. Zsigmond lengyel király és Ferdinánd nem tudtak megegyezni, Zápolyának viszont sikerült Szolimánnal megkötni azt a szövetséget, amelyet Eck „Ad Proceres" című röpiratában annyira elátkozott. Alig, hogy Katzianer kihúzta a Felvidékről a lábát, betört az országba, s ostrom alá fogta a bányavárosokat. Eck erre 1528 december 2-ikai keltezéssel kétségbeesett levelet küldött Thurzó Eleknek.* A levél csak úgy habzik a túláradó gyűlölettől. Elpanaszolja, hogy a „Zápolya-farkas" Lengyelországból ismét betört és a birtokát képező Homonna örömmel be is fogadta. (Zápolyának állandó jelzője a farkas, szemben Ferdinánddal, akit oroszlánnak nevez.) Most a Tiszántúl sereget gyűjt, hogy bosszút állhasson a hű városokon. Csapatainak egy része már Terebesnél táborozik, — ott rendezte be seregeinek bázisát — s ha a király nem küld sürgősen landsknechteket, úgy ismét újabb megpróbáltatásoknak lesznek kitéve, pedig már eddig is eleget szenvedtek hűségük miatt. Thurzó Eleket kéri végül, hogy járjon közbe a királynál és eszközölje ki minél hamarabb felmentésüket.

8. *AUGUSTINUS-KIADÁSA, POLITIKAI SIKEREI, HARMADIK RÖPIRATA.* A bányavárosok egyelőre ellenálltak Zápolya seregeinek, de az élet azért nem volt valami biztonságos. Eck ismét a valláshoz menekült, s Istentől várta az oltalmat. 1529-ben kiadta Szent Ágostonnak, Hippó püspökének „Istenes életről" című művét.** Úgy látszik, hogy Thurzó Elek ismét elmenekült, egyedül hagyva védencét, mert Eck a kiadvány ajánlását krakkói mesteréhez Boroszlói Mihályhoz (Michael Wratislawiensis) intézte. Az előszóban igen melegen emlékezik meg volt tanáráról, ki bevezette a hittudomány mélységeibe. Az a tény, hogy éppen Szent Ágostont választotta kiadásra, s hogy most jut eszébe hálálkodni Boroszlói Mihálynak, az öreg skolasztikus theologusnak, szintén mind azt bizonyítják, hogy Eck hű fia maradt egyházának.

Vallási elmélkedéssel csak szabad idejében foglalkozott aggodalmai elűzésére, különben minden percét a politikának szentelte.

* Ad inclytum Hungariae et Bohemiae Regem etc. D. Dominum Ferdinandum, Epistola nomine partium superiorum Hungariae. Bécs. 1530. Vietornál. Ehhez van csatolva a fenti levél is : Ad Magnificum D. D. Alexium Thurzonem Regiae Curiae Judicem.

** Divi Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi : De Vita Christiana. Cum Val. Echii, ad Reverendum Dominum M. Michaeleni De Vratislavia. Krakkó 1529 Kal. Septembribus. Vietor.

Úgy látta, hogy nyitva áll az út a gyors emelkedésre, s nem akarta elszalasztani a kedvező alkalmat. Ismét érintkezésbe lépett legjobb barátjával Werner Györggyel (a sziléziaival), s ketten hozzáfogtak a bányavárosok megszervezéséhez, így akarva magukra terelni Ferdinánd figyelmét. Minden jel arra mutat, hogy feladatukat kitűnően végezték el. Eck egyik volt tanítványa, a sziléziai Logus Niseus György, (versét verstanához mellékelte annak idején írónk) ki ekkor már királyi tanácsos volt, Ferdinándhoz intézett versében az ő érdemüknek tudja be, hogy a városok mindezideig olyan bátran és önfeláldozóan álltak ellen Zápolya támadásainak.* Munkájukról maga Ferdinánd is tudomást szerzett. Werner tüstént nagy lépéssel haladt előre, s sárosi főispán lett, Eck egyelőre csak igéretet kapott a királytól, hogy majd birtokkal fogja megjutalmazni.**

Ferdinánd nem igen tudott segíteni a bányavárosokon, mert magának is elég baja volt a törökkel, melynek csapatai már Bécset is ostrom alá vették. Eck nem csüggedt és a következő évben, 1530-ban egyenesen hozzá intézett poetai levelet.*** Ebben már nyiltan is, mint a Felvidék politikai vezére szerepel. Az összes bányaváros (Kassát, Lőcsét, Bártfát, Eperjest, Szebent és Késmárkot említi) panaszát közvetíti. Igen szomorúnak festi a helyzetet. A városok teljesen le vannak rongyolódva. Zápolyának, a „borzalmas farkasnak" seregei a falakon kívül egyebet nem hagytak meg. A felfogadott zsoldosok az ő élelmüket is felették, s most azok is rablásból élnek. Könyörög Ferdinándnak, hogy miután a törököt elverte Bécs alól, üldözze az ellenséget, s szabadítsa meg őket is a „phrygiai kutya" csapataitól. Végül klasszikus idézettel búcsúzik a költői babéroktól, ha a fegyverek szólnak, a költészet hallgat, „a Muzsáknak ki kell térni Mars elől." Úgy érzi, hogy „háborúba fog taszíttatni" s ezután az őrhelyen kell időznie.

De még ebben a kellemetlen helyzetben sem feledkezett meg pártfogójáról. Thurzó Elek ugyanis most nősült másodszor, s Székely Magdolnát vette feleségül. Eck egy epithalamiummal sietett üdvözlésére, melyet szintén a poétai levéllel nyomatott ki. A műfajnak megfelelően ebben ismét humanista hizelkedéseket mond. A tartalma

* G. Logi Silesii ad inclytum Ferdinandum Regem invictissimum etc Hendecasyllabi Elegiae et Epigrammata. Bécs 1529. Vietor.

** L.: Harmadik röpiratához csatolt, Thurzó Elekhez intézett kis versét.

*** Ad inclytum Hungariae et Bohemiae Regem etc. Dominum Ferdinandum Epistola nomine partium superiorum Hungariae. Bécs 1530. Vietor.

az, hogy ha Páris Juno, Minerva és Vénus mellett Magdolnát is látta volna, úgy őt választotta volna elküldve a három istennőt.

Egy harmadik kis versecske zárja le a kötetet, melyben a már említett birtokadományt sürgeti Ferdinándtól. Úgy látszik, hogy annak idején Thurzó Elek járta ki neki az ígéretet, s Eck most is vele akarta azt behajtatni.

1531-ben a bányavárosok küldöttséggel keresték fel Ferdinándot, ki ekkor éppen Budweisben tartózkodott. A követségben természetesen Eck is részt vett.* A király biztosította őket oltalmáról, s ígéretekkel elhalmozva küldte haza mindnyájukat. Eck Melczer András, kassai irnokkal együtt jött haza, s hazatértében ismét érintette úgy Olmützöt, mint Krakkót.

9. *MENEKÜLÉSE BÁRTFÁRÓL, A SZENTEKRŐL SZÓLÓ EPIGRAMMÁINAK GYŰJTEMÉNYE ÉS VERSTANÁNAK HARMADIK KIADÁSA.* Ferdinánd budweisi ígéreteit sem tudta beváltani, s Ecknek politikai működéséből több baja származott, mint amennyi hasznot hozott neki. Minden arra mutat, hogy utolsó politikai levelének jóslata bevált, az ellenség csapatai elérték Bártfát, mert az ő múzsája elhallgatott. Hosszú éveken keresztül egyetlen sort sem adott nyomdába, s így nem tudjuk merre bolyongott. Annyi bizonyos, hogy amint Zápolya szorongatni kezdte őket, neki tüstént oda kellett hagynia polgármesteri székét, hogy bőrét menthesse. Mint egy négy év után, 1533-ban akadunk nyomára. Fraknói Vilmos a kassai iskola tanítóinak felsorolásában Eck Bálintról is megemlékezik, mint Fridericus András utódjáról.** Megértjük, hogy kénytelenségből hajlandó volt a polgármesterséget a tanítósággal felcserélni, de igen különös, hogy csak eddig futott Zápolya elől. Minden esetre Kassa, mint megerősített hely tovább állhatott ellen az ostromnak. Fraknói nem mondja meg, hogy meddig tanított itt Eck, de valószínű, hogy egy évnél tovább nem tartott ki.

Csak újabb négy évi szünet után, 1537-ben ad magáról életjelt. Ekkor már régi menedékhelyén, Krakkóban tartózkodott. Itt maga rendezte sajtó alá legújabb könyvét, a „Szentek epigrammagyűjteményé"-t.*** Az ajánlása ennek is Thurzó Elekhez van intézve, bizonyítva, hogy pártfogójával a viharos időkben is fenntartotta az ösz-

* Ipolyi Arnold : Nicolai Oláh Codex epistolaris. Bp. 1876. 148 l. és Gustav Bauch.

** Fraknói (Frankl) Vilmos : A hazai és külföldi iskolázás a XVI-ik században.

*** Ad illustrem, ac Magnificum Dominum, Dominum Alexium Thurzonem..., Epigrammatum Sacrorum. Krakkó 1537. III. Non. Febr. Vietor.

szeköttetést. A tartalmáról nem tudok sokat mondani, mert sajnos ehhez sem sikerült hozzájutnom, de annyi kétségtelen, hogy ez is katholikus szellemű munka lesz — hiszen szentekről szól — és természetesen vallásos is. Valószínű, hogy mint utolsó korszakának többi hasonló darabjában, most is vallásos vigaszt keres a szerző és oltalmat az ellenség pusztító haragja ellen.

Mint minden krakkói kirándulása alkalmával, most is kiadta régi verstanát. Ez harmadik kiadása már könyvének. Változtatást most nem eszközölt rajta, meghagyta a második kiadás szövegét és beosztását. Úgy látszik, még mindig reménykedett krakkói elhelyezkedésének lehetőségében, másként nem tudjuk ehhez a kiadványhoz való csökönyös ragaszkodását megmagyarázni. A lenyomat 1539-ben került ki a nyomdából, tehát Eck egészen eddig az évig nem hagyta el Krakkót.

10. *HAZATÉRÉSE; A RÉVAI-FIÚK NEVELTETÉSE.* 1538-ban Eck számára kedvezően alakult a helyzet. Ferdinánd és Zápolya megkötötték a nagyváradi békét, s így számára is lehetőség nyilott, hogy visszatérjen a Felvidékre. Tüstént a béke megkötése után még nem látta elérkezettnek az időt, de a következő évben, 1539-ben már megjelent a bányavárosokban. Ez biztosan megállapítható azoknak a leveleknek az alapján, melyek a Révai-család stjavnicskai levéltárában fennmaradtak. Belőlük arról értesülünk, hogy Révai Ferenc nádor a fiait, kiket a Stöckel Lénárd által vezetett országoshírű bártfai iskolába iratott be, az ő lakásában szállásolta el.* Ez a körülmény arra mutat, hogy Eck nemcsak nagy műveltsége miatt örvendett köztiszteletnek, hanem anyagilag sem állott már olyan rosszul, mint azt korábbi műveiben festette, jóllehet Ferdinándtól aligha kapta meg azt a kis adományt, amit 1529-ben Thurzó Eleknél sürgetett, különben nem hagyott volna maga után adósságot.**. A fiúk — Mihály, János és Lőrinc volt a nevük — egy nevelő, Balázs diák kíséretében

* Fraknói (Frankl) Vilmos: Révai Ferenc nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538—1555-ig. Az öt levél Lőcséről van keltezve 1539 szept. 7., 1540 juni. 5., 1540 nov. 25., 1541 jan. 1., illetve 1541 jan. 16-áról. A levelek fényképmásolatát az Országos Levéltár portyázó kiküldötteivel el szándékoztam hozatni, de jelenleg senkit sem engedtek be a Révai-ak stjavniczkai (újselmeci) levéltárába. Nem látom egészen tisztázottnak a dolgot éppen amiatt, hogy a levelek Lőcséről vannak keltezve, jóllehet Eck állítólag Bártfán látta vendégül a Révay-fiúkat.

** Fia, ifj. Eck Bálint még 1567-ben is apja adósságait törlesztgette. 1567 szept. 13-án Eperjesen kelt levelében könyveket ajánlott Bártfa városának, törlesztésképpen. L.: Ábel Jenő: A bártfai Szt. Egyed templom könyvtárának története 1885. 110 l.

Selmecről jöttek Bártfára. Fraknói tanusága szerint Ecket legjobb barátja Werner György (a sziléziai) ajánlotta házigazdának, kinek a fiai szintén az ő házában laktak. (1539 augusztus 1-éről keltezett, Révaihoz intézett ajánlólevele szintén megmaradt a stjavnicskai levéltárban) Werner — mint tudjuk — ekkor már sárosi főispán volt, s baráti szálak fűzték Révaihoz. A Révai-fiúk az 1540-ik évben is visszatértek Eckhez Bártfára, csupán nevelőjük változott. Egyidőre az öreg Gyulay Gábor vállalta még ezt a tisztséget, majd őt Dobai András, a kiváló reformátor, az utolsó ítéletről szóló ének szerzője váltotta fel. 1543-ban nem tudni miért — talán Thurzó Elek halálával keletkezett zavar miatt — Körmöcre mentek át, ahol szintén az ottani polgármesternél, Guglinger Farkasnál laktak, de mint egy két hónap multán újra csak Eckhez tértek visza. Most már négyen jöttek, mert még egy fivérüket is elhozták. Közben Eck és a Révai-fiúk között hosszabb huzavona is keletkezett. Eck nem akarta vállalni a tanulókat, mert Fraknói szerint nem igen állhatta Dobai Andrást. Mikor új nevelő jött Torda Zsigmond személyében, Eck is felhagyott vonakodásával és egészen 1546-ig adott szállást a tanulóknak, mikor azok aztán Olaszországba távoztak, s a Paduai egyetemre iratkoztak be.

11. *PANNÓNIA GYÁSZA.* Bártfára való visszaérkezte óta beszűntette Eck irodalmi tevékenységét. A mohácsi veszteséget elsíratő epigrammák több hasonló tárgyú darabbal egy könyvvé összefoglalva 1544-ben jelentek meg Vietornál. Valószínű, hogy ezek a versecskék is, ha nem is a mohácsi vész után, de a 40-es évek előtt készültek, bár van köztük olyan is, melyet csak 1543 után írhatott meg (Thurzó Elek halálára.) A gyűjteménynek a címe : „Pannoniae Luctus."* A kiadást a saját költségén végezhette Vietor, összegyűjtve az Eck köréhez tartozó költők, humanisták verseit. Mind olyan írók ezek, kik eddig a legjobb üzletfelei voltak. Eck mellett természetesen Werner György (úgy a kassai mint a sziléziai.) Lang János, Logus György szerepel a legtöbb darabbal, de Piso Jakabtól és Ephorinus Anselmtől (l. rakkói tanulótársai között) is találunk verseket. Velük már nem volt olyan szoros összeköttetésben. Egyáltalán nem találkoztunk eddig Ursinus Velius és Janicius Kelemen neveivel, de ez a gyűjtemény arra mutat, hogy Eck velük is összeköttetésben volt.

Eck Bálint összesen kilenc epigrammával van képviselve. Az el-

* „Pannoniae Luctus". Krakkó 1544. Vietor. Újabb kiadását Weszprémi István rendezte sajtó alá 1799-ben, Pozsonyban.

sőben Thuróczi Miklós királyi udvarmestert siratja el, a következőkben Bakyth Pált, Ostrosith Miklóst, gróf Frangepán Ferencet, Ujlaki Klárát, Barbarát, Zeps Bálintot és Tectander Józsefet énekli meg. Közéjük van iktatva Thurzó Elek halálára írt verse és sirfelirata is. Valószínűleg valamennyiükkel személyes jóviszonyban volt, de ma nehéz volna már megállapítani, hogy hol találkozott velük, mert szokásához híven nem mond róluk pozitiv adatot. Thuróczi Miklósról is csak annyit állapít meg, hogy tanáccsal, ékesszólással és bölcsességgel szolgálta a hazát. Gróf Frangepán Ferenc kalocsai érsekkel és Ujlaki Ferenc győri püspökkel — az ő anyja volt t. i. a megénekelt Ujlaki Klára — talán még városa érdekében folytatott utazgatásai közben jött össze. Egyedül Barbarával kapcsolatban tudjuk biztosan, hogy honnan az ismeretség. Barbara Révai Ferenc propalatinusnak a felesége volt, s mint már láttuk, a Révai-fiúknak 1539-től 46-ig házigazdájuk volt ő. Zeps Bálint és Tektander József jelentéktelenebb nevek. Az első Örs plébánosa, a második orvos volt, de nem tudni, hogy hol. Humanista barátai voltak. Tektander immáron a harmadik orvos Eck ismerősei között ! Valamennyi vers közül, a számunkra legfontosabbat, Thurzó Elek gyászversét iktatom ide példának. Ritmusa jól gördül, de költőiség dolgában Thurzó epitaphiumait sem éri el.

„Ne pars ulla mali, qua torqueremur, abesset,
En rapit in luctus nos quoque Thurzo novos.
Intempestive hunc fati inclementia nobis
Eripuit clarum dexteritate virum
Quem tristes merito cuncti lugemus ademptum
Namque amissa in eo sunt bona multa viro.
Consilio illius stetit haec respublica nostra
Hactenus aegra licet, sed stetit ipsa tamen
Nunc subito illo respectant cuncta ruinam
Heu quantum nobis imminet exitium
Hinc civile odium, rabies hinc Turcica turbant
Omnia, sic misere patria chara perit
At Thurso vita dignus meliore, solutus
Jam curis patria vivit in aetherea.

(Ne hogy elmaradjon egy része a bajnak, amelyben gyötrődünk,
ime Thurzó is új gyászba ragadott minket.
A végzet kegyetlensége idő előtt ragadta el tőlünk
ezt az okosságáról híres férfit,

akinek halálát méltán gyászoljuk szomorúan,
mert abban a férfiban sok jó veszett el.
Az ő tanácsával állott fenn a mi államunk,
bár nehezen eddig, de mégis csak állott.
Most ő elveszvén, minden romlásnak tekint elébe.
Jaj mekkora végzet fenyeget minket.
Innen a polgárgyűlölet (parasztlázadás !), onnan a törökök dühe
kavar föl mindent, így pusztul el siralmasan kedves hazánk,
de te Thurzó jobb életre méltóan, gondtalanul
élsz már a mennyei hazában.)

A sirvers is egyszerű kétsoros alkotás :

„Hic sua Thurso potens patriae pater ossa reliquit
Cum peteret superi patria tecta poli."

12. *UTOLSÓ NYOMOK.* Pannónia Gyászának megjelenése után még egyszer adott magáról Eck életjelt. Most sem egy önálló munkát jelentetett meg, hanem egyik lengyel barátjának, Dantiscus Jánosnak a könyvébe írt pár sort. Dantiscus, Milesius Nissaenus Dáviddal együtt adott ki egy verseskötetet Solfa Benedeknek, Eck régi orvosbarátjának a védnökségével.* Eck kedves kötelességének tartotta, hogy az ajánló epistolát ő intézze öreg bartájához. Ez a pár sor volt tudtunkkal utolsó nyomdafestéket látott írása. További sorsáról már semmit sem tudunk.

Kutatásaim közben véletlenül egy novellát találtam, mely Eck Bálinttal foglakozik.** Ennek meséje természetesen Eck Bálint és 16 éves neveltje, Thurzó Anna közötti szerelmi viszony körül bonyolódik, de történetileg igaz keretbe helyezi azt írója. Nem tudjuk, honnan vette az anyagot. A novella tartalma ez : Eck Bálint, ki Luther és Melanchton tanítványa volt (! ?) Thurzó Anna mellé került nevelőnek. A két fiatal egymásba szeretett. Thurzó Elek halála után a török bevette Galgóczot, s Annát rabságba hurcolta. A lányt Izabella közvetítésével kiváltották, s Eck hozta haza. Férjhez ment Báthori Endréhez, ki visszafoglalta Galgóczot. Nem éltek jó házaséletet, s Anna keresztülvitte, hogy Eck az udvarba kerüljön mulattatónak és, hogy

* Ad reverendum patrem eximium virum, Sacrae Regiae Maiestatis Doctorem Dominum Joannem Benedictum. Canonicum Cracovien. etc. Epistola V. Ecchii, adiunctis quibusdam aliorum versibus O. O. u. J. Joan Dantiscus u. Davides Milesius Nissaenus. Krakkó 1545. Vietornál.

** Sarkady István : A pokol angyala. Divatcsarnok 1862.

oktassa a hit ágazataiban. 1547-ben Báthori Endre gróf Salm Miklóssal Nyir-Bátorba ment, hogy Martinuzzival tárgyalásokat folytasson, s magával vitte Anna szobalányát, Mindszenti Katalint is, ki a szeretője volt. Annát Eck Bálinttal együtt Galgóczon hagyta, melyet ekkor a török újból megtámadott, s bevett, de a két embert már holtan találta ott, mert azok öngyilkosok lettek. Ennyi a novella. Úgy látszik, hogy írója végig igyekezik a történelmi tényekhez igazodni, de azért kútfőnek nem fogadhatjuk el.

Végeredményben nem tudjuk, mi lett Eck vége. Lehetséges, hogy a vérzivataros időknek esett áldozatul, s talán igaza van Sarkadynak, mikor azt állítja, hogy 1547-ben Galgócz ostrománál a törökök vetettek végett hányatott életének. Vele nem halt ki az Eck név, mert legidősebb fiát ifjabb Eck Bálintot névszerint ismerjük.* Ő már Wittenbergben tanult, tehát valószínűleg protestáns pap volt. Nem Bártfán, hanem Eperjesen telepedett le.

* Ábel Jenő: A bártfai Szent Egyed templom könyvtárának története 1885. 110 l.

VÉGE.

Eck Bálint ismert munkáinak jegyzéke.

1. Beroaldi Modo Epistolandi a Rudolpho Agricola. Ebben szerepel Eck Wimpfeling Jakab „Elegantiae minores"-éből összegyűjtött szemelvényekkel. Krakkó, 1512. Florianus Unglericus. Megtalálható Varsóban, a Zalusciana könyvtárban. Tárgyalása A,-rész. 5-ik fejezet.
2. Valentini Eckii Philiripolitana panegyricus in laudem praestantissimi viri doctoris Augustini Moravi etc. Krakkó, 1514. Florianus Unglericus. Megtalálható Bécsben, a Nationalbibliothekben. Tárgyalása A, 6.
3. Valentini Ecchii Philiripolitana Hymnus Exhortatorius Ad Cracoviam. Egybenyomva Joh. Dantiscus De Sigismundi c. művével. Krakkó, 1514 és Róma 1515. Megtalálható állítólag a varsói Zalusciana-ban. Nem juthattam hozzá. Tárgyalása A, 7 és 10.
4. Valentini Echii Lendani De Fersificandi Arte Opusculum. Krakkó, 1515, 1521 és 1539. Megtalálható a Magy. Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárában. (Apponyi 148.) Tárgyalása A, 8. B, 11 és C, 9.
5. Lucii Flori Bellorum Romanorum Libri Quatuor. Szövegkiadás. Krakkó, 1515. Joannis Haller. Megtalálható a varsói Zalusciana-ban. Tárgyalása A, 9.
6. De Antiquissima Nominis et Familie Thurzum Origine. Krakkó, 1519 Vietor. Megtalálható a boroszlói v. Rhedigersche Stadt-Bibliothek-ben. Tárgyalása B, 3.
7. Utrum Prudenti Viro Sit Ducenda Uxor. Krakkó, 1518, 1524 Joannis Haller. Megtalálható a krakkói Jagellonska könyvtárban. (Cimelia Qu. 4261.) Tárgyalása B, 4 és C, 4.
8. Ad Sigismundum ... Threni Neglecte Religionis. Krakkó, 1518. Megtalálható a bécsi Nationalbibliothek-ben. Tárgyalása B, 5.

9. Ad Clarissimos Viros Dominum Petrum Czipser et Andream Reuber... De Amicitiae et Concordiae Utilitate. Krakkó, 1518. Joannis Haller. Megtalálható a Széchenyi könyvtárban, a De Reipublicae Administracione c. munkához csatolva. Tárgyalása B, 6 és 10.

10. Suppellectilium Fasciculus. Krakkó, 1518. Megtalálható a krakkói Jagellonska könyvtárban az Utrum Prudenti Viro-hoz és a Széchenyi könyvtárban a De Mundi Contemptu-hoz csatolva. Tárgyalása B, 7.

11. De Mundi Contemptu et Virtute Amplectanda. Krakkó, 1519. Joannis Haller és 1528 Scharffenberg. Megtalálható a Széchenyi könyvtárban. Tárgyalása B, 8.

12. Ad Generosum D. Dominum Alexium Thursonem... Apophoreticum Carmen de Christi Nativitate. Krakkó, 1520. Vietor. Megtalálható a varsói Zalusciana-ban. Tárgyalása B, 9.

13. De Reipublicae Administracione. Krakkó, 1520. Vietor. Megtalálható a Széchenyi könyvtárban. (Apponyi 139.) Tárgyalása B, 10.

14. Q. Horatii Flacci Liber Arte Poetica ad Pisones. Szövegkiadás. Krakkó, 1521. Haller. Megtalálható a varsói Zalusciana-ban. Tárgyalása B, 12.

15. Q. Horatii Flacci Epistolarum Libri II. Krakkó, 1522. Haller. Megtalálható a varsói Zalusciana-ban. Tárgyalása B, 12.

16. De Divo Alexio Patricio Romano. Krakkó, 1521. Vietor. Megtalálható a bécsi Nationalbibliothek-ben. Tárgyalása C, 2.

17. Vita Divi Pauli Primi Eremitae. Krakkó, 1522. Vietor. Megtalálható a bécsi Nationalbibliothek-ben. Tárgyalása C, 3.

18. De Ratione Legendi Autores. Krakkó, 1523. Megtalálható állítólag (Janocki) a varsói Zalusciana-ban. Nem jutottam hozzá. Tárgyalása C, 4.

19. De Resurrectione Dominica. Krakkó, 1525. Vietor. Megtalálható a krakkói Jagellonska könyvtárban. Tárgyalása C, 5.

20. Aurelii Prudentii Clementis Viro Consularis Liber Peristephanon. Krakkó, 1526. Scharffenberg. Megtalálható állítólag (Janocki) a varsói Zalusciana-ban. Nem jutottam hozzá. Tárgyalása C, 5.

21. Ad Proceres Hungariae. Krakkó, 1527. Megtalálható a Széchenyi könyvtárban. (Apponyi 192.) Tárgyalása C, 6.

22. Ad Magnificum D. Dominum Alexium Thurzonem. Bécs, 1530. Vietor. Csatolva van az Ad inclytum Hungariae et Bohemiae Regem . . . D. Dominum Ferdinandum c. levélhez. Megtalálható a bécsi Nationalbibliothek-ben. Tárgyalása C, 7.

23. Divi Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi De Vita Christiana. Szövegkiadás. Krakkó, 1529. Vietor. Megtalálható a varsói Zalusciana-ban. Tárgyalása C, 8.

24. Ad inclytum Hungariae et Bohemiae Regem . . . D. Dominum Ferdinandum. Bécs, 1530. Vietor. Megtalálható a bécsi Nationalbibliothek-ben. Tárgyalása C, 8.

25. Epigrammatum Sacrorum. Krakkó, 1537. Vietor. Megtalálható állítólag (Janocki) a varsói Zalusciana-ban. Nem jutottam hozzá. Tárgyalása C, 9.

26. Pannoniae Luctus. Krakkó, 1544. Vietor. Gyűjteményes kiadás, melyben Eck is több darabbal szerepel. A varsói Zalusciana példánya elveszett. Weszprémi 1799-es kiadása a Széchenyi könyvtárban is megtalálható. Egy eredeti példány a bécsi Nationalbibliothek-ben. Tárgyalása C, 11.

27. Ad Reverendum Patrem . . . Dominum Joannem Benedictum. Krakkó, 1545. Vietor. Dantiscus János könyve ez, melyhez Eck előszót írt. Megtalálható a varsói Zalusciana-ban. Tárgyalása C, 12.

FELHASZNÁLT MUNKÁK JEGYZÉKE.

I. Eck Bálintról.

Janocki : Janociana. Poloniae Auctorum Maecenatumque. I. 62. — Stephanus Weszprémi : Succinta Medicorum Biogr. Cent. Alt. P. Post 75-87. Articulus XI. — Gustav Bauch : Valentin Eck und Georg Werner. Zwei Lebensbilder aus der Zeit der Besitzergreifung Ungarns durch die Habsburger. Ungarische Revue, 1894, 40. — Szinnyei József : Magyar Írók Élete és Munkái II. — Horváth János : Az irodalmi műveltség megoszlása. 244, 239, 245, 251, 257-8. — Georgii Logi Silesii ad inclytum Ferdinandum ... Regem invictissimum Elegiae et Epigrammata. Bécs, 1529. Vietor. Megtalálható a M. Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárában. — Szilády Áron : Régi Magyar Költők Tára II. 143, 442. — Szilágyi Sándor : A magyar nemzet története IV. 588. — Fraknói (Frankl) Vilmos : Révai Ferenc nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538-1555-ig. 17 l. — Fraknói (Frankl) Vilmos : A hazai és külföldi iskolázás a XVI-ik században. 103, 181. — Fraknói (Frankl) Vilmos : Melanchton magyarországi barátai. Századok 1874. — Pukánszky Béla : A magyarországi német irodalom története. 110, 119, 190. — Thienemann Tivadar : Mohács és Erasmus. Minerva 1924, 1-66 és különnyomat. — Stephanus Weszprémi : Pannoniae Luctus. Pozsony, 1799. Az 1544-es Krakkóban megjelent munka új kiadása. L. előszavát. — Tóth-Szabó Pál : Szatmári György 1457-1524. 95. — K. Schwartz : Verzeichnis der von 1492-1539 in Krakau Studierenden. — Muczkowski : Statuta nec non liber promotionum Philosophorum etc. 156. — Ipolyi Arnold : Nicolai Oláh Codex epistolaris, Bp. 1876. 148 l. — Sarkady István : A pokol angyala (Novella) Divatcsarnok 1862.

II. A korszak általános irodalma.

Pintér Jenő : Magyar Irod. Tört. II. (XVI-ik század). — Vogt und Koch : Geschichte der Deutschen Literatur I. — Horváth János : Az irodalmi műveltség megoszlása. — Konrad Burdach : Reformation, Renaissance, Humanismus. — Konrad Burdach : Deutsche Renaissance. — Pukánszky Béla : A magyarországi német irodalom története. — Hóman-Szekfű : Magyar Történet. — Szalay László : Geschichte Ungarns. — Fraknói (Frankl) Vilmos : Magyarország a mohácsi vész előtt. — Fraknói (Frankl) Vilmos : Mária magyar királyné állása a reformáció irányában. — Thienemann Tivadar : Városi élet a magyar középkorban. Minerva

1923. — Thienemann Tivadar : Mohács és Erasmus. Minerva 1924. — Divéky Adorján : Magyarország szerepe a lengyel renaissanceban. — Wilhelm Dilthey : Weltanschauung und Analyse der Menschen seit Renaissance und Reform. — Huszti József : Platonizmus. Minerva 1924. — H. Hermelink : Die religiösen Reformbestrebungen des deutschen Humanismus. — Bruckner Győző : A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen. — J. Huizinga : Erasmus. — Finászy Ernő : A magyar nevelés története. — Kecskés Pál : A bölcselet története főbb vonásaiban. 1933.

III. Mellékszemélyek életére, kapcsolataira.

Szinnyei József : Magyar Írók Élete és Munkái. — Horváth János : Az irodalmi műveltség megoszlása. — Goedecke: Grundrisz der Geschichte der deutschen Dichtung. — Allgemeine Deutsche Biographie. — Janocki : Janociana. — Szabó Károly : Régi Magyar Könyvtár. — Nagy Iván : Magyarország családai. — Wenzel Gusztáv : Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc. — Budai Ferenc : Polgári Lexikon. (Thurzók.) — Gustav Bauch : Dr. Johann Henckel, der Hofprediger der Königin Maria von Ungarn. Ungarische Revue 1884, 594. (Thurzó János, Cox Lénárd, Kassai Antónius stb.) — Gustav Bauch : Caspar Ursinus Velius. Ungarische Revue 1887. (Thurzók, Piso Jakab, Coritius, Agricola Rudolf, Dantiscus János, Logau György stb.) — Gustav Bauch : Rudolphus Agricola Junior. Boroszló 1892. — Georg Ellinger : Geschichte der neulateinischen Literatur Deutschlands. (Agricola stb.) — G. W. Zapf : Heinrich Bebel nach seinem Leben und Schriften. Ein Beitrag zur älteren Literatur und Gelehrtengeschichte Schwabens. 320. — K. von Römer : De J. L. Decii vita scriptisque. Boroszló, 1874. — Wenzel Gusztáv : A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. (Decius, Thurzó György stb.) — Gustav Bauch : Johann Hadus Hadelius. Geigers Vierteljahrschrift, I. 220. — Wislocki : Liber diligentiarum stb. 496. (Solfa.) — Ábel Jenő : Magyarországi humanisták. 211. (Moravus.) — Gustav Bauch : Laurentius Corvinus Schlesische Zeitschrift. XVII. 235 l.